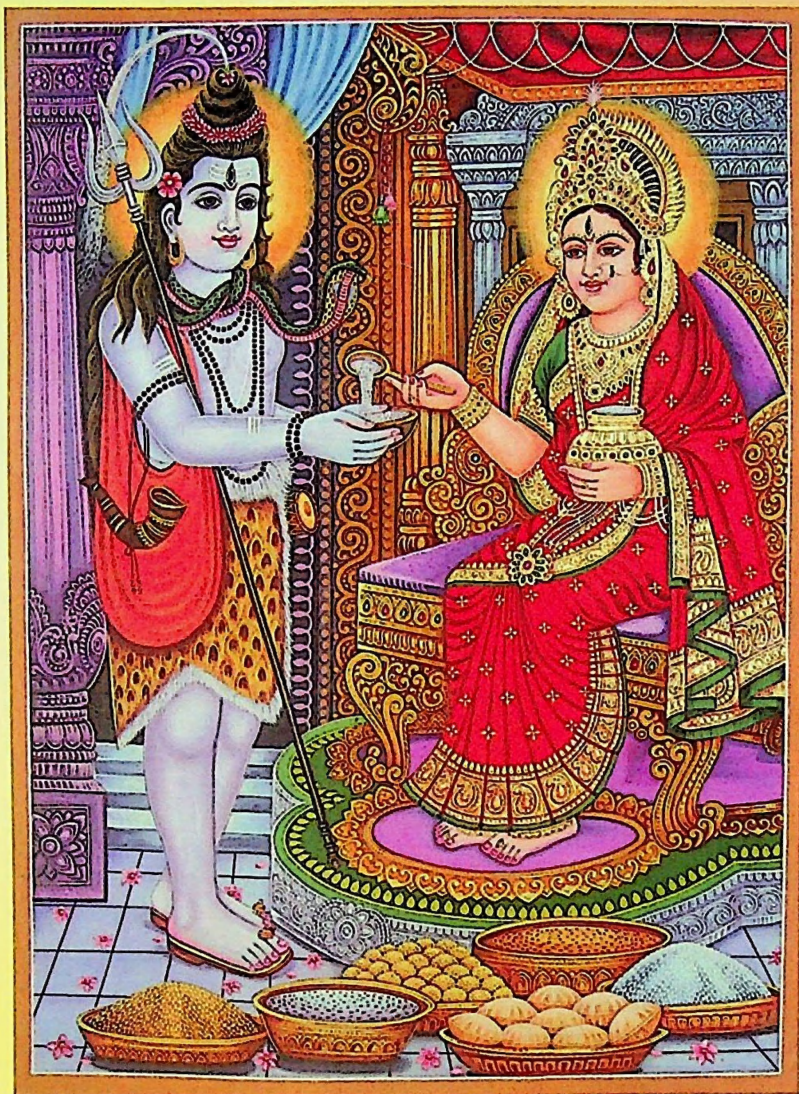

શુભ સાહિત્ય

અન્નપૂર્ણા આરાધના

:: લેખક અને સંશોધન કર્તા ::

શરદચંદ્ર ઈ. પુરોહિત (શરદવસિષ્ઠ)

શ્રી અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ
શ્રી અન્નપૂર્ણા આરાધના

: લેખક અને સંશોધનકર્તા :
શરદચંદ્ર ઇશ્વરલાલ પુરોહિત (શરદ વશિષ્ઠ)
મુ. પો. ડુમસ, જિ. સુરત

: પ્રકાશક :

શુભ સાહિત્ય

મુદ્રક :
અબીલગુલાલ કાર્યાલય
બાવાસીદી, કાજીનું મેદાન, ગોપીપુરા,
સુરત-૩૯૫૦૦૧

પ્રથમ આવૃત્તિ : ૨૦૧૯

કિંમત : રૂ. ૭૦
પાકું બાઈન્ડીંગ : રૂ. ૧૦૦

પ્રકાશક :
© શુભ સાહિત્ય
“ચંદનઘર”, કાજીનું મેદાન, ગોપીપુરા,
સુરત. -૩૯૫૦૦૧ ફોન : ૦૨૬૧-૨૫૯૨૮૦૪
E-mail : subhasahitya13@gmail.com

❖ અર્પણ ❖

“મુજ જીવન ઘડતરમાં,
જેનું મૂલ્યવાન યોગદાન;
પ્યારી બહેના ઈન્દુચરણે,
અર્પણ આ ગ્રંથ પ્રમાણ.”

દિવંગતા બહેન પૂજ્યા
ઈન્દુમતી શાંતિલાલ પુરોહિતના
ચરણોમાં વંદન સહ આ ગ્રંથ
“અન્નપૂર્ણા આરાધના” સમર્પિત
- શરદચંદ્ર ઈ. પુરોહિત (શરદ વસિષ્ઠ)

શ્રી શરદચંદ્ર ઈશ્વરલાલ પુરોહિત (શરદ વસિષ્ઠ)

રચિત પુસ્તકોની સૂચિ

પ્રકાશિત ગુજરાતી પુસ્તકો :- (૧) 'તત્ત્વોપચાર' (તત્ત્વ ચિકિત્સા) (૨) શ્રી સત્યનારાયણ વ્રત કથા (મૂળ કથા - અનુવાદ) (૩) 'શ્રી સત્યનારાયણ વ્રત કથા તત્ત્વ' (૪) શ્રી સત્ય વિનાયક વ્રત કથા તત્ત્વ (૫) ગુરુતત્ત્વ પ્રકાશ ગુરુસાધના અને સિદ્ધિ (૬) નવ ગ્રંથ પ્રભાવ અને કષ્ટ નિવારણ (૭) શિવ સ્વરોદય રત્નાકર (વૈજ્ઞાનિક તત્ત્વજ્ઞાન સ્વરોદય) બૃહદગ્રંથ (સાતમી આવૃત્તિ) (૮) કામ જિજ્ઞાસા (તૃતીય પુરુષાર્થ કામ) ગુજરાતી સાહિત્યમાં અજોડ ચિંતન પ્રધાન બૃહદ ગ્રંથ. ભોગ અને મોક્ષના બંને લક્ષ્યોને પ્રાપ્ત કરાવનાર, કાયાની સરગમ પર પ્રગટ થતી મધુર સુરાવલીની મૌન ભાષા સાથે મદદના પ્રગટ વિરામ ચિહ્નોને પ્રગટ કરતું ક્રિયાત્મક વૈજ્ઞાનિક વિવેચન, નવીન ઉન્મેષોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં...! (૯) કર્મની ગતિ (૨૦) 'સનાતન જ્ઞાન વૈભવ' સનાતન વેદાદિ શાસ્ત્રોના સાકાર સ્વરૂપનું તત્ત્વ ચિંતન, ભારતમાં પ્રથમ અજોડ ગ્રંથ (૧૧) શિવ ગીતા (૧૨) ઈશ્વરગીતા (૧૩) દેવતા સિદ્ધિ મુદ્રા મહાવિજ્ઞાન (૧૪) શીઘ્ર રોગ નિવારક મુદ્રા મહાવિજ્ઞાન (૧૫) શ્રી માતંગી મહાવિદ્યા (સાધના અને સિદ્ધિ) (ત્રીજી આવૃત્તિ) (૧૬) છિન્નમસ્તા મહાવિદ્યા (સાધના અને સિદ્ધિ) (૧૭) ભવતારિણી તારા મહાવિદ્યા (સાધના અને સિદ્ધિ) (૧૮) 'શ્રી ભુવનેશ્વરી મહાવિદ્યા' સાધના અને સિદ્ધિ (બૃહદ ગ્રંથ) (૧૯) શ્રી ધૂમાવતી મહાવિદ્યા (સાધના અને સિદ્ધિ) (૨૦) ત્રિપુરા ભૈરવી મહાવિદ્યા (સાધના અને સિદ્ધિ) (૨૧) શ્રી જગત્તારિણી તારા મહાવિદ્યા (હિન્દી) (૨૨) રહસ્યમયી સિદ્ધિવિદ્યા બગલામુખી (હિન્દી) (૨૩) જન્મકુળંડલી કે સમસ્ત કુયોગો કા નિવારણ (હિન્દી)।

શીઘ્ર પ્રકાશિત થનારા ગ્રંથો :- (૨૪) શ્રી અક્ષર શક્તિ (મંત્ર અને માતૃકા) (બૃહદ્ ગ્રંથ) (૨૫) ઐં ચિંતામણિ (પ્રણવ રહસ્ય) (૨૬) 'જન્મદિવસ ક્યારે અને કેવી રીતે ઉજવશો?' (૨૭) સનાતન ધર્મધારા (૨૮) સૂક્ષ્મવેદ ઐંકાર (બૃહદ્ ગ્રંથ) (૨૯) હંસ યોગ (સોહમ્ ઉપાસના) (૩૦) આત્મપૂજા ઉપનિષદ (૩૧) અધ્યાત્મ ઉપનિષદ (૩૨) બ્રાહ્મણની અસ્મિતા (૩૩) સ્વસંવેદ (બૃહદ્ ગ્રંથ) (૩૪) શ્રી સરસ્વતી સાધના (૩૫) શ્રી અન્નપૂર્ણા ઉપાસના (૩૬) સાનવાન ભવ (૩૭) તત્ત્વાર્થ જ્યોતિષ (૩૮) આશ્ચર્ય તંત્ર (૩૯) 'આકાશ પ્રવાહ' (આકાશવાણી પરથી પ્રસારિત પ્રવચનો) (૪૦) ક્રિયાયોગ (૪૧) સ્વસ્તિક તંત્ર (૪૨) દીપક તંત્ર (૪૩) ભસ્મતંત્ર (૪૪) શ્રાદ્ધ વિધિ વિજ્ઞાન (ગુજરાતીમાં પ્રથમ) (૪૫) શિવયોગ (૪૬) ગુરુતંત્ર (૪૭) આ બધું શા માટે ? (૬૨૧ વિષયોનું વૈજ્ઞાનિક-તાત્ત્વિક વિવેચન)

વિષયાનુક્રમણી

ક્રમ	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	અન્નપૂર્ણા સ્તવન મંગલમ્	૮
૨	આદ્યશક્તિ અન્નપૂર્ણા	૧૦
૩	ભિક્ષાં દેહિ ।	૧૪
૪	અન્નપૂર્ણા - વ્રત કથા ।	૨૫
૫	શ્રી અન્નપૂર્ણા સ્તોત્રમ્	૫૬
૬	અન્નપૂર્ણા- સહસ્ર - નામાવલી ।	૬૧
૭	અન્નપૂર્ણાષ્ટોતશત નામસ્તોત્રમ્ ।	૭૮
૮	અન્નપૂર્ણા કવચમ્ ।	૮૦
૯	અન્નપૂર્ણા સાધના	૮૫
૧૦	અન્નપૂર્ણા સિદ્ધિઃ શાકંભરી સાધના	૮૮
૧૧	અન્નપૂર્ણા મંત્ર પ્રયોગ	૯૧
૧૨	અન્નપૂર્ણા પ્રસન્નતાનો પ્રયોગ	૯૫
૧૩	અન્નપૂર્ણા સ્તોત્રમ્ ।	૯૬
૧૪	અન્નપૂર્ણા કવચમ્ ।	૯૭
૧૫	અન્નપૂર્ણા-વિધાન (અન્નદા હૃદયમ્)	૯૯
૧૬	અન્નપૂર્ણા ભૈરવી પ્રયોગ	૧૦૨
૧૭	તાંત્રોક્ત અન્નપૂર્ણા ભૈરવી સ્તોત્રમ્ ।	૧૦૮

અગ્નિપૂર્ણા સ્તાવન મંગલમ્

ઋર્વ સ્થૂલતનું ગજેન્દ્રવદનં લમ્બોદરં સુન્દરં
પ્રસ્યન્દન્મદ ગન્ધ લુબ્ધ મધુય વ્યાલોલગણ્ડસ્થલમ્ ।
દન્તાધાત વિદારિતા રિરુધિરૈઃ સિન્દૂર શોભાકરં
વન્દે શૈલસુતાસુતં ગણપતિં સિધ્ધિપ્રદં કર્મસુ ॥

અર્થાત્ શ્રીગણેશજીની આકૃતિ નાની છે. તેમનું શરીર સ્થૂળ છે, મુખ ગજેન્દ્રનું છે. ઉદર વિશાળ અને સુંદર છે. તેમના ગંડસ્થળો પરથી મદધારા સ્ત્રવિત થઈ રહી છે અને ભ્રમરગણ તેમજ ચારે તરફથી તેમના પર એકત્રિત થઈ રહ્યા છે. તેઓ પોતાના દાંતથી શત્રુઓનું વિઘરણ કરી તેઓના લોહીરિકાનું શરીરમાં અવલેપન કરી, સિંદૂરના અવલેપન જેવી શોભાને ધારણ કરી રહ્યા છે. અષ્ટસિદ્ધિઓ અને નવનિધિઓ સાક્ષાત્ વિગ્રહ ધારણ કરીને તેમની સેવામાં ઉપસ્થિત છે. દેવગણ શ્રી શૈલપુત્રી (પાર્વતીજી)ના પુત્ર એવા ગણેશજીની અહર્નિશ સેવા કરતા રહી તેઓની કૃપાદૃષ્ટિની યાચના કર્યા કરે છે.

વિઘ્નહરં પ્રકૃતેઃ પરતત્વં

મોદકધારી ણાત્રપૂર્ણાસુતમ્ ।

ભક્તભયાડ પહમીશમનીશં

શ્રીગळરાજમહં પ્રણતોઢસ્મિ ॥

જે વિઘ્ન હરણ કરનારા, પ્રકૃતિથી પર પરમ તત્ત્વરૂપ અગ્નિપૂર્ણાના પુત્ર હાથમાં મોદક (લાડવા) લઈને વિરાજમાન છે. જે ભક્તજનોના ભયનો નાશ કરનારા અને સર્વના ઈશ્વર છે, જેનો કોઈ બીજો ઈશ્વર નથી, તેવા શ્રી ગણરાજને હું નિત્ય પ્રણામ કરું છું.

ઋર્વ લમ્બોદરં સ્થૂલ જ્વલન્ત બ્રહ્મતેજસા ।

ગજવક્ત્રં વહિનવર્ણમેકદન્તમનન્તકમ્ ॥

સિદ્ધાનાં યોગિનામેવ જ્ઞાનિનાં ચ ગુરોગુરુમ્ ॥

ધ્યાતં મુનીન્દ્રૈઃ દેવેન્દ્રૈર્બહોરાશેષ સંજ્ઞ કૈઃ ॥

સિદ્ધેન્દ્રૈર્મુનિભિઃ સભિદર્ભગવન્તં સનાતનમ્ ।

બ્રહ્માંસ્વરૂપં પરમં મંગલં મંગલાચ્યુયમ્ ॥ (બ્રહ્મવૈવર્તપુરાણ)

જે નાના કદવાળા (ખર્વ), લંબોદર, સ્થૂળકાય, બ્રહ્મતેજથી ઉદ્ભાસિત, ગજમુખ, અગ્નિતુલ્ય કાન્તિમાન, એકદંત અને અનંત છે. જે સિદ્ધો, યોગીઓ અને જ્ઞાનીઓના ગુરુના પણ ગુરુ છે. બ્રહ્મા શિવ અને શેષ આદિ દેવેન્દ્ર, મુનિન્દ્ર, સિદ્ધેન્દ્ર, મુનિગણ તથા સંતો જેનું ધ્યાન કરે છે. જે ઐશ્વર્યશાલી, સનાતન, બ્રહ્મસ્વરૂપ, પરમમંગલ, મંગલોનું આશ્રયસ્થાન છે, એવા શ્રી ગણેશજીનું હું સ્મરણ કરું છું.’

તપ્ત કાંચનવર્ણાભા બાલેન્દુ કૃત્ત શેખરામ્ ।

નવરત્ન પ્રભાદીપ્તં મુકુટાં કુંકુમારુણામ્ ॥

ચિત્રવસ્ત્ર પરીધાનાં મકરાક્ષી ત્રિલોચનામ્ ।

સુવર્ણ કલશાકાર પીનોન્નત પયોધરાં ॥

ગો ક્ષીર વામ ધવલં પચ્ચવકત્રં ત્રિલોચનામ્ ।

પ્રસન્નવદનં શમ્ભું નીલકણ્ઠ વિરાજિતમ્ ॥

કપર્દિન સ્ફુરસર્પભૂષણં કુન્દસન્નિભમ્ ।

નૃત્યન્તમાનિશં હૃષ્ટં દ્રષ્ટવાનન્દમયીં પરામ્ ॥

સાનન્દ મુખ લાલાક્ષી મેઘલાદ્ય નિતિમ્બિનીમ્ ।

અન્નદાન રતાં નિત્યાં ભૂમિ શ્રીશ્યામલં કૃતામ્ ॥

ભગવતી અન્નપૂર્ણેશ્વરીના શરીરની કાંતિ તમ - સુવર્ણ જેવી છે. તેમના મસ્તક પર બાલચંદ્ર સુશોભિત છે. તેમનો મુકુટ નવીન રત્નોની ચમકથી દીપ્તિમાન છે. તેમના શરીરનો વર્ણ કુંકુમના સમાન અરુણ છે. તેમણે વિલક્ષણ વસ્ત્ર ધારણ કરેલા છે. તેઓના મકરના જેવાં સુંદર ત્રણ નેત્ર છે. તેમના બંને સ્તન સોનાના કળશ સમાન સ્થૂળ અને ઉન્નત છે. એવા સ્વરૂપવાળી ભગવતી અન્નપૂર્ણા (ભૈરવી), શ્વેત વર્ણવાળા, પાંચ મુખવાળા, ત્રણ નેત્રોવાળા, પ્રસન્નમુખ, નીલકંઠ, સર્પોથી વિભૂષિત શરીરવાળા અને કુંદ - પુષ્પ જેવી કાંતિયુક્ત શરીરવાળા શિવજીને નૃત્ય કરતા એવા જોઈને, અત્યંત આનંદિત થઈ રહી છે. દેવીના આનંદિત મુખ મંડળમાં ચંચળ નેત્રો સુશોભિત છે, કટિ પ્રદેશ પર ધારણ કરેલ (કટિ મેખલા- કરધની-કેડ કંદોરો) સુશોભિત છે. તે પૃથ્વી તથા લક્ષ્મીથી અલંકૃત નિત્ય અન્નદાન કરવામાં સંલગ્ન છે.

આધશક્તિ અન્નપૂર્ણા

‘અન્નપૂર્ણા’ શબ્દથી સામાન્ય રીતે તે દેવીનો બોધ થાય છે, જે અન્નપૂર્ણા અન્નથી પૂર્ણ કરે છે. અન્નપૂર્ણાને અન્નદાત્રી, અન્નદા દેવી માનવામાં આવે છે. ‘અન્ન’ શબ્દ કોને કહેવાય છે? પ્રથમ એ સ્પષ્ટ કરી લેવું અગત્યનું છે.

ખેતરમાં રહેલા છોડના પાંદડામાં ઢંકાયેલ ઠૂંઠું (કહો કે ડૂંડું) હોય તે દાણાવાળા ડૂંડાને ‘શસ્ય’ કહેવાય છે. ભૂસાથી યુક્તને ધાન્ય કહેવાય છે. ભૂસાને હઠાવી દેવાથી ‘આમ’ (કાચું) કહેવાય છે અને પકાવવા પછી તે અન્ન કહેવાય છે. કિન્તુ ‘અન્ન’ શબ્દ ‘આમ’ અને ‘ધાન્ય’ને માટે પ્રયોજાય છે ‘અન્ન’ શબ્દ ‘અદ્’ (ખાવું) ધાતુથી નિષ્પાદિત છે -અદ્ + ક્ત । અદ્યતેડદેન્તિ ચ ભૂતાનિ, તસ્માદન્નમિત્યુચ્યતે । અન્નં હિ ભૂતાનાં શ્રેષ્ઠ તસ્માત્ સર્વૌષધમુચ્યતે । આ રીતે સર્વના ધાન્ય (ત્રીહિ) ઔષધિઓને અન્ન કહેવામાં આવે છે. સર્વેષાં ત્રીહ્યાઘોષ- ધીનાંમન્નત્વમ્ ।

“પૃથિવ્યા ઔષધય ઔષધિભ્યોડન્નમ્”

પૃથ્વીથી ઔષધિ અને ઔષધિથી અન્ન થાય છે. ‘ઔષધિ’ તે છોડનું નામ છે, જેનું ફળ પાકી જવાથી અંત આવી જાય છે. - ઔષધ્યઃ ફલ યા કાન્તાઃ (અન્નથી મન બને છે અને અન્ન ખાવાથી સ્થૂળ સ્થિતિ ‘પુરીષ’ (મળ), મધ્યસ્થિતિ ‘માંસ’ અને સૂક્ષ્મ સ્થિતિ ‘મન’ થાય છે.

અન્નમશિતં મેઘા વિધિયતે તસ્ય યઃ સ્થવિષ્ઠો ધાતુસ્તત્ - પુરુષં યન્મધ્યમસ્તન્માંસં યોડણિષ્ઢસ્તન્મનઃ । અન્નમયં હિ સોમ્ય મન આ રીતે અન્નથી ‘અન્નમય કોષ’ જ નહિ, ‘મનોમય કોષ’નું નિર્માણ થાય છે. આથી જેના આચરણ અને વેપાર (વ્યાપાર પ્રવૃત્તિ) સારાં નથી તેનું અન્ન ખાવાનો નિષેધ માનવામાં આવે છે. અન્નથી ‘પ્રાણમય કોષ’ પણ બને છે.

‘અદ્ભ્યોન્નમિતિ’ના અનુસાર જળથી અન્ન બને છે. જળને છાંદીગ્યોપનિષદ્માં ‘પ્રાણ’ કહેવામાં આવેલ છે, યથા - ‘આપોમયઃ પ્રાણઃ ।’

જળ પીવાથી ત્રણ સ્થિતિનું નિર્માણ થાય છે. (૧) સ્થૂળ મૂત્ર, (૨) મધ્યમ રક્ત અને (૩) સૂક્ષ્મ પ્રાણ. જળ પ્રાણોને આનંદદાયક થાય છે, આથી તેનો પ્રાણથી સંબંધ છે.

સારી વૃષ્ટિ (વરસાદ) ન થવાથી પ્રાણોને વ્યાધિ થાય છે, અને અન્ન પણ ઓછું ઉત્પન્ન થાય છે. સારી વૃષ્ટિના પરિણામ સ્વરૂપ પ્રસન્નતામાં વધારો થાય છે અને અન્ન ઘણું જ પાકે છે.

‘આદિત્યાજ્ઞાયતે વૃષ્ટિ વૃષ્ટેરન્નં તતઃ પ્રજા ।’ અર્થાત્ સૂર્યને કારણે વૃષ્ટિ થાય છે. વૃષ્ટિથી અન્ન નિપજે છે. અન્ન જ પ્રજાનો આધાર છે. તેનાથી જીવન ટકેલું છે.

આ રીતે જગતની બધી અસ્તિત્વવાળી સત્તા ‘અન્ન’ છે. આથી એવું ભાસિત થાય છે કે આદિ શક્તિએ જ્યારે અભાવથી ભાવ સૃષ્ટિને જન્મ આપ્યો અર્થાત્ બ્રહ્માને જન્માવ્યા અથવા જ્યારે ‘ઐ’ અને ‘હ્રીં’ નાદ કર્યો, ત્યારથી અભાવાત્મક સદ્ભાવના મહાભાવમાં વિલીન થવા સુધી (અપૂર્ણતાથી પૂર્ણતા)ની સંપૂર્ણ પરંપરા ‘અન્નપૂર્ણા’થી રચિત છે. બધાથી સ્થૂળ રૂપ જ અન્ન છે અને સર્વાધિક સૂક્ષ્મ સ્થિતિ ‘પૂર્ણ’ છે. ‘સ્થૂળ’ યા ‘અરિણષ્ઠ’ સુધીનો સમગ્ર પ્રસાર જે શક્તિથી થાય છે તે ‘અન્નપૂર્ણા’ છે. જગતના સ્થૂળ યા સાપેક્ષ સુખથી ત્રિગુણાતીત - નિરપેક્ષ સુખ યા આનંદ સુધી તે જ શક્તિ સ્વરૂપમાં વ્યાપ્ત છે. સ્થૂળ પણ તે છે અને સૂક્ષ્મ પણ તે જ છે.

તેજ અન્નમય, મનોમય, પ્રાણમય, વિજ્ઞાનમય તથા આનંદમય કોષમાં સ્થિત છે. ‘અન્ન’ તો ઉપલક્ષણ માત્ર યા પ્રતીક છે. અનુલોક અને

વિલોમક્રમથી અથવા ‘આરોહણ’ અને ‘અવરોહણ’ ક્રમથી એક જ શક્તિ વિવિધ રૂપ ધારણ કરે છે. ‘અન્ન’ ભોગ અને ‘પૂર્ણ’ મોક્ષ મોક્ષના સંકેતક છે. આજ ‘પરાશક્તિ અન્નપૂર્ણા’ છે. તેની સમક્ષ શિવ પણ ભિક્ષુક છે. શ્રીમદ્ દેવી ભાગવતમાં કહ્યું છે કે -

“પ્રલય કાળમાં સમગ્ર જગત મારાથી અભિન્ન (જુદું નહિ પણ મારામાં ઓતપ્રોત થઈ) સ્થિત રહે છે. પ્રાણીઓના કર્મના પરિપાક વશ સૃષ્ટિ ફરીથી મારા થકી નિર્મિત થાય છે. મારું અવ્યક્ત રૂપ જ વ્યક્તરૂપ વ્યક્ત થઈ જાય છે. જે અંતર્મુખ અવસ્થા છે, તે જ ‘માયા’ નામથી ઓળખાય છે. બહિર્મુખાવસ્થાની જે ‘માયા’ છે તેને ‘તમ’ નામથી અભિહિત કરવામાં આવી છે.

‘તમ’ રૂપ બહિર્મુખાવસ્થાથી ‘સત્ત્વ’ની ઉત્પત્તિ થાય છે, જે સૃષ્ટિના આદિમાં રજોગુણ થઈ જાય છે. બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ એ એ ત્રિગુણાત્મ છે. રજોગુણની અધિકતાથી બ્રહ્મા, સત્ત્વ ગુણની અધિકતાથી વિષ્ણુ અને તમો ગુણની અધિકતાથી સર્વના કારણરૂપ રૂદ્ર થાય છે. બ્રહ્મા સમગ્ર સૃષ્ટિનો સ્થૂળ દેહ છે. વિષ્ણુ લિંગ શરીર છે અને રૂદ્ર કારણ શરીર છે. ‘તુરીયાવસ્થા’તો હું જ છું. મારું રૂપ જ પરબ્રહ્મ છે. મારું રૂપ નિર્ગુણ અને સગુણ બે પ્રકારના છે. માયાથી રહિતને નિર્ગુણ કહેવાય છે અને તેનાથી યુક્તને ‘સગુણ’ કહેવામાં આવે છે. મેં સમગ્ર સૃષ્ટિને રચીને તેમાં પ્રવિષ્ટ થઈને રાત દિવસ જીવને યથાકર્મ અને યથાશ્રુત પ્રેરિત કરતી રહું છું. સૃષ્ટિ થવામાં, તેની સ્થિતિમાં અને તેના તિરોહિત થઈ જવામાં મારી જ પ્રેરણા રહે છે. હું જ બ્રહ્માને, વિષ્ણુને અને કારણરૂપ રૂદ્રને પ્રેરિત કરું છું. મારા ભયથી પવન ચાલે છે અને મારા ડરથી સૂર્ય ધરી પર ચક્કર લગાવે છે, તેવી જ રીતે ઈન્દ્ર, ‘વાયુ અને અગ્નિ પણ મારા ભયથી જ પોતે પોતાના કાર્ય કરે છે. તે સર્વની ઉપર હું જ છું. મારી જ કૃપાથી આપ સર્વએ સર્વ પ્રકારનો વિજય પ્રાપ્ત કર્યો છે. તમને બધાને હું કઠપૂતળીની માફક

નચાવી રહી છું. આથી બધા પ્રકારના શરીરજન્ય ગર્વ છોડીને હું સચ્ચિદાનંદ રૂપિણીના શરણમાં આવી જાવ.’

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં એવું પણ કહ્યું છે કે, ‘ૐ’ એકાક્ષર બ્રહ્મ કહેવામાં આવે છે. એજ ‘હ્રીં’ - મય પણ છે. ઓમ અને ‘હ્રીં’ એ બે મારા મંત્ર છે. આ બે મંત્રોથી (બીજોથી) સંપૂર્ણ સૃષ્ટિનું સર્જન છે. સૃષ્ટિનો એક ભાગ ‘સચ્ચિદાનંદ’ નામવાળો, બીજો ‘માયા’, પ્રકૃતિ નામવાળો. હું બંને સ્વરૂપમાં સનાતની છું. મારામાં પુરુષ-સ્ત્રીના ભેદ નથી.

ભિક્ષાં દેહિ

અન્નપૂર્ણે સદા પૂર્ણે શઙ્કર પ્રાણ વલ્લભે ।

જ્ઞાન - વૈરાગ્ય - સિદ્ધયર્થ ભિક્ષાં દેહિ ચ પાર્વતિ ॥ ૧૧ ॥

- હે અન્નપૂર્ણે ! આપ સમસ્ત સૌભાગ્યથી સદા ભરપૂર છો, હે શ્રીમતી ! તમે જ કલ્યાણકર્તા મહાદેવજીની પ્રાણો સમાન પ્યારી છો, આથી જ હે પાર્વતી ! જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની સિદ્ધિના અર્થે મને પણ ભિક્ષા પ્રદાન કરો.

આ શ્લોકમાં - 'ભિક્ષાં દેહિ' નો ઉદ્દોષ શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યએ પોતે અન્નપૂર્ણા સ્તોત્રની રચના કરી તેમાં એકથી અગિયાર શ્લોકમાં કુલ ૧૧ વાર કર્યો છે, એને તત્ત્વતઃ વિચારીએ તો ભૂખમાંથી જ ભીખ (ભિક્ષાવૃત્તિ) જન્મે છે. બૃહદારણ્યક ઉપનિષદના કથન અનુસાર પરમાત્માએ સૃષ્ટિના આરંભમાં પ્રથમ સર્જન 'અશનાયા' (ભૂખ)નું સર્જન કર્યું છે. આ ભૂખનો સંબંધ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય, પાંચ કર્મેન્દ્રિય અને અગિયારમા મનથી યુક્ત ભૂખની એકાદશી છે. આના પરિણામે અનેક પ્રકારના અનિષ્ટોએ માનવ જીવન પ્રવેશ કર્યો અને સૂત્ર આપણા કર્ણપટ પર ગુંજી ઊઠ્યું - "બભુક્ષિત જનાઃ કિમ્ કિમ્ ન કરોતિ પાપમ્" "ભૂખ્યો જન શું શું ન કરે પાપ?" આ ભૂખ તનની, મનની, ઉદરની, ઈન્દ્રિયની અંદરની અને બહારની અનેક પ્રકારની હોઈ શકે છે. જે મનુષ્ય પાસે ન કરવા યોગ્ય કર્મનું આચરણ કરાવે છે, જેને પાપ કહેવાય છે. આથી જ તો આર્યશાસ્ત્રોકારોએ એકાદશી વ્રતનું વિધાન સર્વ જનહિતાય કર્યું છે. તેનો ઉદ્દેશ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને વિષયો અને રસભોજનમાં ભટકતું હોય તેને સંયમિત કરી જ્ઞાન, વૈરાગ્યને પુષ્ટ કરી પરમાત્માની ભક્તિમાં જોડાઈને પરમ મુક્તિની પ્રાપ્તિનો પ્રશસ્ત સૂચિત કરે છે. એટલે જ શ્રીમદ્ શંકરાચાર્યએ સ્વરચિત અન્નપૂર્ણા સ્તોત્રમાં -- ભિક્ષાં દેહિનો નો અગિયાર વાર ઉપયોગ કર્યો અને પોતાનો ભિક્ષાં દેહિનું જ્ઞાન કરતાં પોતાનો ભિક્ષા માંગવાનો ઉદ્દેશ પ્રગટ

કરતાં જણાવ્યું કે તે શબ્દોને આપણે જીવનમાં ઉતારીએ. - જ્ઞાન વૈરાગ્ય-
સિદ્ધ્યર્થભિક્ષાં દેહિ ચ પાર્વતિ ।

હે અન્નપૂર્ણા, હે પાર્વતી ! જ્ઞાન - વૈરાગ્યની સિદ્ધિ દ્વારા મારે આત્મ
કલ્યાણ કરવું છે. મૃત્યુંજય બની રહેવું છે. પરમ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવી એટલે
મને કૃપાનું અવલંબન કરી ભિક્ષા પ્રદાન કરો. મારો ઉદ્દેશ ઉદરભરણ કરી
ભોગ-વિલાસ કે મોજ મઝા કરવાનો નથી. હું પરમ મુક્તિનો સાધક છું,
એટલું જ નહિ જગતના જીવોને શિવત્વ પ્રદાન કરનારો પરમપિતા છું અને
તમે જગત જનની પ્રાણેશ્વરી અન્નપૂર્ણા માતા છો.

વાત આટલેથી અટકતી નથી. દિવ્ય શિવલોકમાં શિવ પોતાનું
બપ્પર માતા અન્નપૂર્ણા સમક્ષ પ્રતિદિન ફેલાવે છે અને કાશીપુરીમાં
વિશ્વનાથ શિવ આદ્યા ભગવતિ અન્નપૂર્ણા કાશીનગરીની અધિષ્ઠાત્રી
વિનમ્ર ભાવથી ‘ભિક્ષાં દેહિ’નો ઉદ્ઘોષ રોજ રોજ કરે છે. ભગવતી
ત્રિપુરસુંદરી (અન્નપૂર્ણા) અનેકવિધ પ્રકારના આભૂષણો અને
અલંકારોથી સુશોભિત, રાજમુકુટ ધારણ કરી મણિદ્વીપના ચૌખટ પર
આવે છે અને સદાશિવના બપ્પરમાં સુવર્ણના થાળમાં અન્ન ભરી ઠાલવી દે
છે. ભગવાન શિવને જે જોઈએ તે બ્રહ્માંડ - ભાંડોદરી - બ્રહ્માંડેશ્વરી તેના
ભિક્ષા પાત્રમાં પ્રદાન કરે છે. સહર્ષ સ્મિત વદના, પૂર્ણ હૃદયની સાથે અને
આ પ્રકારથી આદિ અનંત કાળથી ભગવાન શિવે એક સનાતન
પરિપાટીનો આવિષ્કાર કર્યો છે. કાલાન્તરે આ ‘ભિક્ષાં દેહિ’ શબ્દથી
અધ્યાત્મરૂપી કામધેનુનો ઉદય થયો છે.

આ અધ્યાત્મરૂપી કામધેનુના ચાર સ્તન (આંચળ) ચાર વેદ
કહેવાયા. આ કામધેનુના કર્ણપટ પર ભગવાન શિવનો “ભિક્ષાં દેહિ”
ઉદ્ઘોષ પડતાં સ્વતઃ અધ્યાત્મની કામધેનુના ચાર વેદ સ્તનો રૂપી વેદ -
વેદાન્તના અગ્રભાગમાંથી અમૃતતુલ્ય સ્તન્ય (દૂધ)ની અખૂટ ધારા
પ્રવાહિત થવા લાગે છે. જેનું પાન કરવાથી જીવ કૃતકૃત્ય બની જાય છે. આ

સ્તન્ય (અમૃત) ને માટે મારામારી કરવાની જરૂરત નથી. શોષણ કરવાની જરૂરત નથી, છીનવી લેવાની જરૂરત નથી, ઝપટવાની જરૂરત નથી, દોહન કરવાની જરૂરત પણ નથી, જરૂરત છે માત્ર - “ભિક્ષાં દેહિ” નો ઉદ્ઘોષ કરવાનો. આજ એકમાત્ર અધ્યાત્મનો મૂળ અર્ક છે. એને જ આપ સનાતન ધર્મ કહી શકો છો. જેનો આધાર છે જ્ઞાન અને વૈરાગ્ય. એને આપ વેદાન્ત દર્શન પણ કહી શકો છો, આ ભગવાન શિવનો ઉદ્ઘોષ છે. આને જીવનનો નિચોડ કહીને આપણે સ્વીકારીએ એ પણ ખોટું નથી.

જેવું ભગવાન શિવે કર્યું અને જેવી પરિપાટી સ્થાપિત કરી, જેવી રીતે શિવ અને ભગવતી આદ્યા ત્રિપુરસુંદરી (અન્નપૂર્ણા)ની વચ્ચે આદાન-પ્રદાનની ક્રિયા શરૂ થઈ તેને શિવલોકમાં વિરાજમાન મહાશાસ્ત્રા, વીરભદ્ર, શ્રી શરભ, શૂલિની દુર્ગા, ગણેશજી, કાર્તિકેય કુબેર, નંદીશ્વર, ઇન્દ્ર, બ્રહ્મા મહાવિષ્ણુ, દશ મહાવિદઓ, દેવતાઓ, ઋષિ-મુનિઓ, યોગીજનો, નવનાથ ઇત્યાદિએ શીખી. સાક્ષાત શિવે તેઓને આ વાતનું શિક્ષણ આપ્યું. એજ બની ગઈ શ્રી વિદ્યા. આ ભોગ અને મોક્ષ પ્રાપ્તિ કરવા ઇચ્છતા હોય તો -ભિક્ષાં દેહિ નું રહસ્ય સમજો અને જીવનમાં અપનાવો. તમને ભગવતી ત્રિપુરસુંદરી જે જોઈએ તે આપશે. આપ બધા શ્રીયુક્ત શ્રીમાન અને શ્રીમતીની યથાર્થતાને ઉપલબ્ધ થશો.

માની લો કે ઈશ્વરે આપને ‘ભિક્ષાં દેહિ’ના સિદ્ધાંત પર અતુલિત સૌંદર્ય પ્રદાન કરી દીધું, પરંતુ એ સૌંદર્ય બની શકે છે ૩૦ વર્ષ સુધી ટકી શકે, યા ૫૦ વર્ષ સુધી ટકી શકે, પરંતુ આ સૌંદર્ય યા સૌંદર્યના આંતરિક બોધ (સભાનતા) ને ૧૦૦ વર્ષ સુધી નિરંતર ટકાવી રાખવાના હેતુ માટે આપને કર્મ કરવા પડશે, યોગ શું છે? અનુષ્ઠાન શું છે? પૂજા શું છે? ઉપાસના શું છે? પુણ્ય શું છે? પાપ શું છે? આ બધાં કર્મ છે. કર્મના પ્રતિક્ષણ પણ છે. કર્મની પરંપરા પણ છે, આથી વેદાન્ત દર્શન સમજતાં પહેલા આપે કર્મની પરિભાષા સમજવી પડશે, અને આપના ભાગમાં આવેલા ૫૦

પ્રતિશત કર્મોને સંપાદિત કરવા જ પડશે.

મેં કહ્યું કે ભગવતી ત્રિપુરસુંદરીએ શિવના ભિક્ષાપાત્રમાં અન્નના બીજ નાંખ્યાં. અર્થાત્ જે કંઈ પ્રાપ્ત થશે તે કૃપાવલંબન કરી અન્નપૂર્ણાથી જ પ્રાપ્ત થશે. પ્રાપ્તિના બીજ ત્રિપુરસુંદરી આદ્યા ભગવતી જ પ્રદાન કરશે. પરંતુ કર્મ તેમને વૃક્ષમાં બદલી શકે છે. કર્મ તેમને અનેક ગણા કરી શકે છે. કર્મ તેમનો વિસ્તાર કરી શકે છે. કર્મ તેમને સંરક્ષિત અને સુરક્ષિત પણ કરી શકે છે. પરંતુ કર્મ બીજનું ઉત્પાદન નથી કરી શકતા. આપને જન્મ સાથે પ્રાપ્ત થયેલું સૌંદર્ય જીવન પર્યન્ત આપ કર્મ દ્વારા વિકસિત, સુરક્ષિત, પલ્લવિત અને સંરક્ષિત કરી શકો છો, પરંતુ સૌંદર્યના બીજનું ઉત્પાદન આપ કદાપિ કરી શકતા નથી. તે તો ભિક્ષાં દેહિ દ્વારા આપને ભગવતિ ત્રિપુરસુંદરી પ્રદાન કરે છે.

ભિક્ષા માંગવાની રીત પણ જાણવી જરૂરી છે. ભિક્ષા માંગતી વેળા ભિક્ષુકના હાથ આગળ ફેલાયેલા હોય છે. વાણી પુત્રની સમાન યા યાચકની સમાન નરમ (નમ્ર) અને મૃદુ હોવી જોઈએ. ગર્દન ઝુકેલી હોવી જોઈએ. હૃદયની અંદર ભગવતી ત્રિપુરસુંદરી (અન્નપૂર્ણા) પરત્વે બાળકની માફક યાચના ભાવ હોવો જોઈએ. ભિક્ષા પ્રાપ્તિ પછી સંપૂર્ણ શરીરના રોમ રોમમાં કૃતજ્ઞતાનો મહાન્યાસ હોવો જોઈએ. તો આપ ખરા અર્થમાં શ્રી વિદ્યાના ઉપાસક અને ‘ભિક્ષાં દેહિ’ના સૂત્રના અધિકાર પ્રાપ્ત સાધક છો. ત્યારે આપની અંદર યથાર્થ શિવત્વનો ઉદય થાય છે. આપ આદિ શંકર અર્થાત્ શંકરાચાર્યની પરંપરાના દીક્ષિત સાધક કહેવાશો. આ માધ્યમથી શાશ્વતશ્રીની પ્રાપ્તિ થશે. આ માધ્યમથી કર્મના પ્રપંચમાંથી મુક્તિ મળશે.

દુર્ગા સપ્તશતીના કથન અનુસાર -

મહામાયા હરેશ્રૈષ્ઠા તથા સમ્મોહ્યતે જગત ।

જ્ઞાનિનામપિ શ્વેતાંસિ દેવી ભગવતી હિ સા ॥ (૧/૫૫)

અન્યથા જ્ઞાનીઓ ભગવતી મહામાયા (ત્રિપુરસુંદરી) સંમોહિત કરીને જગતના કર્મ પ્રપંચોમાં ઉલટાવી દે છે.

કર્મ-કર્મ -કર્મ સર્વત્ર કર્મની જાળમાં જ બધાં પ્રાણીઓ ફસાયેલા છે. જાંખીને જુઓ તો સમગ્ર માનવતા હૃદયથી કણસતી રહી છે. કર્મોની જંજાળથી દમ ઘૂંટાઈ રહ્યો છે. મનુષ્યો કર્મ બંધનોથી, ફસાઈ ગયા છે, હાથ-પગ કર્મ ગર્તામાં. કેવું પણ કર્મ હોય. કર્મ હૃદયને ભાવતું નથી. કર્મ ક્યારેય માણસને નિરાંતે જીવવા દેતાં નથી. કર્મ કષ્ટ છે, કર્મ વ્યથા છે. કર્મથી થાક ઉત્પન્ન થાય છે. કર્મ તોડે છે. કર્મ મૃત્યુનું કારણ છે, મૃત્યુનો અનુભવ કર્મ જ કરાવે છે. કર્મ મૃત્યુનું થર્મોમીટર છે. જે દિવસે શરીર કર્મ કરવાનું બંધ કરી દે છે તે દિવસ મૃત્યુનો ઉદ્ઘોષ થઈ જાય છે. મૃત્યુની ઘોષણા થઈ જાય છે. ભગવદ્ ગીતાએ તો ઘોષણા કરી છે - 'ન કશ્ચિત્ અકર્મકૃત તિષ્ઠતિ ।' પ્રાણી માત્ર કર્મ કર્યા વિના રહી શકતો નથી, જીવી શકતો નથી. પ્રાણ કર્મ શ્વાસ- પ્રશ્વાસની ક્રિયા જીવંત પ્રાણીનું અનિવાર્ય કર્મ છે. પ્રાણ જ જીવનને ધારણ કરે છે. ગતિમાન રાખે છે. એટલે જ 'પ્રાણમયં જગત' નો સનાતન ધર્મ પ્રાણ આધારિત છે.

કર્મનો સિદ્ધાંત એટલો જટિલ છે કે એકવાર જાતક તેમાં સપડાયો તો અનંત યોનિઓ સુધી મુક્ત થવું મુશ્કેલ બની જશે. કર્મને કર્મના માધ્યમથી ઉકેલવાની કોશિશમાં અધિક બંધન અને અધિક ગાંઠો (અવરોધો) નું નિર્માણ થઈ જશે. ઉદર ભરણ માટે કર્મ, વિવાહ માટે કર્મ, યશ ઐશ્વર્ય - કીર્તિ પ્રાપ્ત કરવા માટે કર્મ. કર્મની વકીલાત કરનારા કર્મવાદીઓ મળી જશે પરંતુ તેની ફળશ્રુતિ શું છે? એ સર્વવિદિત છે. કોઈ સ્થિતિ વિશેષની પ્રાપ્તિના હેતુથી આધ્યાત્મિક કર્મકાંડ પણ કરવામાં આવે છે. કર્મકાંડ ઉપાસનાનું પ્રમુખ અંગ છે. કર્મકાંડના માધ્યમથી અનુષ્ઠાનના માધ્યમથી, તપના માધ્યમથી જપના માધ્યમથી, આપને મનચાહી સ્થિતિ મળી જશે, ઈચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ જશે પરંતુ મોક્ષ મળશે નહિ. કોઈ

દેવતા વિશેષની ઉપાસના આપને તે દેવતાનો લોક મળી જશે, આપ તે દેવતા તુલ્ય પણ બની શકો છો. આપ કંઈક વિશેષ પ્રાપ્ત કરી શકો છો પરંતુ મોક્ષ મળશે નહિ. તે દેવતા વિશેષ યા દેવી વિશેષ આપને કર્મની જંજાળમાંથી મુક્ત કરાવી શકતા નથી. હા, કેટલીક હદ સુધી કર્મને પરિષ્કૃત કરી શકે છે. સંશ્લેષિત કરી શકે છે, ઊર્ધ્વગામી બનાવી શકે છે, આપને માર્ગ પણ બતાવી શકે છે પરંતુ મોક્ષ અવસ્થા, કેવલ્ય અવસ્થા આપને કદાપિ પ્રદાન કરી શકતા નથી કારણ કે તે અનિત્ય છે.

અનિત્યનું તાત્પર્ય શું છે? જેમાં કર્મ પણ વિદ્યમાન છે, જે કર્મશીલ છે, જે કર્મને આધીન છે, કર્મ કરવાનું જેના ભાગ્યમાં લખાયેલ છે. તે પરતંત્ર છે, તે અનિત્ય છે, તે મૃત્યુની નિકટ છે, તેનું મૃત્યુ અવશ્યંભાવી છે, એટલે કે પ્રતિક્ષણ ક્ષીણ થઈ રહેલ છે, પ્રતિક્ષણ થાકી રહેલ છે, જેમાં પ્રતિક્ષણ ક્ષય થઈ રહ્યો છે, જેમાં પ્રતિક્ષણ પરિવર્તન થઈ રહ્યું છે તે આપને સ્થિતપ્રજ્ઞ બનાવશે? શું આપને મોક્ષ પ્રદાન કરશે? તે પરબ્રહ્મ નથી, તે અક્ષર નથી આપતું તે તો ક્ષર (નાશવંત) છે.

વેદાંત કહે છે જે અમે જોઈ રહ્યા છીએ તે બધું કાંઈ જ નથી. જે અમે અનુભૂત કરી રહ્યા છીએ, જેની અમને ખાતરી છે, જેનો અમે સ્પર્શ કરેલ છે, જેનું અમને જ્ઞાન છે, જે અમારા વિજ્ઞાનની સીમામાં છે, જે અમારા વિચારોની મર્યાદામાં છે, જે અમારા તર્કોની કસોટી પર પારખી શકાય છે. તે બધું કંઈ જ નથી. પરબ્રહ્મ આ બધાથી પર છે. અદ્વૈત, દ્વૈત દ્વારા ક્યારેય સમજી શકાતું નથી. ઉપર કથિત સમસ્ત સ્થિતિઓ દ્વૈત છે અને અદ્વૈત પરમ સ્વતંત્ર છે. તે કોઈ વિચારધારા, કોઈ સિદ્ધાંત, કોઈ પૂજા પદ્ધતિ, કોઈ મત, કોઈ ગુરુ, કોઈ જ્ઞાની, કોઈ યોગી, કોઈ મંત્ર, કોઈ તંત્ર કોઈ યંત્ર, કોઈ વિજ્ઞાન ઈત્યાદિને આધીન નથી. તે વ્યાખ્યા રહિત છે, તે શબ્દ રહિત છે, તે પરિભાષા રહિત છે, તે અજન્મા છે, તે માયા પ્રપંચથી સર્વથા પર છે, એટલે જ તેને કોઈ પિંડ પર, કોઈ લોકમાં કોઈ પથ્થરમાં

શોધવાની જરૂર નથી. તે સર્વજ્ઞ છે, સ્વયંમાં વિદ્યમાન છે આથી શું ફાયદો કર્મથી? કર્મથી નિર્ગુણ બ્રહ્મ પ્રાપ્ત થતું નથી, કર્મથી મોક્ષ મળશે નહિ, આ સનાતન સત્યને આ વેદાંતને આ મહાદર્શનને, આ મહા વિજ્ઞાનને જ્યારે જ્યારે માનવ સભ્યતા (માનવતા) ભૂલી જાય છે અને ‘ભિક્ષાં દેહિ’ ના આદિ સિદ્ધાંતથી જીવ જ્યારે ભટકી જાય છે ત્યારે આદિ શંકરનો ઉદય થાય છે, જગતગુરુનું આગમન થાય છે, સાક્ષાત્ શિવ પધારે છે અને બધા દ્વૈત મતોનું ખંડન કરે છે. અદ્વૈતના દિવ્ય પ્રકાશથી માનવતાને સુપ્રકાશિત કરે છે, ત્યારે એક વિચિત્રતા ભરેલું દેશ્ય દૃષ્ટિપથ પર આ રીતે આવે છે -

સ્વયં મહેશ શ્વસુરો નગેશ મિત્રં ધનેશ તનયો ગણેશઃ ।

તથાપિ ભિક્ષાટનમૈવ શમ્ભો બલીયસી કેવલં ઇશ્વરેચ્છા ॥

સ્વયં દેવાધિદેવ મહાદેવ છે, મહેશ છે, જેના શ્વસુર (સસરો) પર્વતરાજ હિમાલય છે, જેનો મિત્ર ધનેશ (કુબેર) છે, જેનો પુત્ર ગણેશ છે. આમ છતાં એવા શંભુ (શંકરજી) નિત્ય ભિક્ષાટન કરે છે, ‘ભિક્ષાં દેહિ’નો ઉદ્ઘોષ કરતા રહે છે, તો અવશ્યમેવ તેમના સસરા હિમાલયરાજ પાસે નથી એવું કંઈક છે, જે તેમના મિત્ર કુબેર (દેવોના ધનાધ્યક્ષ) પાસે નથી એવું કંઈક છે. જે તેમના પુત્ર શ્રી ગણેશજી પાસે નથી એવું કંઈક છે તો છેવટે એ વાત આપણે સ્વીકારવી જ પડે કે ‘ભિક્ષાં દેહિ’માં સર્વોપરિ રહસ્ય છે, જે શિવે સ્થાપિત કરેલ પરિપાટીમાં યુગોથી પ્રવાહિત છે. એનો ઈન્કાર કરી શકાય તેમ નથી.

કાળાન્તરની એક ઘટના છે. જ્યારે દેવતાઓનો સમસ્ત સમૂહ શિવલોકમાં ભગવાન શિવની સન્મુખ નત મસ્તક ખડો થઈ ગયો છે. દેવતાઓની આંખો અશ્રુ પ્રવાહિત છે. કરબદ્ધ નમસ્કાર કરી, ગર્દન, નીચી રાખી, શરીર કંપી રહ્યા છે. જેનો એવો દેવતા સમૂહ, મ્હાન મુખવાળો દુઃખદર્શન કરાવી રહ્યો છે. દિવ્ય શિવલોકમાં આવું દુઃખદ દેશ્ય

દર્શાવતું, વરવું વાતાવરણ સર્જાય એ કલ્પના બહારની વાત છે. પરંતુ જે હકીકત ચરિતાર્થ બની ગઈ તે દર્શન કરી ભગવાન શિવે પૂછ્યું હે દેવતાઓ! એવું કયું દેશ્ય તમે લોકોએ જોઈ લીધું કે તમે ભયથી કાંપી રહ્યા છો. તમારી હૃદયમાં ઘૂણાનો ઘૂણાનો ભાવ જાગૃત થઈ ગયો છે. એવી કઈ વિભિષીકા (વિશેષ ભયવાળી સ્થિતિ) તમે લોકોએ જોઈ લીધી છે કે તમે લોકો આટલા ડરી ગયા છો? તમે લોકોએ તો અતિ ભયાનક સંગ્રામો લડ્યા છે, વીભત્સતાની સાથે શત્રુઓનો સંહાર કર્યો છે. હે ઈન્દ્ર! તમે જ તો માતાના ગર્ભમાં પ્રવેશી ગર્ભપિંડના કેટલાયે ટુકડા કરી દીધા હતા. હે વાયુદેવ જ્યારે રુદ્રતા ધારણ કરો છો, સૃષ્ટિમાં વીભત્સ તોડ ફોડ કરો છો, હે વરુણદેવ! જ્યારે તમે અભિમાની બની જાવ છો તો જળ પ્રલયનું વીભત્સ ઉત્પાદન કરો છો, હે વિષ્ણુજી ! તમે જ તો અસુરોનો ઘણી જ વીભત્સ રીતે સુદર્શનચક્ર દ્વારા સંહાર કરો છો. ક્યારેક નૃસિંહ અવતાર ધારણ કરીને હિરણ્યકશિપુનો વીભત્સ વધ કરો છો, તમે લોકો ક્યારથી વીભત્સતાથી ગ્રસિત થવા લાગ્યા. હે અગ્નિદેવ! તમે તો દાવાનળ બનીને વીભત્સ અગ્નિકાંડ કરો છો. હે ભરવો! તમારા તો રંગરૂપ પણ વીભત્સ છે, હે યોગિનીઓ ! હે માતૃકાઓ, હે ગણપતિ! તમે બધા પૂર્વકાળમાં વીભત્સ રૂપ ધારણ કરી અનેકો અવતાર લઈ ચૂક્યા છો, તો પછી આજે એવું કયું મહા વીભત્સ ઉત્પન્ન થઈ ગયું છે કે તમે બધા દેવલોકો તે વીભત્સ દેશ્યને જોઈને ઉદ્વિગ્ન મલીન ચિત્તવાળા થઈ રહ્યા છો?

દેવતા સમૂહે એક અવાજમાં કહ્યું - હે પ્રભુ! હે દેવાધિદેવ મહાદેવ! હે કલ્યાણ મૂર્તિ શિવ! આપના ચરણાવિંદમાં અમારી વિનમ્ર પ્રાર્થના છે કે આપ સ્વયં દિવ્યદૃષ્ટિથી પૃથ્વીલોક પર ઉપસ્થિત આ મહા વીભત્સ દેશ્યને જુઓ.

આ પછી ભગવાન શિવે ધ્યાનની અવસ્થામાં એવા દેશ્યનું અવલોકન કર્યું કે ભલ ભલાને ચોંકાવનારું દેશ્ય હતું. એક બાળક માતાના

સ્તનને ચીપકેલું હતું. જે પોતાના દાંતો વડે તેના સ્તનને ખેંચી રહ્યું છે. ચૂંથી રહ્યું છે, કાપી રહ્યું છે. નિર્દયતાની સાથે ચૂસી રહ્યું છે અને માતા સુકાઈને કાંટો બની ગઈ છે, શરીરમાં કદાચ જ કોઈ રક્તના બુંદો બાકી હોય, ફેફસાંમાં શ્વાસ-પ્રશ્વાસની ગણતરી ઘણી જ થોડી બાકી રહી ગઈ છે, પ્રાણ શક્તિનો સંચાર માત્ર સ્નત સુધી જ સીમિત રહી ગયો છે તો પણ તે માતૃત્વથી ભરેલી છે અને શિશુ નિર્દયતાથી સ્તનપાન કરી રહ્યું છે. ક્યાંક માતાના સ્તનમાંથી દૂધની જગ્યાએ રક્ત ન આવી જાય, ક્યાંક શિશુ માતાના સ્તનને જ ચાવી ન જાય, ક્યાંક સ્તનનું જ ભક્ષણ ન કરી જાય, ક્યારેક માતા સ્તનપાન કરાવતાં કરાવતાં કાળ-કવલિત ન થઈ જાય. શિવ પણ ચોંકી ઊઠ્યા. આ છે સંસારનું સર્વાધિક વરવું મહાવીભત્સ દેશ્ય. એક એવું દેશ્ય જેને જોઈને સાક્ષાત્ પ્રલયંકર ભગવાન શિવ પણ હાલી ગયા, ચોંકી ઊઠ્યા છે. તેમનું હૃદય અડગ રહ્યું પરંતુ આ મહાવીભત્સ દેશ્યએ તેમને વિચલિત અવશ્ય કરી દીધા છે અને તેઓ સમજી ગયા સમસ્ત દેવતાઓની વ્યથાની કથા.

જુઓ, ભગવન્ ! શું ઘટિત થઈ રહ્યું છે આ પૃથ્વી લોકમાં, શા માટે આપે ધર્મ બનાવ્યો ? શા માટે બનાવી ધર્માધાર કામધેનુ ? શા માટે પ્રદાન કર્યા આપે અધ્યાત્મરૂપી બીજ, વેદાન્ત રૂપી દુગ્ધ પૃથ્વીવાસીઓને ? પુનઃ પરત બોલાવી લો કામધેનુને શિવલોકમાં. શું જરૂર છે પૃથ્વીવાસીઓને ધર્મનો પ્રકાશ દેવાની ? રહેવા દો એને અંધકારમાં, વિમુખ કરી દો એને વેદાન્ત દર્શનથી, જીવવા દો એને દ્વેષમાં. એ ગૌહત્યારા છે, ગૌ ભક્ષક છે, એ ગૌ શોષક છે, એમના માટે અધ્યાત્મરૂપી કામધેનુની આવી દુર્દશા ન થવા દો પ્રભુ ! જે અધ્યાત્મરૂપી કામધેનુને શિવે ઘણા જ પ્રેમથી જીવોના કલ્યાણ હેતુ પૃથ્વી પર મોકલી હતી અને જેના ચાર સ્તનોથી વેદોની ઋચાઓ દુગ્ધના રૂપમાં પ્રવાહિત થઈ માનવ જાતિનું કલ્યાણ કરશે એવી ભગવાન શિવે કરી હતી પરંતુ આ શું ઘટિત થઈ રહ્યું છે ? બૌદ્ધ, જૈન,

ઈસ્લામ, ઈસાઈ, અઘોર, તાંત્રિક, તથાકથિત શાકત, ગાણપત્ય, તથાકથિત વૈષ્ણવ, કર્મ-યોગ-સાંખ્ય, ભક્તિ, કર્મકાંડ, તાંત્રિક, કાપાલિક, નાસ્તિકો, સૌર ઉપાસકો, મૂર્તિપૂજકો, મૂર્તિભંજકો, દાર્શનિકો, વૈજ્ઞાનિકો, માનવતાવાદીઓ, કમ્યુનિષ્ટ વિચારકો ઇત્યાદિએ વેદાંતરૂપી અધ્યાત્મ કામધેનુના સ્તનો પર હુમલો કર્યો છે, તેને નિયોવી રહ્યા છે, તેના સ્તનો કાપી રહ્યા છે, તેનું શોષણ કરવા લાગ્યા છે, તેને વિકૃત કરી રાખી દીધાં છે. તેનું રક્ષણ, ભરણપોષણ, દેખભાળ તો દૂરની વાત. જ્યારે મરજીમાં આવે દોહી લો, જેટલું ચાહો તેટલું દોહી લો, જે રીતે દોહન થાય તેટલું દોહતા રહો. આખરે અધ્યાત્મ રૂપી કામધેનુ શક્તિહીન બની ધરા પર ઢળી પડી, નિસ્તેજ બની ગઈ પરંતુ દોહન કરનારા માન્યા નહિ, તેઓ તેને રક્તના અંતિમ બુંદ સુધી દોહવામાં તત્પર રહ્યા છે. જુઓ પ્રભુ કેવાં ઘોર કર્મ, કર્મનો દુરુપયોગ થઈ રહ્યો છે. જીવોને આપે કર્મપ્રધાન બનાવી દીધા, એનું એકમાત્ર કર્મ રહી ગયું છે દોહન. એવા કર્મનો શું ફાયદો? કર્મની શક્તિથી યુક્ત થઈ એ અભિમાની બની ગયા છે. તેઓ સમજે છે કે દોહન એનો જન્મસિદ્ધ અધિકાર છે. એકમાત્ર દોહન જ એને માટે સમસ્ત પ્રાપ્તિનો હેતુ બની ગયેલ છે. દ્વૈતનું નિર્માણ કર્મના કારણે જ થાય છે. એટલે હે પ્રભુ, આ કર્મ અભિમાનીઓ પાસેથી અધ્યાત્મરૂપી કામધેનુ પરત ખેંચી લો અને ફરીથી એને ‘ભિક્ષાંદેહિ’ નું શૈવ દર્શન પ્રદાન કરો.

બાણુ લાખ માળવાનો ધણી ઉજજૈન (અવંતિકા મોક્ષનગરનો ચક્રવર્તી સમ્રાટ) રાજાધિરાજ ભતૃહરિએ રાજધર્મ અને રાજકર્મનો ત્યાગ કરી યોગીન્દ્ર ભતૃહરિ બની ગયો. જેણે વૈરાગ્યશત લખ્યું, અધ્યાત્મ ભૂખ જાગી, નિમિત્ત કારણ તેની રાણી સતી પિંગલા બનીને ભગવો ભેખ ધારણ કર્યો. ભગવાન મહાકાળ શિવનો ઉદ્ઘોષ તેના કર્ણપટ પર અથડાયો. ‘ભિક્ષાંદેહિ’ આવી ઊભો રહ્યો. રાજમહેલના દ્વારે રાણી પિંગલાની પાસે હાથ ફેલાવ્યો. મુખમાંથી શબ્દો સરી પડ્યા. ‘ભિક્ષા દેને મૈયા પિંગલા’

ક્ષણભર તેની પત્ની પિંગલાને ક્ષોભ થયો. ફરીથી ભતૃહરિએ સાદ દીધો - 'ભવિતભિક્ષાં દેહિર્મા' પછી તો પત્ની પિંગલાએ પોતાનું મંગલસૂત્ર અને સૌભાગ્યના શણગાર ચૂડીઓ વગેરે ભતૃહરિના ખપ્પરમાં મૂકી દીધા. પત્નીભાવનું વિસર્જન માતૃભાવમાં થયું અને ભતૃહરિએ ભિક્ષા ગ્રહણ કરી વિદાય લીધી. ભેખ ધારી ભતૃહરિની જન્મોજન્મની અધ્યાત્મની ભૂખ 'ભિક્ષાં દેહિ' સાદથી ભાંગી.

જરા આગળ વધી તત્ત્વદૃષ્ટિએ વિચારીએ તો મનુષ્ય શરીરની મુખ્ય ત્રણ નાડી ઈંડા, પિંગલા, સુષુમ્ણા. ઈંડાયંદ્ર (ગંગા), મનઃપ્રધાન, પિંગલા-સૂર્ય (યમુના) જ્ઞાન પ્રધાન મુક્તિ દાયિની. ઉગ્ર કાર્યો અને ભૂખ્યાને મળેલું અન્ન પચાવવા શરીરને પોષણ આપનારી મનાય છે. તે કર્મ પ્રધાન પણ છે. અહીં યોગીન્દ્ર ભતૃહરિએ યથાર્થ ભિક્ષા પિંગલાએ આપી એટલું જ નહિ, કર્મ માર્ગમાંથી જ્ઞાનમાર્ગ (અધ્યાત્મ)ની પ્રેરણા પણ પિંગલાના વર્તનથી મળી. અહીંથી વાત અટકતી નથી. આ પછી તો 'ભિક્ષાં દેહિ' પ્રશસ્ત માર્ગને પુષ્ટ કરનાર સાક્ષાત્ ભગવાન શિવ આદ્ય શંકરાચાર્ય ધરતી પર આવ્યા અને અધ્યાત્મનું, વેદાંત દર્શનનું પુનઃ અવતરણ થયું. નાથ સંપ્રદાયના યોગીઓ, ભગવાન બુદ્ધ, મહાવીરાદિ તીર્થંકરોએ આ 'ભિક્ષાં દેહિ'ના સૂત્રને જીવંત રાખ્યું, જેના પરિણામે આ પૃથ્વી ઉપર ઓછા વત્તા પ્રમાણમાં અધ્યાત્મનો પ્રવાહ વહી રહ્યો છે.

॥શ્રી અન્નપૂર્ણાદેવ્યૈ નમઃ ॥

અન્નપૂર્ણા - વ્રતકથા

(અન્નપૂર્ણા વ્રતકથાની ગુજરાતી ભાષામાં સરલા ટીકા આરંભ)

યુધિષ્ઠિર ઉવાચ

ભગવન્ દેવદેવેશ ! દેવક્યાનન્દવર્દ્ધન !

મયા કિલ મહદ્ -દુઃખં સમ્પ્રાપ્તં વસતા વને ॥૧ ॥

કિમન્યદન્યભોગસ્ય જાઠરસ્યાડપિ કેશવ !

ક્વચિદ્ દિવા ક્વચિદ્ રાત્રૌ ક્વચિત્ સ્વલ્પં ક્વચિદ્ બહુ ॥૨ ॥

યુધિષ્ઠિર બોલ્યા - દેવકીજીના આનંદને વધારાનારા હે ભગવાન

શ્રી કૃષ્ણ ! મેં વનમાં રહીને અનેક પ્રકારનાં કષ્ટો ભોગવ્યાં છે (૧)

હે કેશવ ! ભોગોની વાતો તો દૂર રહી, મારે આહારને માટે પણ અનેક પ્રકારના કષ્ટ ઉઠાવવા પડ્યા છે. ક્યારેક ફક્ત દિવસે જ ભોજન પ્રાપ્ત થતું હતું રાત્રે નહિ, અને ક્યારેક રાત્રે ભોજન પ્રાપ્ત થતું હતું તો દિવસે નહિ, ક્યારેક ક્યારેક (કોઈવાર) અધિક ભોજન સંયોગથી મળતું હતું. (૨)

ક્વચિત્ ક્ષુદ્રં ક્વચિત્ સ્નિગ્ધં ક્વચિત્ સ્વદુ ક્વચાડન્યથા ।

અશ્નામિ વિકલઃ ક્વાડપિ ક્ષુધિતઃ ક્ષમાતલેશયઃ ॥૩ ॥

કન્દૈર્મૂલેઃ ફલૈઃ શાકૈર્માસૈર્વૃત્તિ પ્રકુર્વતઃ ।

ન મે કૃષ્ણ ! ભવેત્ તૃપ્તિસ્તૃષ્ણયાડક્રાન્તચેતસઃ ॥૪ ॥

રાજ્યં મેહયહતં દુષ્ટૈર્બન્ધુભિર્વિરહોઽભવત્ ।

ગાળ્ડીવધન્વના સાઘ્ર્વૈર્વર્તમાને વૃકોદરે ॥૫ ॥

તત્કેનૈતન્મહાભાગ ! પાપસ્ય મમ ચાડભવત્ ।

કથં વા કૃષ્ણ લોકેઽસ્મિન્ નાનાદુઃખં ભવેન્નૃણામ્ ॥૬ ॥

- કોઈ વાર લૂંખુ (સૂકું), કોઈવાર ચિકરવાળું (ચોપડું - સ્નિગ્ધ), કોઈવાર સ્વાદિષ્ટ અને કોઈવાર રસ વગરનું ભોજન દુઃખની સાથે હું કરતો હતો. કોઈવાર ભૂખ્યો રહીને જ ધરતી પર શયન કરી જતો હતો. (૩) હે કૃષ્ણ ! કંદમૂળ, ફળ, શાક તથા માંસ આદિનું ભોજન કરવાથી મને

ક્યારે પણ તૃપ્તિ થતી ન હતી. હું સદૈવ ભૂખ અને તરસની જવાળામાં બળતો જતો હતો. (૪) હે કૃષ્ણ ! દુષ્ટોએ મારું રાજ્ય છીનવી લીધું. ભાઈઓથી મારે અલગ રહેવું પડ્યું. મારી સાથે ગાંડીવધારી અર્જુન તથા વૃકોદર ભીમસેનને પણ દુઃખ સહન કરવું પડ્યું છે. (૫) હે કૃષ્ણ! આ દુઃખ મારા કયા પાપોને કારણે ભોગવવું પડે છે? અને કયું કર્મ કરવાથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય છે? (૬)

નાડલક્ષ્મીનૈવ વિરહો ન દ્વેષો નૈવ દીનતા ।

ભવેદ્યેન કૃતેનેહ તન્મમાહ્ન્યકશ્વ માધવ ॥૭॥

- હે શ્રીકૃષ્ણ! કયું કર્મ કરવાથી મનુષ્ય દરિદ્ર (ગરીબ) થતો નથી, કયા કર્મ કરવાથી બંધુઓથી વિયોગ થતો નથી. કયા કર્મથી કોઈ સાથે વેર નહિ થાય અને કયું કર્મ કરવાથી મનુષ્ય દીન નથી બનતો? હે કેશવ! તેવા કર્મો આપ મને કહી સંભળાવો. (૭)

શ્રીભગવાનુવાચ -

પિતાજ્ઞા - ત્યક્ત - સામ્રાજ્યો રામો રાજીવલોચનઃ ।

સહ સૌમિત્રિ- સીતાભ્યાં ન્યવસદ્દણ્ડકે વને ॥૮॥

એકદા લક્ષ્મણો રાજન્નાહારાર્થં વને ભ્રમન્ ।

નાસસાદ ક્વચિત્ સાયં વવન્દે રઘુનન્દનમ્ ॥૯॥

- ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ કહ્યું - હે યુધિષ્ઠિર ! એક સમયે પિતાની આજ્ઞાથી શ્રીરામ રાજ્યનો ત્યાગ કરી જાનકી અને લક્ષ્મણ સાથે દંડકારણ્ય (દંડકવન) માં નિવાસ કરતા હતા. (૮) એક દિવસ આહારની શોધમાં નીકળેલા લક્ષ્મણને જ્યારે કંઈ પણ મળ્યું નહિ અને સાયંકાળનો સમય થઈ ગયો, તો તેઓ નિરાશ થઈને પાછા ફર્યા અને શ્રીરામચંદ્રજીને પ્રણામ કર્યા. (૯)

નિષસાદ તતસ્તૂર્ણીં વિષળ્ણઃ સાશ્રુલોચનઃ ।

તમુવાચ તતો રામો ભ્રાતરં શ્લક્ષ્ણયા ગિરા ॥૧૦॥

વત્સ! મા કુરુ સન્તાપં લોકો હિ નિજદિષ્ટભુક્ ।

યદ્ દદાતિ નરઃ પૂર્વં તત્ તદાજ્ઞોતિ નાડન્યથા ॥૧૧॥

येन दत्तानि भोज्यानि रम्याणि रसवन्ति च ।

सम्प्राप्नोति महाबाहो! भक्ष्य - भोज्यान्यनेकशः ॥१२॥

- તે ચુપચાપ દુઃખી થઈ રડતા એવા શ્રી રામની સામે પૃથ્વી પર બેસી ગયા. ત્યારે શ્રીરામે મધુર વચનોથી તેને કહ્યું - (૧૦) હે ભાઈ! સંતાપ કરો નહિ. સંસારમાં બધા લોકોને પોતાના કરેલાં કર્મનું ફળ ભોગવવું પડે છે. મનુષ્ય પૂર્વ જન્મમાં જેવું આપે છે તેવું તેને આગલા જન્મમાં પ્રાપ્ત થાય છે. (૧૧) હે મહા બાહો! જે લોકોએ પૂર્વજન્મમાં અનેક પ્રકારના રસયુક્ત ભક્ષ્ય, ભોજ્ય આદિ પદાર્થોના દાન કર્યા છે તેઓ જ ભવિષ્યમાં અનેક પ્રકારના ઉત્તમ ભોગોને પ્રાપ્ત કરે છે. (૧૨) યૈર્ન દત્તં ક્વચિત્ કશ્ચિત્ તે સીદન્તિ યથા વયમ્ ।

पृथिव्यामन्नपूर्णायां वयमन्नस्य कांक्षिणः ॥१३॥

सौमित्रे! नूनमस्माभिर्न ब्राह्मणमुखे हुतम् ।

तस्माददुष्टमन्वीक्ष्य चिन्तां जहि महामते: ॥१४॥

एवं कथयतस्तस्य तदां कुम्भोद्भवो मुनिः ।

आजगाम समुत्थाय तं ववन्दे रघूत्तमः ॥१५॥

सत्कृतं सुखमासीनमगस्तयं राघवोऽब्रवीत् ।

इममेवार्थं मुद्दिश्य यन्मां त्वं परिपृच्छसि ॥१६॥

- હે ભાઈ, જે લોકોએ ક્યારેય કોઈ વસ્તુ દાન નથી કર્યું, તેઓ અમારી માફક દુઃખી જ રહે છે. હે ભાઈ! જુવો, પૃથ્વીમાં અન્ન ભરેલું પડ્યું છે, તો પણ અમે લોકો ભૂખે મરી રહ્યા છીએ, આ અમારા લોકોના કર્મોના દોષ છે. (૧૩) - હે લક્ષ્મણ! નિશ્ચય જ અમે લોકોએ બ્રાહ્મણોને ભોજનથી તૃપ્ત નથી કર્યા, આથી હે મહામતે ! બધું આપણા કર્મોનો ભોગ છે એવું સમજીને તમે ચિંતા છોડી દો. (૧૪)

- વનમાં જ્યારે શ્રી રામચંદ્રજી લક્ષ્મણને આ પ્રમાણે સમજાવી

રહ્યા હતા, તે સમયે અકસ્માતે ત્યાં અગસ્ત્ય મુનિ આવી પહોંચ્યા. ત્યારે શ્રીરામે ઊઠીને તેઓને પ્રણામ કર્યા. (૧૫)

- શ્રી રામ વડે સત્કાર પામેલા અગસ્ત્યજી સુખપૂર્વક બેસી ગયા ત્યારે શ્રીરામે તેમને આ વાત પૂછી જે તમે મને પૂછી રહ્યા છો. (૧૬)

શ્રી અગસ્ત્ય ઉવાચ

અસ્તિ વારાણસી નામ નગરી ગિરિશપ્રિયા ।

અપાર-તાર-સંસારામ્બોધિ - પારનિર્દર્શના ॥૧૭॥

તસ્યાં બભૂવતુર્વિપ્રૌ દેવદત્ત - ધનઞ્જયૌ ।

ભ્રાતંરૌ દેવદત્તૌ ડમ્ભૂદાઢયો દુઃખી ધનઞ્જયઃ ॥૧૮॥

- અગસ્ત્યજીએ શ્રીરામને કહ્યું - હે રામ! ભગવાન શંકરને પ્રસન્ન કરનારી વારાણસી નામની નગરી છે. જ્યાં નિવાસ કરવાથી મનુષ્ય આરપારથી રહિત (અપારતર) સંસાર- સમુદ્રથી પાર થઈ જાય છે. (૧૭) તે નગરીમાં દેવદત્ત તથા ધનંજય નામક બે બ્રાહ્મણ હતા, જેમાં દેવદત્ત તો અત્યંત ધનવાન હતો. પરંતુ ધનંજય દરિદ્ર હોવાથી ઘણો જ દુઃખી રહેતો હતો. (૧૮)

તસ્ય ચિન્તા સમુત્પન્ના દરિદ્રસ્ય કુટુમ્બિનઃ ।

અહો! કિં મે કૃતં પાપં યેનાઢન્નં મે સુદુર્લભમ્ ॥૧૯॥

કિં મચૈકાકિના ભુત્તં ત્યક્ત્વા ગર્ભવતીં શિશૂન્ ।

કિં મનાઢયગતો ગેહાદતિથિર્વિમુખો દ્વિજઃ ॥૨૦॥

કિં મયોપેક્ષિતં દત્તમન્નં ભુક્તં ન શ્રદ્ધયા ।

નિન્દિતં ચાઢન્નકાલે કિં ક્ષિપ્તં રોષેણ ચાઢન્યતઃ ॥૨૧॥

દરિદ્ર ધનંજયનું કુટુંબ ઘણું મોટું હતું. આથી અત્યધિક દરિદ્રતાથી તેને ચિંતા પણ ઘણી રહેતી હતી. આથી તે વિચાર કરવા લાગ્યો. અહા! મેં ક્યાં પાપ કર્યા છે, જેનાથી દાણા દાણા માટે દુઃખી થઈ રહ્યો છું. (૧૯) શું મેં પરિવારની ગર્ભવતી તથા નાના બાળકોને છોડીને એકલા ભોજન કર્યું છે? અથવા મારા ઘરેથી અતિથિ નિરાશ થઈને પાછા ફર્યા છે? શું મેં

અત્રની ઉપેક્ષા કરી છે, યા કોધથી તેને મેં ફેંકી દીધું છે? (૨૧)

કિં વા મેઢન્નવતા લોભાદ્દુર્ભિક્ષં કાંક્ષિતં શ્રિયૈ ।

કિં વા રથ્યાસુ પતિતં મયાઢન્નં સમુપેક્ષિતમ્ ॥૨૨ ॥

કિં વા ગર્વાદતૃષ્ણોન ત્યક્તમન્નં મયાઢર્પિતમ્ ।

શ્રાદ્ધે નિમન્નિતશ્ચાઢહં ન ગતો ધનગર્વિતઃ ॥૨૩ ॥

અનર્ચયિત્વા દેવાન્ વા પિતૃન્ ભુક્તં મયાઢન્વહમ્ ।

કુલદૈવત્ય કાર્યેષુ નિન્દિતા વા કલુસ્ત્રિયઃ ॥૨૪ ॥

- અથવા પોતાની પાસે અધિક અન્ન પ્રાપ્ત થવાથી મોંઘા ભાવે વેચવા માટે દુકાળ પડવાની ઈચ્છા કરી છે અથવા શું મેં ગલીમાં પડેલા અન્નની ઉપેક્ષા કરી છે? (૨૨) અથવા કોઈના દ્વારા અન્ન આપવાના પ્રસંગે મેં શું અન્નનો ત્યાગ (તિરસ્કાર) કર્યો છે? અથવા શ્રાદ્ધમાં નિમન્નિત થવાના પ્રસંગે હું ધનના ગર્વથી ગયો ન હોઉં? (૨૩) આ દેવતા અને પિતૃઓને અર્પિત કર્યા વગર મેં ભોજન કર્યું છે, અથવા કુલદેવતા તથા યજ્ઞાદિ કાર્યોમાં મેં કોઈ કુલીન (કુળવાન) સ્ત્રીની નિંદા કરી છે? (૨૪) કિં મમાલયભોત્કારઃ સદા તૃપ્તિવિવર્જિતા ।

સદન્ને સતિ કિં વા મે કદન્નં બાન્ધવેઢર્પિતમ્ ॥૨૫ ॥

કિં વા શ્રાદ્ધદિને વિદ્ધો મયા વ્યાજેન દર્શિતઃ ।

પિતૃ-દેવ-દ્વિજાતીનાં કૃતે વાઢહં વિષાદવાન્ ॥૨૬ ॥

દુર્લભં મમ યેનાઢ્ઞૂન્નિત્યમન્નં કુટુમ્બિનઃ ।

નિત્યમાહારપર્યાપ્તૌ પુરુષાર્થોઢસ્તિ મે યતઃ ॥૨૭ ॥

- અથવા શું મારા ઘરમાં ભોજન કરાવનારા સદૈવ ભૂખા જ રહી જતા હતા, અથવા શું મેં અતિથિના આગમન કાળે સારું અન્ન પ્રાપ્ત હોવા છતાં પણ ખરાબ (નકામા) અનાજનું ભોજન કરાવ્યું છે? (૨૫) અથવા પિતૃઓના શ્રાદ્ધના દિવસ આવતાં મેં બહાના શોધી કાઢીને વિદ્ય નાંખ્યું (અવરોધ ઊભો કર્યો) અથવા દેવતા, પિતૃઓ તથા દ્વિજ જાતિઓને મેં સદૈવ દુઃખ જ આપ્યું છે? (૨૬)

જેના કારણે મારા કુટુંબીઓને આજે અનાજ દુર્લભ થઈ ગયું. હું
ઘણી મુસીબતોથી અતિ અધિક પરિશ્રમ કર્યા પછી માત્ર પેટ ભરવા પૂરતું
જ અન્ન પામું છું. (૨૭)

ક્ષુક્ષામાનર્થકાન્ દૃષ્ટ્વા હૃદયં મે વિદીર્યતે ।

દૃષ્ટવાઙ્મ્ય - શિશુભક્ષ્યાણિ પ્રાર્થયન્તિ મમાર્થકાઃ ॥૨૮॥

રુદન્તો રોદયન્ત્યેવ કર્ષન્તો દીનમાતરમ્ ।

આગતાશ્ચ યદા બાલાઃ પરિમ્લાનમુખશ્રિયઃ ॥૨૯॥

વસ્ત્રં ગૃહીત્વા યાચન્તિ કર્ષન્તો દીનમાતરમ્ ।

પટાન્ન મૃગયન્ત્યેવમન્નકામાઃ કૃતજ્વરાઃ ॥૩૦॥

- ભૂખથી તડપતા એવા આ બાળકોને જોઈને, મારું હૃદય ફાટી
રહ્યું છે. આ અત્યંત દુઃખની વાત છે કે બીજાના છોકરાઓને ખાતા જોઈ
મારા ભૂખથી તડપતા એવા બાળકો તેમની પાસે અન્નની યાચના કરે છે.
(૨૮) ભૂખથી વલખાં મારતાં અને તડપતાં એ બાળકો દુઃખી માતાને
રોટલી આપવા માટે કરગરે છે અને રડવા લાગે છે તો તે સમયે રડતા
બાળકોને મને પણ રડાવી મૂકે છે. ભૂખથી તડપતા રહેતા બાળકોની
મુખકાંતિ મલિન થઈ ગઈ છે. (૨૯) ભૂખા થયેલાં એ બાળકો જે સમયે
કપડામાં બંધાયેલાં અન્નને શોધવા લાગે છે, તે સમયે તેઓની દીન
મનોદશા અને કમનસીબીની દીનદશા જોઈને મને જ્વર (તાવ) ઉત્પન્ન
થઈ જાય છે. (૩૦)

તદા જાનામ્યહં હન્ત! વિશામિ વસુધાતલમ્ ।

અન્યચ્ચ મમ દારિદ્ર્યં કેનેદં સમુપસ્થિતમ્ ॥૩૧॥

ન મયા ભગવાન્ વિષ્ણુર્ચિત ક્લેશનાશનઃ ।

ન મયા કાજ્જનં દત્તં ન ગૌર્નૈકાદશી કૃતા ॥૩૨॥

પ્રાયશો નગ્નવનિતા મયાઙ્મ્યેષાં વિલોકિતા ॥

શય્યામેવ સમાક્રાન્તો વૃષલ્યા કામમુઘયા ॥૩૩॥

વૃષલી કિલ વિપ્રાણાં લક્ષ્મીબ્રાહ્મણ્યહારિણી ।

કિં મયા માતુરાક્રોશઃ પિતુર્વા વિરહો રુષા ॥૩૪॥

- તે સમયે હું પૃથ્વી અને પાતાળમાં ભરાઈ જવાનો જાણે પ્રયાસ કરું છું! તે સમયે મને સમજાય છે કે હાથ! આ દરિદ્રતા મારે ઘરે કયા પાપને કારણે આવી છે? (૩૧) નક્કી જ મેં કલેશોને દૂર કરનારા ભગવાન વિષ્ણુની પૂજા નથી કરી. અથવા સોના તથા ગાયોનું દાન નથી કર્યું અને એકાદશીનું વ્રત પણ નથી કર્યું. (૩૨) મને એવું સમજાય છે કે બીજાની સ્ત્રીને મેં વસ્ત્રહીન જોઈ છે, અથવા કામાતુર કોઈ શુદ્ર સ્ત્રીની સાથે મેં સંભોગ કરી લીધો છે. આથી દરિદ્ર થયો છું, કારણ કે (૩૩) બ્રાહ્મણનો શુદ્ર સ્ત્રી સાથે સંભોગ કરવાથી તેની લક્ષ્મી અને બ્રાહ્મણત્વનો વિનાશ થઈ જાય છે, અથવા મેં માતા પિતાને અતિ અધિક દુઃખ દીધાં છે અથવા પિતા અને માતાને પોતાના કુકૃત્યથી અલગ રાખ્યાં છે. (૩૪)

અથવા નિન્દિતા નાર્યો દધાનાઃ પથમમ્દુભુતમ્ ।

ઋતૌ ત્યક્તાઢથવા ભાર્યા ભુજ્જાના વાડ્યભાષિતા ॥૩૫॥

પરાડ્યવાદ - પૈશુન્ય - પરહિંસા રતોઢથવા ।

નિત્યં મિથ્યાજને દ્વેષી નિત્યં વા કલહપ્રિય ॥૩૬॥

પરવ્યસન - સન્તુષ્ટો યેનાઢહં દુઃખભાજનમ્ ।

ઇત્યાદિ બહુધા વિપ્રો વિચાર્ય સ ધનઞ્જયઃ ॥૩૭॥

- અથવા સ્ત્રીઓના શૃંગાર જોઈને મેં ઈર્ષ્યાથી પ્રેરાઈને તેની નિંદા કરી છે, અથવા ઋતુકાળમાં પત્ની પ્રસંગ નથી કર્યો, યા ભોજન કરતી વખતે સ્ત્રીને ગાળો દીધી છે. (૩૫) અથવા બીજાઓની ચાડી યુગલી કરી છે, યા મેં સદૈવ બીજાઓ હિંસા કરી છે, અથવા અકારણ જ કોઈની સાથે દ્વેષ અને ઝઘડો કર્યો છે. (૩૬) અથવા બીજાઓનાં દુઃખને જોઈને મને પ્રસન્નતા થઈ છે, જેના ફળસ્વરૂપ મને આ દુઃખ પ્રાપ્ત થયું છે. આ રીતે દરિદ્ર ધનંજય પોતાના મનમાં બહુ જ વિચાર-ચિંતન કરવા લાગ્યો. (૩૭) વિદ્વાન્ પ્રાપ્તુમશક્તોઢન્યં જગ્રાહ નિયમં તદા ।

સ સ્નાત્વા મણિકર્ણ્યાં તુ નત્વા વિશ્વેશ્વરં શિવમ્ ॥૩૮॥

રુદ્રસૂક્તં જપન્મુક્તિમણ્ડયે ચ કપર્દિનઃ ।

રાત્રૌ મરકત-પ્રખ્યૈ - દર્ભૈરાસ્તીર્ય મેદિનીમ્ ॥૩૧ ॥

તત્કાર્યં હૃદયે ન્યસ્ય નમસ્કૃત્ય પિનાકિનમ્ ।

સુષ્વાપ પ્રયતો ભૂત્વા દેવીં સજ્જિન્ય પાર્વતીમ્ ॥૪૦ ॥

- ત્યારે તે બ્રાહ્મણ નિશ્ચય કરીને નિયમપૂર્વક રહેવા લાગ્યો. તે મણિકર્ણિકામાં સ્નાન કરી, ભગવાન વિશ્વનાથના દર્શન કરી, મુક્તિ મંડપ (જ્ઞાનવાપી) માં રુદ્રસૂક્તના જપ કરવા લાગ્યો અને રાત્રે મરકત મણિના સમાન લીલી-લીલી કુશ (દર્ભ) પાથરીને (૩૮-૩૯) પોતાની દરિદ્રતાનું ધ્યાન કરીને ભગવાન શંકર તથા પાર્વતીનું સ્મરણ કરતો નિયમપૂર્વક સૂઈ ગયો. (૪૦)

તતઃ સ્વપ્ને વરદ્ વિપ્રો બ્રાહ્મણો જટિલઃ શુભઃ ।

પુરા કાઙ્ગીપુરે રાજઃ પુત્રોઽભૂચ્છત્રુમર્દનઃ ॥૪૧ ॥

હેરમ્બમાત્મનસ્તુલ્યં ચક્રે ભક્તપરાયણઃ ।

ક્વચિદ્દેરમ્બસહિતઃ કુમારો મૃગયાં ગતઃ ॥૪૨ ॥

વિઘ્ન્વરાહન્ મહિષાન્ હરિણાન્ શશકાન્ બહન્ ।

ચચાર મૃગયાં હૃષ્ટં કુમારઃ સહ સૈનિકૈઃ ॥૪૩ ॥

તત્રૈકઃ પર્વતાકારો વરાહઃ સમુપસ્થિતઃ ।

દારયન્નિવ ભૂભાગં ગ્રસન્નિવ ચમૂં રુષા ॥૪૪ ॥

- તે સમયે તેને સ્વપ્નમાં જટાધારી બ્રાહ્મણના દર્શન થયાં. તે બ્રાહ્મણ સ્વપ્નમાં તે ધનંજયને કહેવા લાગ્યો. હે ધનંજય! પૂર્વકાળમાં કાંચીપુરીમાં રાજાનો શત્રુમર્દન નામક એક પુત્ર હતો. (૪૧) તેનો એક અતિ વિશ્વાસપાત્ર હેરમ્બ નામનો મિત્ર હતો. રાજકુમાર શત્રુમર્દન કોઈકવાર હેરમ્બની સાથે મૃગયા (શિકાર ખેલવા) ને માટે જંગલમાં ગયો. (૪૨) તે રાજકુમાર પોતાની સેનાની સાથે સુવર (ડુક્કર), પાડા, હરણ તથા સસલાં આદિનો વધ અત્યંત પરાક્રમની સાથે કરવા લાગ્યો. (૪૩) તે સમયે પર્વતના સમાન વિશાળકાય એ સુવર જોવામાં આવ્યું. તે એટલું

ભયંકર માલમ પડતું હતું કે પૃથ્વીનું ચૂર્ણ (ભૂકો) કરી દેશે, અને ક્રોધથી રાજકુમારની સેનાને ગળી જશે. (૪૪)

તં ચ પદાયતઃ શસ્ત્રૈર્નિજઘ્નુઃ પરિતઃ શૈરૈઃ ।

શ્વાનઃ સહસ્રશો વબ્રુર્વૃષ્કન્તોઽવસરેપ્સવઃ ॥૪૫॥

સોઙપિ કોલો યુવા સર્વાનવમત્ય તૃણં યથા ।

વિદારયન્ શુનાં ક્રોઙઃ પુનર્નૃણાં જઘાનહ ॥૪૬॥

હયાશ્ચ વૃષણૈર્હીનાઃ કૃતાસ્તેન ચ વિદ્રુતાઃ ।

તતઃ કોલાહલે જાતે સઙ્ગતઃ શત્રુમર્દનઃ ॥૪૭॥

- રાજકુમારની પાયદળ સેનાએ તેના પર ચારે બાજુથી બાણોની વર્ષા પ્રારંભ કરી દીધી અને તેને પકડવા માટે ચારે તરફથી ભૂંકતા રહેલા કૂતરાઓએ ઘેરી લીધો (૪૫). તે સુવર બધાંને તરણાની તોલે સમજતો, કૂતરાઓને દૂર ભગાડતા એવા રાજકુમારની પાયદળ સેનાના માણસોને મારવા લાગ્યો. (૪૬). ઘોડાના અંડકોશોને ચીરી નાંખ્યા, આથી ઘોડા પણ ભાગી ગયા. આ રીતે અતિ અધિક કોલાહલ થવાથી શત્રુમર્દન પણ ત્યાં પહોંચી ગયો. (૪૭)

તં જઘાન શરેણાઙ્ઙશુ સ્વર્ણ-દુઃખેન વેગતઃ ।

તમુપેક્ષ્ય પ્રહારં સવરાહો રાજવાજિનમ્ ॥૪૮॥

અભિદુદ્રાવ વેગેન પુપ્લુવે સ તુરઙ્ગમઃ ।

સમ્મુખં શૂકરં પશ્ચાજ્જઘાન નૃપનન્દનઃ ॥૪૯॥

શરેણાઙ્ઙશ્ચર્દિતઃ કોલઃ પલાયનપરોઙ્ઙભવત્ ।

તમનુપ્રયયૌ વીરઃ સમુદ્યમ્યાસિમુત્તમમ્ ॥૫૦॥

- તેના પર શત્રુમર્દને પોતાના બાણોથી તીક્ષ્ણતાપૂર્વક પ્રહાર કર્યા. સુવરે રાજકુમારના બાણોની ઉપેક્ષા કરી તેમના ઘોડાઓની તરફ આક્રમણ કર્યું. (૪૮). રાજકુમારનો ઘોડો સુવરને આવતો જોઈ ભાગ્યો. ત્યારે સામેથી આવતા સુવરને જોઈને રાજકુમારે ફરીથી પોતાના તીક્ષ્ણ બાણોથી તે સુવરને માર્યો. (૪૯) રાજકુમારના બાણોથી ઘવાયેલ તે સુવર પણ

ભાગ્યો અને રાજકુમાર પણ પોતાની તલવારને સંભાળીને તે સુવરની
પાછળ દોડ્યો. (૫૦)

ન ચાડનુગન્તું શક્તોઽભૂદન્યસ્તાદૃગ્ હયં વિના ।

હેરમ્બોડનુયયૌ વેગાદ્યતસ્તુલ્યતુરંગ્મઃ ॥૫૧ ॥

સ હત્વા યોજનશતે શૂકરં શત્રુમર્દનઃ ।

ઉત્તીર્ય શ્લથપર્યાણં તુરંગ્ગં સમચાલયત્ ॥૫૨ ॥

હેરમ્બોડપિ તતઃ પશ્ચાદુત્તીર્ય તુરંગં દધૌ ।

ક્ષણં વિશ્રમ્ય તૌ વીરૌ ક્ષુત્ - પિપાસા - સમાકુલૌ ॥૫૩ ॥

- તે રાજકુમારની પાછળ ઘોડાનો અભાવ (ઘોડા ન બચવાના)
કારણે પગે ચાલનારી સેના જઈ શકી નહિ. કેવળ હેરમ્બ જ તેની પાછળ
પાછળ ગયો, કારણ કે તેનો ઘોડો રાજકુમારના ઘોડાના સમાન હતો.
(૫૧) શત્રુમર્દને સેંકડો યોજન (કોસ) દૂર જઈને તે સુવરને મારી નાંખ્યો.
અને ઘોડા પરથી ઉતરીને, જીન ઢીલું કરીને, તેને જેવી હવા ખવડાવવા
લાગ્યો. (૫૨) તે સમયે હેરમ્બ પણ ત્યાં પહોંચી ગયો અને ઘોડા પરથી
ઉતરીને બંને ઘોડાને હવા ખવડાવી. પછી ભૂખ અને તરસથી ઘેરાયેલા તે
બંને વીરોએ પણ થોડો વિશ્રામ કર્યો. (૫૩)

પપ્રચ્છતુર્જલં કાઞ્જિન્મુનિં કુશ-સમિદ્વરમ્ ।

સ ગત્વા સ્વાશ્રમં તૌ તુ મુનિશ્ચક્રે ગતકલમૌ ॥૫૪ ॥

સ્નાતયોઃ પીતજલયોઃ શ્યામસક્તુમુપાહરત્ ।

ઉચ્છવૃત્ત્યાઙ્ગહૃતાન્મેઘ્યાન્પિતૃ - દેવા - ઙ્ગિનશેષિતાન્ ॥૫૫ ॥

તાન્ ગૃહીત્વા પ્રહૃષ્ટાત્મા કુમારો બુભુજે સુધીઃ ।

અચિરાત્ પ્રાપ્તસમ્પત્તિર્ગર્વિતઃ સ નૃપાનુગઃ ॥૫૬ ॥

- વિશ્રામ કર્યા બાદ તે વીરોએ ભૂખ અને તરસથી વ્યાકુળ હોવાને
કારણે સમિધ (હવનમાં વપરાતું લાકડું) તથા કુશ (દર્ભ) લઈને કોઈ મુનિ
પાસે જળની યાચના કરી. મુનિએ તે વીરોને પોતાના આશ્રમમાં લઈ
જઈને તેમના માર્ગની થકાવટ દૂર કરવાનો પ્રયાસ કર્યો. (૫૪) જ્યારે

તેઓ બંને સ્નાન કરી જળપાન કરી ચૂક્યા ત્યારે મુનિએ તેઓને ભૂખ્યા જાણીને, દેવતા, પિતૃઓ તથા અગ્નિને અર્પિત કરીને બચેલા ઉચ્ચવૃત્તિ (ખેડૂતના ખેતર કાપી લઈને તથા ખેતરની ખળીમાંથી બધું અનાજ સંગ્રહ કરતાં જે અન્ન શેષ બચી જાય છે તેને મુનિઓ વીણી લાવી એકત્ર કરે છે અને તે અન્નને (‘ચ્છ’ કહેવાય છે) થી પ્રાપ્ત અત્યંત પવિત્ર સામાનો સત્તુ (સાથવો - લોટ) તેમને ખાવા માટે આપ્યો (૫૫) મુનિ દ્વારા દેવામાં આવેલ તે સત્તુને રાજકુમારે ઘણી પ્રસન્નતાથી લીધો.

उपहस्य विनिन्द्याडथ विकुर्वन् बुभुजेडल्पकम् ।

विकीर्यापातयद् भूमौ वैरस्य प्रतिदर्शयन् ॥५७॥

तत्याजाडनादरान् मूढो राजपुत्रस्तु सादरम् ।

भूमौ पतितमप्यन्नं समुत्थाप्याडतिश्रद्धया ॥५८॥

आलोडय पत्रपुटके पपौ भूरिजलेन च ।

ततो विश्रम्य मुनिनाडभ्यनुज्ञातो नृपात्मचः ॥५९॥

- અને મસ્તક પર ચઢાવી, ઘણી ખુશીથી ભોજન કર્યું, પરંતુ રાજકુમારના સાથી હેરમ્બે, જેને થોડા દિવસ પહેલાં પર્યાપ્ત સંપત્તિ મળી હતી, સામાનો સત્તુને જોઈને ઘમંડથી તેનો ત્યાગ કરી દીધો અને તેણે મુનિના દ્વારા આપવામાં આવેલ સત્તુની નિંદા કરી અને તેની ઉપેક્ષા કરી તેના દોષને ગણાવતો થોડો ખાઈને જમીન ઉપર આમતેમ ફેંકી દીધો. (૫૬-૫૭) તે મુખે મુનિએ આપેલા સત્તુનો આ રીતે અનાદર કર્યો. આ તરફ રાજકુમારે પૃથ્વી પર ફેંકી દીધેલા તે અન્નને અત્યંત આદરથી દોણીમાં ઉઠાવી જળ સાથે પી ગયો. (૫૮) આ પછી વિશ્રામ કરી રાજકુમારે મુનિ પાસે વિદાયની આજ્ઞા માંગી. (૫૮)

प्रणम्य सह हेरम्बो जगाम निजपत्तनम् ।

यौडसौ राजकुमारः स देवदत्तस्तवाग्रजः ॥६०॥

धन-धान्य - सुतैर्युक्तौ लेभे मोक्षपुरे जनुः ।

अगच्छाडन्नभोगाद्धेरम्बो यश्च स त्वं द्विजोत्तम! ॥६१॥

અન્નાહનાદરદોષેણ દરિદ્રોઢન્નવિવર્જિતઃ ॥૬૨॥

યે કુર્વન્તિ નરા હેલામન્નસ્ય દ્વિજસત્તમ! ।

અન્નહીનાઃ પ્રજાયન્તે દરિદ્રા દુઃખભાગિનઃ ॥૬૩॥

- આ રીતે રાજકુમાર પોતાના સાથી હેરમ્બની સાથે પોતાના નગરમાં પહોંચ્યા અને કહ્યું કે, જે તમારો મોટો ભાઈ દેવદત્ત છે તે જ તે જન્મમાં રાજપુત્ર હતો. (૬૦) તેણે જે ધન ધાન્યથી યુક્ત થઈને કણ કણના દ્વારા નિર્મિત મુનિથી દેવાયેલ સત્તુ (સામાનો સાથવો)નો ઉપયોગ કરવાથી કાશીનગરીમાં જન્મ લીધો છે, અને કણ કણથી નિર્મિત મુનિ દ્વારા દીધેલ તે સત્તુના અનાદરના દોષથી તે હેરમ્બ તું દેવદત્ત નામનો બ્રાહ્મણ છો. જે અત્યંત દરિદ્ર તથા દીન થઈને પૃથ્વી પર આમ તેમ ભટકી રહ્યો છે. (૬૧-૬૨) આ રીતે જે લોક અન્નનો અનાદર કરે છે, તેઓ સદૈવ દરિદ્ર રહે છે. તેને ક્યારેય ભરપેટ અન્ન મળતું નથી અને હંમેશાં દુઃખી રહે છે. (૬૩)

તસ્માદ્ વિસ્વાદુમપ્યન્નં ભુઞ્જીતાહમૃતવત્ સુધીઃ ।

દઘાદનુદિનં ચાહન્નં બ્રાહ્મણાય સુસંસ્કૃતમ્ ॥૬૪॥

તત્કુરુષ્વાહધુના બ્રહ્મન્નપૂર્ણાવ્રતં શુભમ્ ।

લપ્સ્યતે નાહન્નદુઃખાનિ સદ્ધિશ્ચ ન વિમોક્ષયસે ॥૬૫॥

ઈતિ શ્રુત્વા વ્રતં કર્તુમુત્સુકો બ્રાહ્મણસ્તદા ।

તત્યાજ નિદ્રાં ભૂયઃ સ વ્રતચિન્તામવાપ્તવાન્ ॥૬૬॥

- આથી બુદ્ધિમાન મનુષ્ય એ નીરસ અન્નને પણ અમૃત તુલ્ય સમજી ભોજન કરવું જોઈએ અને બ્રાહ્મણને પ્રતિદિન સારા સુસંસ્કૃત અન્નનું દાન કરવું જોઈએ. (૬૪) આથી હે બ્રાહ્મણ, તમે શ્રદ્ધાપૂર્વક અત્યંત ઉત્તમ અન્નપૂર્ણાનું વ્રત કરો. એમ કરવાથી તને અન્નનું દુઃખ રહેશે નહિ, અને સજ્જન લોકોથી તમારો તિરસ્કાર નહિ થાય. (૬૫) સ્વપ્નમાં કોઈ બ્રાહ્મણ દ્વારા કહેવાયેલી આ વાતને સાંભળીને તે બ્રાહ્મણની ઊંઘ ઊડી ગઈ અને વ્રત કરવાની ઉત્સુકતાથી તેણે આ વ્રત કરવાનો

વિચાર કર્યો. (૬૬)

પપ્રચ્છ વૃદ્ધાનન્યાંશ્ચ નાનાદેશસમાગતાન્ ।

ગ્રન્થાનાલોક્ય ભૂયશ્ચ નાધ્યગચ્છદ્ વ્રતોત્તમમ્ ॥૬૭॥

તદવ્રતાહતચેતાઃ સ તતો બભ્રામ મેદિનીમ્ ।

નાનાવિદ્યાનિ તીર્થાનિ ભ્રમન્ પ્રાગ્જ્યોતિષં ગતઃ ॥૬૮॥

સમભ્યર્ચ્ય ચ કામાક્ષીં પરિસર્પન્નિતસ્તતઃ ।

ઉત્તરે સરસસ્તીરે મેરુ - દ્રુમ - સમાકુલે ॥૬૯॥

- તેણે વૃદ્ધો તથા અન્ય દેશોથી આવેલા ધાર્મિકોને અન્નપૂર્ણા - વ્રતના વિષયમાં પૂછ્યું અને અનેક ગ્રંથોમાંથી અન્નપૂર્ણા વ્રતની માહિતી મેળવી, પરંતુ ક્યાંય પણ તેને અન્નપૂર્ણા વ્રતની વિધિ પ્રાપ્ત ન થઈ. (૬૭) અન્નપૂર્ણા વ્રતની વિધિની સંપૂર્ણ માહિતી ઉપલબ્ધ કરવા માટે ઉત્સુકતાવશ તે બ્રાહ્મણ પૃથ્વી પર આમ તેમ ભ્રમણ કરવા લાગ્યો. આ પ્રમાણે અનેક તીર્થોમાં ભ્રમણ કરતો એવો તે બ્રાહ્મણ પ્રાગ્જ્યોતિષ (આસામ)ની તરફ ગયો. (૬૮) તેણે ઘણી શ્રદ્ધાપૂર્વક કામાક્ષી દેવીનું પૂજન કર્યું અને તે સ્થાન પર તળાવમાં ઉતરી તટ પર, જ્યાં અનેક પ્રકારના વૃક્ષો હતાં ત્યાં આમ તેમ ફરવા લાગ્યો. (૬૯)

દિવ્ય - કૌશેય - સંવીતં દિવ્યનેત્રં સુપેશલમ્ ।

દિવ્યસ્ત્રીસાર્થમદ્રાક્ષીદર્ચયન્તં શિવપ્રિયામ ॥૭૦॥

ઉપસૃત્ય તતો વિપ્રઃ પ્રાહેદં વિનયાન્વિતઃ

સાર્થં કિમેતદર્ચ્યા ચ વ્રતં કોડસ્ય વિધિઃ સ્મૃતઃ ॥૭૧॥

કિં ફલં કુત્ર સમયે ક્રિયતે વ્રતમુત્તમમ્ ?

સાર્થં ઉવાચ

શ્રૃણુ ચૈકમના વિપ્ર! શ્રદ્ધા - ભક્તિ - સમન્વિતઃ ॥૭૨॥

- ત્યાં આગળ તેણે દિવ્ય રેશમી વસ્ત્ર ધારણ કરેલી અત્યંત સુંદર નેત્રવાળી સ્ત્રીના સમૂહને જોયો, જે ભગવતી કામાક્ષી (કામાખ્યા)ની પૂજા કરી રહી હતી. (૭૦) તે બ્રાહ્મણ તે સ્ત્રી સમૂહની પાસે ગયો ને વિનયયુક્ત

વચનથી બોલ્યો - હે સ્ત્રીઓ! આપ કોની પૂજા કરી રહી છો? તથા આ વ્રત ચર્યાની વિધિ શું છે? (૭૧) આ પૂજા તથા વ્રતનું ફળ શું છે? અને કયા સમયે આ ઉત્તમ વ્રત થઈ શકે છે?

ત્યારે તે સ્ત્રીઓએ કહ્યું - હે બ્રાહ્મણ ! અત્યંત શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક સાંભળો (૭૨).

सच्चिदानंदरूपस्य शक्तिर्या परमात्मनः ।

एकधा बहुधा चैव मया सर्वमिदं ततम् ॥७३॥

शिवशक्त्यात्मकं विद्धि जगदेतच्चराडचरम् ।

यः शिवः सह विश्वेशः शक्तिर्या सा च पार्वती । ७४ ॥

मायेति कीर्त्यते सृष्ट्यामन्नपूर्णोति पालने ।

संह्यतौ कालरात्रीति त्रिधा सैका प्रकीर्त्यते ॥७५॥

- ભગવાન સચ્ચિદાનંદ પરમાત્માની જે અનન્ય શક્તિ છે અને જે સમગ્ર જગતમાં વ્યાપ્ત થઈને રહેલી છે તથા જેનાથી આ સંસાર બન્યો છે (૭૩) એ સંપૂર્ણ ચરાચર જગત શિવ શક્તિ સ્વરૂપ છે. તેમાં જે શિવ છે તે જ વિશ્વેશ્વર છે, અને તેમની શક્તિ પાર્વતી છે. (૭૪) સૃષ્ટિ કાળમાં લોકો એને 'માયા' કહે છે અને પાલન કરવાના સમયે અન્નપૂર્ણા નામથી વિખ્યાત છે. અને સંહારકાળમાં તે જ 'કાળ રાત્રિ' છે. આ રીતે તે એક હોવા છતાં પણ કાર્યરૂપથી ત્રણ પ્રકારની છે. (૭૫)

तस्मात्तदन्नपूर्णाया व्रतमेतच्छुभप्रदम् ।

मार्गशीर्षस्य पञ्चम्यां कृष्णायां व्रतमात्मवात् ॥७६॥

पट्टसूत्रमथો सूत्रं गृहीत्वा कुडङ्कुमारुणम् ।

दधात् सप्तदश - ग्रन्थीश्चन्दना - डगुरु - चर्चितम् ॥७७॥

स्थापयित्वाडन्नपूर्णं तु डोरकं धारयेत् पुनः ।

पूजयेदम्बिकां देवीमुपचारैर्मनोरमैः ॥७८॥

- અમે લોકો સૃષ્ટિકાળમાં પાલન કરનારી તે અન્નપૂર્ણાનું વ્રત કરી રહ્યા છીએ. આ વ્રત માર્ગશીર્ષ (માગસર) અગાડન કૃષ્ણ પક્ષ (વદ)ની

પાંચમથી પ્રારંભ થાય છે. (૭૬)

- રેશમના દોરાની અથવા સામાન્ય સૂતરના દોરામાં સત્તર (૧૭) ગાંઠ મારવી જોઈએ અને લાલ કુંકુમ - ચંદન તથા અનુસ્થાથી તે દોરાનું પૂજન કરવું જોઈએ. (૭૭)

- અન્નપૂર્ણાની સમીપમાં તે દોરાને રાખીને, પછી તેને ધારણ કરવો જોઈએ અને અનેક પ્રકારની દિવ્ય વસ્તુઓથી ભગવતી અન્નપૂર્ણાની પૂજા કરવી જોઈએ. (૭૮)

गृहीत्वा हरिताः सप्तदश चैवाङ्क्षतास्तथा ।

अन्नदे देवि! देह्यन्नं पशून् पुत्रान् यशः श्रियम् ॥७९॥

आयुरारोग्यमैश्वर्यं देहि देवि ! नमोऽस्तु ते ।

अनेन डोरकं बद्ध्वा बाहुमूले तु दक्षिणे ॥८०॥

पुमान् वामे पुनर्नारी सुचेताः शृणुयात् कथाम् ।

सर्वशक्तिमयी यस्मादन्नपूर्णेति कथ्यते ॥८१॥

- અને ૧૭ (સત્તર) લીલા ધાનના ચોખા લઈને ભગવતી અન્નપૂર્ણાની આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરવી જોઈએ. હે અન્નપ્રદાન કરનારી અન્નપૂર્ણા મને પશુ, પુત્ર, યશ તથા શ્રી (લક્ષ્મી) આપો. તથા આયુષ્ય, આરોગ્ય અને ઐશ્વર્ય પ્રદાન કરો, હે દેવિ ! તમને નમસ્કાર છે. આ પ્રમાણે પ્રાર્થના કરી જમણા હાથના મૂળમાં (કાંડા પર) તે દોરાને ધારણ કરવો જોઈએ. (૭૯-૮૦) જો વ્રત કરનારી સ્ત્રી હોય તો પોતાના ડાબા હાથના (મૂળ) કાંડા પર દોરાને ધારણ કરવો અને અત્યંત સ્વસ્થ ચિત્તથી આ કથાનું શ્રવણ કરવું. હે મા, આપ સર્વશક્તિમયી છો. તમારું નામ પણ અન્નપૂર્ણા છે. (૮૧)

सर्वपुष्पमयी दूर्वा तस्मात्तुभ्यं नमोऽस्तु ते ।

इत्येव षोडशाहानि कथां सम्पूज्यं डोरकम् ॥८२॥

दिने सप्तदशे प्राप्ते षष्ठ्यां पक्षे पुनः सिते ।

शुक्लाम्बधरो रात्रौ व्रती पूजागृहे स्थितः ॥८३॥

શાલિવલ્લરિભિઃ કલૃપ્તં સ્થાપયેત્ કલ્પપાદપમ્ ।

અધસ્તાદન્નપૂર્ણાયાઃ સ્થાપયેન્ મૂર્તિમુત્તમામ્ ॥૮૪॥

જપા-પુષ્પ- પ્રતીકાશાં ત્રિનેત્રોલ્લસિતાનનામ્ ।

સુધાકરલસન્મૌલિં નવ-યૌવના-મણિહતામ્ ॥૮૫॥

- આ જે દુર્વા છે તે સર્વપુષ્પમયી છે, સર્વ પુષ્પનું સ્વરૂપ છે, તમને અર્પણ કરું છું. હે માતા! તમને પ્રણામ છે. આ પ્રમાણે ૧૬ (સોળ) દિવસ સુધી દોરાનું પૂજન કરીને કથા સાંભળવી જોઈએ. (૨) ફરીથી અગાડનના શુકલ પક્ષમાં ષષ્ટિ (૬૬)નો દિવસ પ્રાપ્ત થતાં વ્રતકર્તા શુકલ સફેદ વસ્ત્ર ધારણ કરી રાત્રિના સમયે પૂજા ઘરમાં હાજર રહી, શાલી (જુવાર અથવા મકાઈ)ના ધાન્યના રેસાઓ વડે કલ્પવૃક્ષનું નિર્માણ કરવું અને તેની નીચે અન્નપૂર્ણાની મૂર્તિ સ્થાપિત કરવી. (૮૩-૮૪) તે અન્નપૂર્ણાની મૂર્તિ જ્યાં પુષ્પ (જાસવંતી - જાસૂદના ફૂલ)ની માફક લાલ વર્ણની હોવી જોઈએ. પ્રસન્ન મુખ ત્રણ નેત્ર, મસ્તક પર ચંદ્રમા તથા યુવાવસ્થાથી વિલસિત હોવી જોઈએ (૮૫)

બન્ધૂક- બન્ધુ- સચિવાં દિવ્યા - ડડભરણ - ભૂષિતામ્ ।

સ્મિતાનનાં સુપ્રસન્નાં રત્નસિંહાસને સ્થિતામ્ ॥૮૬॥

વામે માણિક્યપાત્રં તુ પૂર્ણમન્ત્રેન ભાસ્વતા ।

દક્ષિણે રત્નદર્વી તુ કરે તસ્યાઃ પ્રદર્શયેત્ ॥૮૭॥

કર્ણિકાયા લિખેચ્ચૈવ પદ્મે ષોડશપત્રકે ।

દૂર્વાદિપત્રે વિલિખેન્નન્દિનીમથ મેદિનીમ્ ॥૮૮॥

- બંધૂકના પુષ્પ સમાન દિવ્ય, દિવ્ય આવરણોથી સુશોભિત ઈષદ્ હાસ્ય (અર્થાત થોડા સ્મિત અથવા મુસ્કરાહટ)થી યુક્ત, પ્રસન્ન પ્રસન્ન મુખવાળી અન્નપૂર્ણાની મૂર્તિ રત્નના સિંહાસન પર સ્થિત હોવી જોઈએ. (૮૬) તે મૂર્તિની ડાબી બાજુ માણેકનું પાત્ર અન્નથી ભરેલું તથા જમણા હાથમાં રત્ન જડિત દર્વી (કડછી-ચમચો) હોવો જોઈએ. (૮૭)

સોળ પાંખડીવાળા કમળદળમાં કમશઃ (૧) નંદિની, (૨) મોહિની, (૩) ભદ્રા, (૪) ગંગા, (૫) બહુરૂપા, (૬) તિતિક્ષા, (૭) મયા, (૮) હેતિ, (૯) સ્વસા, (૧૦) રિપુહન્ત્રી, (૧૧) અન્નદા, (૧૨) નંદા, (૧૩) પૂર્ણા, (૧૪) ત્રિનેત્રા, (૧૫) સ્વામી સિદ્ધિ તથા (૧૬) હાસિની એ નામ લખવા જોઈએ. હે દેવી ! મારા દ્વારા કરવામાં આવેલ આ પૂજાનો સ્વીકાર કરો, તમને નમસ્કાર છે. (૮૮-૮૯)

ભદ્રાં ગદ્ગાં બહુરૂપાં તિતિક્ષાં દેશિકોત્તમામ્ ।

માયાં હેતિં સ્વસારં ચ રિપુહન્ત્રીં તથાન્નદામ્ ॥૮૯॥

નન્દાં પૂર્ણાં ત્રિનેત્રાં ચ સ્વામિસિદ્ધિં ચ હાસિનીમ્ ।

ગૃહાણેમાં મયા દત્તાં પૂજાં દેવિ ! નમોસ્તુ તે ॥૯૦॥

વરા - ડભય - પ્રદાં સર્વા બન્ધૂક-કુસુમ-પ્રભામ્ ।

આવાહયેત્ તતો દેવીં ગૃહીત્વા કુસુમાઞ્જલિમ્ ॥૯૧॥

- વર તથા અભયને પ્રદાન કરનારી બંધૂકના ફૂલ સમાન શોભતા વર્ણવાળી અન્નપૂર્ણાનું હાથમાં ફૂલ લઈને આવાહન કરવું જોઈએ. (૯૧)

આવાહન

एह्येहि देवि! देवेशि! देव-देवेश-वल्लभे ! ।

गृहाणोमां मया दत्तां पूजां देवि! नमोऽस्तु ते ॥१२॥

इत्यावाह्य ततः पाद्यं नन्दायै सुसमर्पयेत् ।

अर्घ्यं गिरीशकान्तायै ह्युमायै चाऽऽचमनीयकम् ॥१३॥

मधुपर्कं जगन्मात्रे गिरिजायै च चन्दनम् ।

दत्त्वा सम्पूज्य पुष्पाणि गृहीत्वा मन्त्रमुच्चेत् ॥१४॥

नमो गिरिन्द्रतनये जगन्मङ्गलમङ्ગલે ।

શ્રીમહેશાત્મમહિષિ! સ્કન્દમાતર્નમોઽસ્તુ તે ॥૧૫॥

- હે દેવદેવેશ, ભગવાન શંકરની પ્રાણવલ્લભાદેવેશિ અન્નપૂર્ણા ! મારી અર્પણ કરેલી આ પૂજાને ગ્રહણ કરો. તમને મારા નમસ્કાર છે. (૯૨) ઉપર્યુક્ત પ્રકારથી આવાહન કરી ‘નંદા યૈ નમઃ, પાદ્યં સમર્પયામિ’

આ શબ્દથી નંદાને પાદજળ (પગ ધોવા માટે પાણી) અર્પણ કરવું. પછી ગિરિશ કાન્તા ભગવતી ઉમાને અર્ધ્ય અને આચમનીય જળ પ્રદાન કરવું. જગન્માતા ગિરિજાને ચંદન તથા મધુપર્ક સમર્પિત કરવું અને ફૂલ લઈને નિમ્નલિખિત મંત્રનું ઉચ્ચારણ કરી (૮૪) 'હે જગતના મંગળને પણ મંગળ પ્રદાન કરનારી ગિરિન્દ્ર તનયે શ્રી મહેશ્વરની મહિષી તથા સ્કંદની માતા તમને નમસ્કાર છે. (૮૫)

ધૂપં દીપં ચ નૈવેદ્યં વસ્ત્રં સિન્દૂરભૂષણમ્ ।

મુખવાસં ચ વિવિધં સર્વમેતન્નિદર્શયેત્ ॥૧૩॥

તતઃ પ્રદક્ષિણીકૃત્ય દણ્ડવત્પ્રણિપત્ય ચ ।

ઉત્તાર્ય ડોરકં બાહોર્દેવીચરણયોર્ન્યસેત્ ॥૧૭॥

સર્વસમ્પત્તદં દેવિ! ડોરકં વિઘૃતં મયા ।

વ્રતં સમ્પૂર્ણમભવદ્ ગૃહાણ જગદમ્બિકે ॥૧૮॥

- આ પ્રમાણે નમસ્કાર કરી ભગવતીને ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, વસ્ત્ર, સિંદૂર, આભૂષણ, તાંબુલ (પાન) તથા અનેક પ્રકારના સુગંધ સૌભાગ્યાદિ દ્રવ્ય સમર્પિત કરવા (૮૬) પછી ભગવતીની પ્રદક્ષિણા કરી સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરવા અને હાથ પરના દોરાને છોડીને ભગવતીના ચરણોમાં છોડી દેવો (અર્પણ કરી દેવો) (૮૭)

હે માતા! સંપૂર્ણ સંપત્તિ પ્રદાન કરનાર આ દોરો મેં ધારણ કર્યો હતો, તેનું વ્રત સંપૂર્ણ થઈ ગયું. હે માતા ! (સૂત્ર) દોરાનો તમે સ્વીકાર કરો.) (૮૮)

ભૃત્યોઽહં તવ દેવેશિ! પાલ્યં તવ જગત્રંયમ્ ।

વ્રતેનાઽનેન વન્દેઽહં પાહિ ભૃત્યમનુત્તમમ્ ॥૧૯॥

કથાં શ્રુત્વા ચ ગુરવે દત્ત્વા સન્તોષ્ય દક્ષિણામ્ ।

પાત્રાણિ સપ્તદશ તુ પક્વાન્નૈઃ પૂરિતાનિ ચ ॥૨૦૦॥

કૃત્વા દત્ત્વા દ્વિજાઽગ્રયેભ્યો ભોજયેચ્ચ સુવાસિનીમ્ ।

સ્વયં ભુત્વા ત્વલવણં કુર્યાદ્રાત્રૌ મહોત્સવમ્ ॥૨૦૧॥

- હે મા! તું તો લોકોનું પાલન કરનારી છો, હું તમારો નોકર (સેવક દાસ) છું, આથી મા, તું મને શ્રેષ્ઠ વરદાન આપ અને મારું રક્ષણ કરો (૮૮)

ફરી અન્નપૂર્ણા વ્રતની કથા સાંભળી, ગુરુને દક્ષિણા પ્રદાન કરવી તથા સત્તર (૧૭) પાત્રોમાં પકવાન્નથી પૂર્ણ કરી (અર્થાત પકવાન્ન રાખીને) બ્રાહ્મણોને દાન આપવું. પછી સુવાસિની (સૌભાગ્યવતી નારી)ને ભોજન કરાવવું. ત્યારબાદ રાત્રિના સમયે પોતે પણ મીઠા વગરનું (ક્ષારરહિત) ભોજન કરવું. રાત્રિમાં ભગવતીનો મહોત્સવ મનાવવો. (૧૦૦-૧૦૧)

પ્રાતર્વિસર્જયેદ્ દેવીં પ્રણિપત્ય ક્ષિતિં ગતઃ ।

અહમેવ વધૂરેશા શિશવોઽમી તવાઽનુગાઃ ॥૧૦૨॥

માતસ્તવાઈદ્ધિ -કમલ-ગતિકા ઇતિ ચિન્તયન્ ।

ક્ષમસ્વ ત્વં જગદ્ભ્રાત્રિ! કુરુ નિત્યં કૃપાં મયિ ॥૧૦૩॥

ધાન્યં કલ્પતરોર્વિપ્ર! બીજાદાવુપયોજયેત્ ।

ભુઙ્જીત સ સ્વયં ગેહે નાઽન્યસ્મૈ ચ પ્રદાપયેત્ ॥૧૦૪॥

- બીજા દિવસે પ્રાતઃ કાળે પૃથ્વી પર સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી, ભગવતીને પ્રાર્થના કરી તેનું વિસર્જન કરી દેવું. પ્રાર્થના આ રીતે કરવી.

હે મા! હું તથા મારી પત્ની તેમજ મારાં આ બાળકો તમારાં સેવક છીએ. (૧૦૨) હે મા, અમોને તમારા ચરણ-કમળ સિવાય બીજો કોઈ સહારો નથી. હે મા, અમારા અપરાધોની ક્ષમા કરો. અને મારા પરિવાર પર નિત્ય કૃપા દૃષ્ટિ રાખજો. (૧૦૩) કલ્પવૃક્ષ બનાવેલ ધાન્યના રેષા (બાલ) દૃષ્ટિ રાખજો. (૧૦૩) કલ્પવૃક્ષ બનાવેલ ધાન્યના રેષા (બાલ)નો ઉપયોગ બીજને માટે કરવો અથવા સ્વયં ભોજન કરવું, પરંતુ બીજાઓ (પારકાઓ)ને કદાપિ આપવું નહિ.

તતઃ સપ્તદશે વર્ષે વ્રતોદ્યાપનમાચરેત્ ।

પાત્રાણિ પૂર્વવત્ કૃત્વા વસ્ત્રાચ્છાદનવેણુભિઃ ॥૧૦૫॥

દધાદ્ દ્વિજેભ્યો ધેનુશ્ચ ગુરવેઽન્નપુટત્રયમ્ ।

મહાન્તમુત્સવં કુર્યાદ્ ભુઙ્જીત જ્ઞાતિભિઃ સહ ॥૧૦૬॥

एतत् ते कथित विप्र! सर्वसम्पत् - प्रदायकम् ।

न दधान् नास्तिकायैतद् विकल्पोपहातत्मने ॥૧૦૭॥

- આ રીતે સોળ વર્ષ સુધી અન્નપૂર્ણા વ્રત કરી સત્તરમા વર્ષે તેનું ઉદ્યાપાન કરવું. પૂર્વવત્ સત્તર પાત્રોને પકવાનથી પૂર્ણ કરી વસ્ત્ર તથા વાંસની છાબડીથી ઢાંકી દેવું (૧૦૫). પછી બ્રાહ્મણોને અન્ન તથા ધેનુ (ગાય)નું દાન કરવું. ગુરુને અન્નના ત્રણ પાત્રપ્રદાન કરવાં તથા રાત્રિએ પરિવાર તથા સ્નેહીજનો સાથે ભોજન કરવું અને અન્નપૂર્ણાનો ઉત્સવ કરવો. (૧૦૬)

અમે આ પ્રમાણે પ્રાગ્જયોતિષુર (આસામ)માં પૂજા કરનારી નારીઓ પથિક એવા ધનંજયને કહેવા લાગી હે બ્રાહ્મણ ! સંપૂર્ણ સંપત્તિને પ્રદાન કરનારા આ વ્રતને તમને કહ્યું જેથી આ વ્રતના ફળમાં સંદેહ હોય તથા દેવતા અને ગુરુ વચનમાં શ્રદ્ધા ન હોય, જે ભક્તિ તથા શ્રદ્ધાથી રહિત હોય, નાસ્તિક હોય, ધન પડાવી લેનાર શઠ હોય તેવાને આ વ્રત કહેવું જોઈએ નહિ, જે પિતૃ ભક્ત હોય, જ્ઞાની હોય તેને જ આ વ્રત કહેવું જોઈએ. (૧૦૭-૧૦૮)

भक्ति-श्रद्धा-विहीनाय नास्तिकाय शठाय च ।

देयं श्रद्धावते विप्र! पितृभक्ताय ज्ञानिने ॥૧૦૮॥

ततः स विस्मयाविष्टो विप्रो हृष्टतनूरूहः ।

चक्रे व्रतं नमस्कृत्य सार्धं जन्मकृतार्थताम् ॥૧૦૯॥

जगाम स्वगृहं कार्शीं ववृधे श्रीदिने दिने ।

मत्त-मातङ्ग-संरुद्धं तुरङ्गैरपि बृंहितम् ॥૧૧૦॥

- તે સ્ત્રીઓ દ્વારા અન્નપૂર્ણા વ્રત સાંભળી ઘણો જ પ્રસન્ન થયો અને પોતાના જન્મને કૃતાર્થ સમજતો એવો નારી સમુદાયને પ્રણામ કરે છે. પછી તે અન્નપૂર્ણાનું વ્રત કરવા લાગ્યો. (૧૦૯)

(૪૪) શ્રી અન્નપૂર્ણા આરાધના

તે આ વ્રત કરીને પોતાને ઘેર કાશીમાં ગયો, તેની લક્ષ્મી (સમૃદ્ધિ) પ્રતિદિન વધવા લાગી. મતવાલા હાથી તથા ઘોડાથી તેનું ઘર સુશોભિત થઈ રહ્યું હતું. (૧૧૦)

बभूव तस्य भवनं स्वर्ण-सोपान सौधवत् ।

दास्यः कमलपत्राक्ष्यो निष्ककण्ठयं सुवाससः ॥૧૧૧॥

विचरन्ति गृहे तस्य भृत्या राजसुतोपमाः ।

लक्ष्मीर्वैश्रवणस्येव वत्सराभ्यन्तरेऽभवत् ॥૧૧૨॥

अथ विप्रो युवा चक्रे विवाहमपरं सुखी ।

भिन्नसौधालये कामी कामयामास कामिनीम् ॥૧૧૩॥

- તેના ઘરમાં સોનાની સીડીઓ થઈ ગઈ. જેના નેત્ર કમળની સમાન સુશોભિત થઈ રહ્યાં હતાં, તથા ગળામાં આભૂષણ સુશોભિત થઈ રહ્યા હતા, જે સુંદર વસ્ત્ર ધારણ કરેલાં છે એવી અનેક દાસીઓથી તેનું ઘર સમલંકૃત (સજાવેલું) હતું. (૧૧૧)

એક વર્ષની અંદર જ તે કુબેર સમાન લક્ષ્મીવાન થઈ ગયો અને રાજકુમારો જેવા નોકરો તેના ઘરમાં વિચરણ કરવા લાગ્યા. (૧૧૨) તે બ્રાહ્મણ પણ યુવાન થઈ ગયો. તેણે બીજો વિવાહ (લગ્ન) કરી લીધો. પ્રથમ વિવાહીત પત્નીના કક્ષથી અલગ બીજા સુંદર સજાવટ કરેલા ઘરમાં (સંભોગ) સુખ ભોગવવા લાગ્યો. (૧૧૩)

एकदा ज्येष्ठभार्याया गृहे तिष्ठन् द्विजाग्रणीः ।

मार्गशीर्षस्य पञ्चम्यां बबन्ध व्रतडोरकम् ॥૧૧૪॥

ययौ कनिष्ठभार्याया गृहे भुक्त्वाऽथ कौतुकी ।

स्फीत-पर्यङ्कगः कान्तः पञ्चबाणोपभोगवान् ॥૧૧૫॥

विस्मयन् बहुधाक्रीडन् रत्नभे रमयन् प्रियाम् ।

रममाणस्य सा दृष्ट्वा डोरकं स्त्रीस्वभावतः ॥૧૧૬॥

- એક સમયે તે બ્રાહ્મણે પોતાની મોટી પત્નીના ઘરમાં નિવાસ કર્યો અને માર્ગશીર્ષ (માગસર) કૃષ્ણપક્ષ (વદ) પાંચમે તેને અન્નપૂર્ણા વ્રતના

નિમિત્તે હાથમાં દોરાને બાંધ્યો. (૧૧૪)

પછી ભોજન કરી તે પોતાની બીજી નવી પત્નીના ઘરે ગયો અને દૂધના સમાન સ્વચ્છ શૈયા (પલંગ) પર કામાર્ત થઈ પોતાની સ્ત્રી સાથે સાનંદ સંભોગ કરવા લાગ્યો. (૧૧૫) તેની સ્વભાવથી ચંચળ એવી પત્નીએ અનેક પ્રકારે આમોદ-પ્રમોદની સાથે રમણ કરતાં તેના હાથ પર બાંધેલ દોરો જોઈ લીધો અને અને સમજી ગઈ કે મારી સોક (સૌતન) એ વશમાં કરવા માટે આ દોરો બાંધ્યો છે, આ આશંકાથી તેણે બ્રાહ્મણના હાથે બાંધેલો દોરો છીનવીને દાસી દ્વારા અગ્નિમાં બાળી નાંખ્યો.

સપત્ની શઙ્કતા ક્ષિપ્ત્વા દાસ્યા વહ્નૌ ન્યપાતયત્ ।

કામાક્ષિપ્તસ્તદા વિપ્રો ન બુબોધાન્યવાસરે ॥૧૧૭॥

કથાક્ષણે ડોરકં તમપૃચ્છત સનિજાશ્રિતાન્ ।

ન કોઽપ્યકથયત્તસ્ય તતોઽસાવન્યડોરકમ્ ॥૧૧૮॥

બબન્ધાઽથ તતસ્તસ્ય ક્ષીણા લક્ષ્મીર્દિને દિને ।

વત્સરાભ્યન્તરે ભૂયઃ સ એવાસીન્દ્વનઙ્ગયઃ ॥૧૧૯॥

- કામના આવેશમાં રહેવાના કારણે તે બ્રાહ્મણને આ વાતની સમજણ પડી નહિ (૧૧૬-૧૧૭)

પછી બીજા દિવસે બ્રાહ્મણે અન્નપૂર્ણાની કથાના સમયે પોતાના નોકરોને દોરાના વિષયમાં પૂછ્યું. જ્યારે કોઈએ કંઈ પણ કહ્યું નહિ, ત્યારે તે બ્રાહ્મણ બીજો દોરો હાથમાં બાંધી દીધો (૧૧૮) અને તે દોરાને અગ્નિમાં બાળી દેવાના કારણે તે બ્રાહ્મણની લક્ષ્મી વર્ષની અંદર વિનષ્ટ (નાશ) થઈ ગઈ અને તે ધનંજય બ્રાહ્મણ પહેલાની માફક દરિદ્ર બની ગયો. (૧૧૯)

ભિક્ષાઽપિ નાઽમિલત્તસ્ય પ્રાયશો વિકલાત્મનઃ ।

પુનશ્ચિન્તાકુલોઽવાદીદત્ર મે ડોરકો હૃતઃ ॥૧૨૦॥

તતઃ પ્રભૃતિ મે ભૂયો દારિદ્ર્યં સમુપસ્થિતમ્ ।

કુર્વતોઽપિ વ્રતં દેવ્યા ન મે સંદૃશ્યતે ફલમ્ ॥૧૨૧॥

ભિક્ષાઽપિ લભ્યતે પૂર્વમિદાનીં સાઽપિ મે ગતા ।

તત્ત્વં પૃચ્છામિ કો વાઽસ્ય જ્ઞાયતે શ્રીવિનાશનમ્ ॥૧૨૨॥

- તેને કોઈ ભિક્ષા મળતી ન હતી, તે ગભરાઈ ગયો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે મારા દોરાને કોણે ચોરી લીધો (૧૨૦)

- જે દિવસથી મારો દોરો નષ્ટ થયો છે તે દિવસથી મને દારિદ્ર્યે ઘેરી લીધો છે. આજે પણ હું ભગવતીનું વ્રત કરી રહ્યો છું. છતાં પણ મને ફળ મળતું નથી. એનું કારણ શું છે? (૧૨૧) પહેલાં જ્યારે હું ગરીબ (દરિદ્ર) હતો તો ભિક્ષા મળી જતી હતી, પરંતુ આ વખતની દરિદ્રતામાં મને ભિક્ષા પણ મળતી નથી. હવે હું આનું કારણ કોને પૂછું કે મારી લક્ષ્મી કેમ નષ્ટ થઈ ગઈ? (૧૨૨)

તત્કામેનાઽહમેવાઽદ્ય ગત્વા પૃચ્છામિ તાઃ સ્ત્રિયઃ ।

ઇતિ નિશ્ચિત્ય સોઽગચ્છત્તં દેશં વ્રતલાભદમ્ ॥૧૨૩॥

ન તત્ર દૃશ્યતે કિઞ્ચિત્ પૂર્વદૃષ્ટં પુરાદિકમ્ ।

પર્વતેઽપિ મહારણ્યં જન્તુ-સઞ્ચાર - વર્જિતમ્ ॥૧૨૪॥

પક્ષી ન દૃશ્યતે તત્ર કા કથા માનુષસ્ય હિ ।

ઇતસ્તતઃ પરિશ્રમ્ય ચિન્તયામાસ વૈ દ્વિજઃ ॥૧૨૫॥

- અસ્તુ, જે હોય તે હું ફરીથી તે દેશમાં જાઉં અને પેલી સ્ત્રીઓને આનું કારણ પૂછું. આવો વિચાર કરી બ્રાહ્મણ તે કામાક્ષીના દેશ કામાખ્યા (કામરૂ દેશ -આસામ) ફરીથી ગયો, જ્યાં તેને આ વ્રત પ્રાપ્ત થયું હતું. (૧૨૩)

ત્યાં ગયા પછી ન તો તેને નગર જોવામાં આવ્યું, ન તે સ્ત્રીઓ જોવામાં આવી. કેવળ ઘનઘોર પહાડ ને જંગલ જ ત્યાં તેના જોવામાં આવ્યા. (૧૨૪) પક્ષીઓ પણ તેના જોવામાં આવતાં હતા નહિ, મનુષ્યની તો વાત જ દૂર રહી. તે બ્રાહ્મણ ચિંતા કરતો એવો તે નિર્જન વનમાં એકલો ફરવા લાગ્યો. (૧૨૫)

येन पापेन बाहोर्मे डोरकः केनचिद् द्यूतः ।

तेन किं भविता लाभो व्रतस्य हतकस्य मे ॥१२६॥

क्व सा गता पुरी रम्या क्व सुरः क्व सुरालयः ? ।

नूनं मद्भाग्यदोषेण समस्तं विधिना ह्यतम् ॥१२७॥

धिङ् मां दैवहतं स्वर्गाद् भ्रंशितं दुःखभाजनम् ।

तत् किमेभिर्मम प्राणै रक्षितैः झलेशकारिभिः ॥१२८॥

- વિચાર કરવા લાગ્યો જે પાપીએ મારા હાથનો દોરો છીનવી લીધો અને મારા વ્રતનો વિધાત કયો તેને શું લાભ થયો? (૧૨૬)

- તે સુંદર નગરી ક્યાં છે? તે દેવતા અને દેવાલય પણ જોવામાં આવતા નથી. અવશ્ય જ એ મારા ભાગ્યનો દોષ છે કે વિધાતાએ સર્વ કંઈ નષ્ટ કરી નાંખ્યું છે. (૧૨૭)

- હાથ! હું ભાગ્ય વિનાનો (કમનસીબ) છું. કેવળ દુઃખ ભોગવવાને માટે સ્વર્ગથી પૃથ્વી પર આવ્યો છું. આથી કેવળ કલેશ હોવાને લીધે હું પ્રાણોને ધારણ કરીશ નહીં. (૧૨૮)

इत्युक्त्वा पुरतः कूपे मर्तुकामोऽपतत्तदा ।

पतितो निर्व्यथोऽथासौ प्रकाशं दृश्यते तदा ॥१२९॥

पन्थानं प्रययौ तेन प्रकीर्णं देशमुत्तमम् ।

नानોદ્યાનલતાકીર્ણં નાનામૃગનિષેવિતમ્ ॥૧૩૦॥

मयूर-नृत्य-संशोभि सानुपर्वतमण्डितम् ।

મત્તકોકિલ-ગીતાઢયં ભૃંગ - સઙ્ગીત - પેશલમ્ ॥૧૩૧॥

એવું વિચારીને તે ધનંજય બ્રાહ્મણ સામેના કુવામાં મરવાની ઈચ્છાથી કૂદી પડ્યો. તે કુવામાં પડવા છતાં તેને કોઈ ઈજા ન થઈ પરંતુ એક પ્રકાશ જોવામાં આવ્યો (૧૨૯)

- તે તે પ્રકાશવાળા રસ્તે થઈને તે ઉત્તમ દેશમાં પહોંચી ગયો. જે અનેક લતાઓથી પરિપૂર્ણ હતો તથા તેમાં અનેક જંગલી પ્રાણીઓ - હરણાઓ ઘૂમી રહ્યાં હતાં. (૧૩૦) તે પ્રદેશમાં મયૂરો નૃત્ય કરી રહ્યા

હતા. સુંદર પર્વત શ્રેણીઓથી તે સુશોભિત હતો. મતવાલા કોકિલ (કોયલ) પક્ષી બોલી રહ્યા હતા અને ભમરાઓ ગુંજારવ કરી રહ્યા હતા. (૧૩૧)

फलनम्रैस्तरुवरै रचितं कदलीदलैः ।

विस्मयोत्फुल्लनयन - स्तदाऽपश्यन् व्रजन् द्विजः ॥१३२॥

ददृशे सागरप्रख्यं सरः प्रोत्फुल्लपङ्कजम् ॥

हंस-कारण्डवाकीर्णं चक्रवाककुलाकुलम् ॥१३३॥

मीनपुच्छोच्छसन्ताडयं बिन्दुताराङ्किताम्बरम् ॥१३४॥

तरङ्ग - तीर्णपवन - शिलष्टवन्तं कृतार्चनम् ।

अथाऽपश्यत् समं गीतं सरः पश्चात्तटेऽशृणोत् ॥१३५॥

- ફળોથી લદાયેલાં અનેક પ્રકારનાં વૃક્ષોથી અને કેળના દળોથી (કેળાની લૂઓથી) તે પ્રદેશ ઘણો સુશોભિત થઈ રહ્યો હતો. આ જોઈને બ્રાહ્મણ આશ્ચર્યમાં ડૂબી ગયો. (૧૩૨) પછી તેણે સમુદ્ર સમાન એક વિશાળ સરોવર જોયું, જેમાં કમળ ખીલેલાં હતાં. હંસ, ચક્રવાક તથા બતક વડે તે ઘણાં શોભાયમાન પ્રતીત થતા હતા. (૧૩૩) મોટી માછલીઓની પૂંછડીના આઘાતથી ઊઠેલા જળબિંદુઓથી તે આકાશ તારાઓને સંક્ષુબ્ધ કરી દેતા હતા. (૧૩૪) તે તરંગથી સંસ્પૃષ્ટ (સ્પર્શ થયેલ) વાયુથી આસમાનને અડી રહ્યા હતા. તે તળાવના બીજા કિનારેથી આવતુ મધુર ગીત-સંગીત તે બ્રાહ્મણે સાંભળ્યું. (૧૩૫)

षड्ज-गान्धार - जात्युत्थं दिव्यं गेयमनुत्तमम् ॥१३६॥

शनैः शनैः रसनर्म्यं स्फटिकावास - समृद्धिमत् ।

रत्न विद्रुम - सोपानं चतुद्वारं व्यलोकयत् ॥१३७॥

सविवेश ततोऽभ्यन्तर्दृशे मणिमण्डपम् ।

तस्य मध्ये प्रनृत्यन्तं पुरुषं स्फटिकद्युतिम् ॥१૩૮॥

- ષડ્જ, ગાંધાર, ઋષભ સ્વરોમાં ગવાતાં તે સંગીત ઘણું આકર્ષક હતું. (૧૩૬) ધીરે ધીરે તે ગીતની ભાળ મેળવવાનો પ્રયત્ન કરતા એવા તે

બ્રાહ્મણને સ્ફટિક મણિથી બનેલા અત્યંત સમૃદ્ધ એક ભવન જોવામાં આવ્યું. તેમાં વિદ્રુપમણિના સોપાન (સીડી) બનેલા હતાં. તે સુંદર ભવનની ચારે દિશામાં દરવાજા હતા. (૧૩૭) તે બ્રાહ્મણે વિના રોકટોક તે ભવનમાં પ્રવેશ કર્યો અને મણિથી બનેલા એક મંડપને જોયો. જે મંડપની મધ્યમાં સ્ફટિક મણિના સમાન દૈદીપ્યમાન અત્યંત તેજસ્વી એક પુરુષ નૃત્ય કરી રહ્યો હતો. (૧૩૮)

ચન્દ્ર-ચણ્ડ - ત્રિનયનં જટિલં મણિભૂષિતમ્ ।

નાનાકારાંશ્ચ પુરુષાન્ સુઙ્ગીતં કુર્વતોઽદ્ભુતાન્ ॥૧૩૯॥

તદગ્રે રત્નપર્યઙ્કે સુખાસીનાં મનોરમામ્ ।

નવ-યૌવન - સમ્પન્નાં દિવ્યા - ડડભરણ - ભૂષિતામ્ ॥૧૪૦॥

કપૂરૈલા-લવઙ્ગૈશ્ચ તાલ્લભૂલૈઃ પૂરિતાનનામ્ ।

બન્ધૂક - બન્ધુ - નિચયાં બન્ધૂકારુણવિગ્રહામ્ ॥૧૪૧॥

- તે પુરુષ સૂર્ય જેવા અનેક મણિઓથી સુશોભિત હતો, તેના મસ્તક પર ચંદ્રમા વિરાજમાન હતો તથા તેમણે જટા ધારણ કરેલી હતી અને તેના ત્રીજા નેત્ર થકી પ્રચંડ અગ્નિની જવાળા નીકળી રહી હતી. અનેક પ્રકારના આકારવાળા પુરુષ તેની સાથે કરી રહ્યા હતા. (૧૩૯) તેની આગળ રત્નના સિંહાસન પર દિવ્ય આભરણથી વિભૂષિત, પરમ મનોહર એક યુવતી સ્ત્રી બેઠી હતી. (૧૪૦) કપૂર, એલાયચી તથા લવંગથી યુક્ત પાન વડે તેનું મુખ સુશોભિત હતું. તેનું શરીર બંધૂક પુષ્પ (ગુલદુપહરિયા)ના સમાન અત્યંત લાલ હતું. (૧૪૧)

કરપલ્લવ - વાહિન્યા દત્ત - તામ્બૂલ - બીટિકામ્ ।

ચામરાન્દોલનોદ્વેલ - કર્ણ - પૂરાલકાનનામ્ ॥૧૪૨॥

મુખવાસોપભોગાદયાં નિત્યશ્લાઘ્યક્ષર - સ્મિતામ્ ।

સખીભિર્દિવ્યરૂપાભિઃ સેવ્યમાના મહેશ્વરીમ્ ॥૧૪૩॥

કોઽયં કોઽયમિતિ વ્યગ્રઃ સ્ત્રિયાં વેત્રેણ વારિતઃ ।

દેવ્યા ભૂસંજ્ઞયા ભૂયસ્તથૈવાઽન્તર્નિવેશિતઃ ॥૧૪૪॥

- સુંદર દાસીઓ તેમને મનોહર પાનના બીડાં દઈ રહી હતી. સુંદર ચમર ઢોળવાથી તેના કાનના આભૂષણ આમ તેમ ડોલી રહ્યાં હતાં, જેનાથી તેના મુખની શોભા વધી રહી હતી. (૧૪૨)

તેનું મુખ અનેક સુગંધિત દ્રવ્યોથી પરિપૂર્ણ હતું. તે મંદમંદ મુસ્કરાઈ રહી હતી. દિવ્ય રૂપ વાળી અનેક સુંદર સખીઓ તે ભગવતી માહેશ્વરીની સેવા કરી રહી હતી. (૧૪૩)

સ્ત્રીઓના દ્વારપાળે 'આ કોણ છે? આ કોણ છે? એવું કહીને હાથથી તેને આગળ જતાં રોકી દીધો. પછી ભગવતી આંખની ભ્રમરનો ઈશારો થતાં તે અંદર લઈ ગયા. (૧૪૪)

दण्डवत् प्रणिपत्याऽथ विप्रः साध्वसपूरितः ।

न किञ्चिद् वक्तुमभवत्तत्तेजोपहतप्रभः ॥१४५॥

तमुवाच समाश्रास्य सखी ताम्बूलवाहिनी ।

विप्रो यस्या व्रतं चक्रे भवान् सर्वसमृद्धये ॥१४६॥

एषा त्रैलोचनयजननी साऽन्नपूर्णा महेश्वरी ।

दुःख - दारिद्र्य - शमनी सर्वसम्पत्समृद्धिदः ॥१४७॥

- તે બ્રાહ્મણ તે સમયે ઘણો ભયભીત થઈ રહ્યો હતો. તેણે ભગવતીની પાસે જઈને તેને સાષ્ટાંગ પ્રણામ કર્યા અને ભગવતીની કાન્તિથી હતપ્રભ થઈને ત્યાં કંઈપણ બોલવામાં અસમર્થ બની ગયો. (૧૪૫)

- ત્યારે તામ્બૂલ (પાનના બીડાં) દેનારી સખીઓ તેને આશ્વાસન દેતાં કહ્યું - 'હે બ્રાહ્મણ, તમે સંપત્તિની સમૃદ્ધિને માટે જેમનું વ્રત કરો છો (૧૪૬) આ તેજ ત્રૈલોક્યની માતા સાક્ષાત પરમેશ્વરી અન્નપૂર્ણા છે. આ સમસ્ત દુઃખ તથા દરિદ્રતાનો વિનાશ કરનારી છે. તથા અનેક પ્રકારની સંપત્તિની દાતા છે. (૧૪૭)

सृष्टि - स्थितिकरोऽसौ वै देवदेवो महेश्वरः ।

शिव एष एयं शक्तिर्मायेयं पुरुषस्त्ववसौ ॥१४८॥

યત્કિञ્ચિદ્દૃશ્યતે વિપ્ર! સર્વમેતદ્દ્વયાત્મકમ્ ।

ન ચાઽત્ર વિસ્મયઃ કાર્યો દૃષ્ટ્વા ચેષ્ટિતમેતયોઃ ॥૧૪૯॥

લોકોત્તરાણાં ચરિતં કો હિ વિજ્ઞાતુમીશ્વરઃ ।

ત્વં ચ ભૂયઃ કુરુ બ્રહ્મનન્નપૂર્ણાન્નતં શુભમ્ ॥૧૫૦॥

યત્સખીભિઃ પુરા દૃષ્ટં કામારુપે સરિત્-તટે ।

પ્રાપ્સ્યસે વિપુલાં લક્ષ્મીં કીર્તિમાયુઃ સુતાન્ વરાન્ ॥૧૫૧॥

- અને સૃષ્ટિને સ્થિર કરનારા દેવતાઓના પણ દેવ એ મહેશ્વર છે.

આ જ શિવ છે અને તેમની માયાશક્તિ અન્નપૂર્ણા છે. (૧૪૮)

- બ્રાહ્મણ ! આ જગતમાં જે કંઈપણ જોવામાં આવે છે તે શિવ શક્ત્યાત્મક જ છે. એનો આ વ્યાપાર જોઈને તમે આશ્ચર્યચકિત થાવ નહિ. (૧૪૯)

- લોકોત્તર મહાપુરુષોના ચરિતને જાણનાર કોણ છે? હે બ્રાહ્મણ! તમે અન્નપૂર્ણાના વ્રતને ફરીવાર કરો. (૧૫૦)

- જેને કામરૂપ દેશમાં નદીના કિનારે સખીઓ દ્વારા થતું તમે જોયું હતું. તે ઉત્તમ વ્રત કરવાથી તમે ફરીથી આયુષ્ય લક્ષ્મી અને શ્રેષ્ઠ સંતાન પ્રાપ્ત કરશો. (૧૫૧)

ઇન્દ્રોઽપિ વિપ્ર! ભાગ્યાન્તે પ્રાપ્નોતિ વિરહં શ્રિયમ્ ।

પુત્ર-પૌત્ર - ધનાધિક્યં વિરહો ન વ્રતાત્તત્વ ॥૧૫૨॥

બ્રહ્માદિ દુર્લભં દેવ્યાઃ સમ્પ્રાપ્તં યેન દર્શનમ્ ।

તતો જગાદ વિપ્રોઽસૌ દણ્ડવત્ પ્રણતઃ પુરઃ ॥૧૫૩॥

દેવિ! પ્રસીદ સકલાન્ પરિપાલનીયાન્

દારિદ્ર્ય - દુઃખમપનીયમિદં પુનીહિ ।

ધન્યાસ્ત એવં ગુણિનઃ ફુલ-શીલ-યુક્તાઃ

માતસ્ત્વયા કરુણયા કિલ વીક્ષિતા યે ॥૧૫૪॥

- હે બ્રાહ્મણ! ભાગ્યનો ક્ષય થતાં લક્ષ્મી ઈન્દ્રને પણ છોડી દે છે. પરંતુ અન્નપૂર્ણાના વ્રતના પ્રભાવથી પુરુષને પુત્ર, પૌત્ર તથા ધનાદિનો

ક્યારેય વિયોગ થતો નથી. (૧૫૨) તમે ઘણા ભાગ્યશાળી છો. જે બ્રહ્મા આદિને પણ દુર્લભ ભગવતીના દર્શન પ્રાપ્ત થયાં છે. ત્યારે તે બ્રાહ્મણ સાષ્ટાંગ પ્રણામ કરી કહેવા લાગ્યો - હે મા! તમે પ્રસન્ન થાવ અને જગતના દારિદ્ર્ય, દુઃખનો વિનાશ કરી રક્ષણ કરો તથા બધાને પવિત્ર કરો. હે મા, તે જ આ સંસારમાં ધન્ય છે, તે જ કુલ તથા શીલથી યુક્ત છે, જેણે તમને કરુણાપૂર્વક જોયાં છે. (૧૫૩-૧૫૪)

અપારતર - સંસારામ્બોધિ - પારનિર્દર્શન: ।

તારયત્યખિલં યોઽસૌ વિશ્વેશ્વર! નમોઽસ્તુ તે ॥૧૫૫॥

તમુવાચાન્નપૂર્ણાઽથ વિપ્રૈતન્મે વ્રતં શુભમ્ ।

યે કરિષ્યન્તિ લોકેઽસ્મિન્ તેષાં શ્રીઃ સર્વતોમુખી ॥૧૫૬॥

નાઽન્નદુઃખં ભવેત્તેષાં વિયોગો ન ચ સન્તતે: ।

કીર્તિવન્તોઽપિ રુપં વૈ યે સુતા રાજપૂજિતા: ॥૧૫૭॥

ભવિષ્યન્તિ ગુણાઢ્યાસ્તે ધર્મશીલા: પ્રિયમ્બદા: ।

સદા નાઽહં વિમોક્ષ્યામિ તેષાં વેશ્મ દ્વિજોત્તમ્ ॥૧૫૮॥

- અને જે અપારતર સંસારરૂપી સમુદ્રથી સંપૂર્ણ પ્રાણીઓને તારનારા છે, તે ભગવાન વિશ્વેશ્વરને નમસ્કાર છે. (૧૫૫) ત્યારે અન્નપૂર્ણાએ પ્રસન્ન થઈને કહ્યું - હે બ્રાહ્મણ ! જે મારા પ્રિય આ ઉત્તમ વ્રતને કરે છે તેમની શ્રી લક્ષ્મી સદૈવ બની રહે છે. તેમની લક્ષ્મીનો ક્યારેય પણ વિનાશ થતો નથી. (૧૫૬) તેને કોઈપણ વખત અન્નનો કલેશ - કષ્ટ નડતું નથી અને તેની સંતતિનો પણ વિનાશ થતો નથી. તથા મારા આ વ્રતને કરશે તે રાજાઓ દ્વારા પૂજિત થશે. (૧૫૭) હે બ્રાહ્મણ ! હું ક્યારેય તેના ઘરનો ત્યાગ કરતી નથી. (૧૫૮)

યેષાં ગેહે કથાઽપ્યેષા લિખિતા ચ ભવિષ્યતિ ।

તત્ર તત્ર ભવિષ્યામિ પૂર્વવદ્ વર્તતેઽધુના ॥૧૫૯॥

કુરુ તં ચ સદા વિપ્ર ! તવાનુગ્રહકારકમ્ ।

યાસ્યામિ કાશ્યાં વિશ્વેશ ! દક્ષિણે ત્વં ગૃહં કુરુ ॥૧૬૦॥

અથાઽબ્રવીદ્ વરં પ્રીતા શૃણુ વિપ્ર! પુરે મમ ।

પ્રસાદિતો મમ ગણો દણ્ડપાણિઃ પ્રિયો મમ ॥૧૬૧॥

ત્વત્પ્રિયાર્થં સદા વિપ્ર! દેયમન્નં સતાં નૃણામ્ ।

- જેના ઘરમાં લખેલી એવી મારી અન્નપૂર્ણા - વ્રતની કથા હશે, તેના ઘરમાં સદા સર્વદા મારો નિવાસ થશે. (૧૫૯) હે બ્રાહ્મણ ! તે વ્રતનું અનુષ્ઠાન કરો, હું તમારા ઉપર સદૈવ અનુગ્રહ કરીશ. હવે હું કાશી જઈ રહી છું. વિશ્વેશ્વર દક્ષિણમાં તમે મારા મંદિરનું નિર્માણ કરો. (૧૬૦) આ પછી પ્રસન્ન થઈને ભગવતીએ બ્રાહ્મણને વરદાન આપ્યું - હે બ્રાહ્મણ પુત્ર! દંડપાણિ મારા અત્યંત પ્રિય ગણ છે, તેમને તમે પ્રસન્ન કરો. (૧૬૧) યે કરિષ્યન્તિ મનુજા હ્યન્નપૂર્ણાવ્રતં મુદા ।

ધન-ધાન્ય-સમાયુક્તાઃ શિવલોકે પ્રતિષ્ઠિતાઃ ॥૧૬૨॥

'અન્તે વારાણસીં પ્રાપ્ય ગણો મમ ભવિષ્યતિ ।

ભાર્યા તે પાર્વતીતુલ્યા ધનજય! ભવિષ્યતિ ॥૧૬૩॥

તતઃ પ્રણમ્ય વિપ્રોઽસૌ પાર્વતી-પરમેશ્વરી ।

કાશ્યાં ગતસ્તથા ચક્રે ત્વન્નપૂર્ણાવ્રતં શુભમ્ ॥૧૬૪॥

- તે પ્રસન્ન થઈને સર્વને અન્નપ્રદાન કરશે અને જે લોકો અન્નપૂર્ણાના આ ઉત્તમ વ્રતનું અનુષ્ઠાન કરશે તે લોકો ધન ધાન્યથી પૂર્ણ થશે તથા અંતમાં તેમને શિવલોક પ્રાપ્ત થશે. (૧૬૨) હે ધનંજય! અંતમાં તમે વારાણસી (કાશી)માં જઈને મારા ગણ થશો તથા તમારી સ્ત્રી પાર્વતી જેવી થશે (૧૬૩)

- ત્યારપછી તે બ્રાહ્મણ ભગવતી પાર્વતી અને ભગવાન શંકરને પ્રણામ કરી કાશી ચાલી ગયો અને ત્યાં જઈને કલ્યાણદાયક અન્નપૂર્ણાનું વ્રત કર્યું. (૧૬૪)

પક્વાન્નં સુઞ્ચયં કૃત્વા ચાઽન્નકૂટં ચકાર સઃ ।

એતત્ તે ગદિતં રાજન્ ! વ્રતાનાં વ્રતમુત્તમમ્ ॥૧૬૫॥

યત્કૃત્વા રામચન્દ્રોઽપિ લેભે સૌખ્યાશ્રિયં નિજમ્ ।

શ્રિયમિચ્છસિ રાજંસ્ત્વં વૃદ્ધં ચ યશઃ સુતાન્ ॥૧૬૬॥

તદા કુરુ મહાબાહો ! વ્રતમેતત્ સ્વબન્ધુભિઃ ॥૧૬૭॥

પ્રાયેણ ભાગ્યરહિતા ન કરિષ્યન્ત્યપે વ્રતમ્ ।

તે દગ્ધહૃદયા પાપા સદા લાલાટિકા નૃપ ॥૧૬૮॥

- હે રાજન! તેણે સારા સારા પકવાન બનાવીને, બધાને ભેગા કરીને, સાથે રાખીને શ્રી અન્નપૂર્ણાજીનો અન્નકૂટ કર્યો. આટલી કથા સંભળાવી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ યુધિષ્ઠિરને કહ્યું કે, હે રાજન! વ્રતોમાં સર્વશ્રેષ્ઠ આ અન્નપૂર્ણા વ્રતને કરીને ભગવાન રામચંદ્રજીએ ફરીથી રાજ્ય સંપત્તિ અને બધી સુખ સુવિધાઓ પ્રાપ્ત કરી હતી. હે મહાબાહો, જો આપ પણ પોતાની લક્ષ્મી, યશ-કીર્તિ તથા સંતાન પ્રાપ્તિની ઈચ્છા રાખતા હોય તો પોતાના બધા ભાઈઓ સાથે આ વ્રત અવશ્ય કરો. (૧૬૫-૧૬૭) ઘણું કરીને જે વ્યક્તિ ભાગ્યહીન હોય છે તેઓ વ્રત નથી કરી શકતા, કારણ કે તેઓના ચિત્ત હંમેશા ચંચળ તથા ઉદ્વેગથી ભરેલાં રહે છે. આથી એ લોકો કોઈની ઉન્નતિ પણ જોવા ઈચ્છતા નથી. (૧૬૮)

વૃષભેન્દ્રગતિં વન્દે ચન્દ્રચૂડાર્દ્ધહારિણીમ્ ।

કરુણાર્દ્રદૃશન્ દેવીમન્નપૂર્ણાં ગિરીન્દ્રજામ્ ॥૧૬૯॥

इति भविष्योत्तरपुराणे

संस्कृताऽन्नपूर्णाव्रतकथा समाप्ता ।

- વૃષભેન્દ્ર અર્થાત્ નંદી (બળદ) પર સવારી કરનારી, ભગવાન શંકરની અર્ધાંગિની પત્ની, બધાના પર દયા-દૃષ્ટિ રાખનારી એવી હિમાલય પુત્રી શ્રી અન્નપૂર્ણાજીને પ્રણામ કરું છું. (૧૬૯)

(આ રીતે ભવિષ્યોત્તર પુરાણમાં કહેવામાં આવેલી શ્રી અન્નપૂર્ણા વ્રત કથાની શ્રી શરદ વસિષ્ઠ કૃત સરલ ગુજરાતી ભાષા ટીકા સમાપ્ત)

વ્રતનું ઉદ્દાપન: જો શક્તિ અને સામર્થ્ય હોય તો આ વ્રત સોળ વર્ષ સુધી કરવું જોઈએ. સત્તરમા વર્ષમાં વિધિ વિધાનથી વ્રતનું ઉદ્દાપન કરી દેવું જોઈએ.

શ્રી અન્નપૂર્ણાસ્તોત્રમ્

ધ્યાનમ્

સિન્દુરા-ડરુણ - વિગ્રહાં ત્રિનયનાં માણિક્ય - મૌલિસ્ફુરત્
તારાનાયક - શેખરાં સ્મિતમુખીમાપીન - વક્ષોરુહામ્ ।
પાણિભ્યામલિપૂર્ણ - રત્નચષકં રક્તોત્પલં બિભ્રતીં
સૌમ્યાં રત્નઘટસ્થ - રક્તચરણાં ધ્યાયેત્ પરામમ્બિકામ્ ॥
નિત્યાનન્દકરી વરાભયકરી સૌન્દર્યરત્નાકરી
નિર્ધૂતાખિલધોરપાવનકરી પ્રત્યક્ષમાહેશ્વરી ।
પ્રાલેયાચલવંશપાવનકરી કાશીપુરાધીશ્વરી
ભિક્ષાં દેહિ કૃપાવલમ્બનકરી માતાઽન્નપૂર્ણેશ્વરી ॥૧ ॥

- હે માતા અન્નપૂર્ણે! આપ સર્વદા આનંદ કરનારી છો. આપના
હાથમાં નિરંતર વર રહે છે. આપ સૌંદર્ય રૂપ રત્નોની (ખાણ) સાકાર
પ્રતિમા છો, આપ પોતાના ભક્તોના પાપનો નાશ કરી, તેઓને પવિત્ર કરી
દો છો. તમે જ સર્વની ઈશ્વરી પ્રત્યક્ષ મહેશ્વરી છો. તમે જ ગિરિરાજ
હિમાલયના વંશને (પાર્વતી બનીને) પવિત્ર કર્યો હતો. માતા! તમે જ
કાશીપુરીના મહારાણી છો અને સમગ્ર સંસારને માટે અન્નપૂર્ણા છો એટલે
સર્વની માતા કૃપા કરીને મને ભિક્ષા પ્રદાન કરો. (૧)
નાનારત્નવિચિત્રભૂષણકરી હેમામ્બરાડમ્બરી
મુક્તાહારવિલમ્બમાનવિલસદ્વક્ષોજકુમ્ભાન્તરી ।
કાશ્મીરાઽગુરુવાસિતાઙ્ગરુચિરે કાશીપુરાધીશ્વરી
ભિક્ષાં દેહિ કૃપાવલમ્બનકરી માતાઽન્નપૂર્ણેશ્વરી ॥૨ ॥

- હે ભગવતી અન્નપૂર્ણે! આપ અનેક પ્રકાર વિચિત્ર આભૂષણોની
કર્તા છો, તમારું શરીર સુવર્ણના આડંબરથી અલંકૃત છે, તમારા ઉરોજ
(સ્તન) રૂપી બે કુંભોની મધ્યમાં હૃદય પ્રદેશ પર લંબાયમાન મુક્તાહાર
(મોતીનો હાર) સુશોભિત છે, તમે પોતાના શરીરને કુમકુમ અને

અગરાદિ સુગન્ધિત દ્રવ્યોથી કાંતિમાન કર્યો છે, તમે જ કાશુપુરીની અધિશ્વરી છો. કૃપા કરી ભિક્ષા પ્રદાન કરો.

યોગાનન્દકરી રિપુક્ષયકરી ધર્માર્થનિષ્ઠાકરી

ચન્દ્રાર્કાનલભાસમાનલહરી ત્રૈલોક્યરક્ષાકરી ।

સર્વૈશ્વર્ય - સમસ્ત - વાઙ્મિતકરી કાશીપુરાધીશ્વરી

ભિક્ષાં દેહિ કૃપાવલમ્બનકરી માતાઽન્નપૂર્ણેશ્વરી ॥૩॥

- હે માતા ! યોગી પુરુષોને યોગ દ્વારા તમે જ આનંદ આપો છો, પોતાના ભક્તજનોના શત્રુઓના નાશ કરી, હે માતા ! ધર્મ અને ધનની સાધના કરવામાં પણ તમે જ સહાય કરો છો. એટલા માટે જ તે કાર્યોમાં દૃઢનિષ્ઠા (પ્રીતિ) કરો છો. તમારું તેજ ચંદ્રમા સૂર્ય અને અગ્નિના સમાન પ્રકાશિત છે, તમે પોતાની પૂર્ણ શક્તિ વડે ત્રિલોકીની રજા કરો છો. પોતાના ભક્તોના સમસ્ત સમસ્ત મનોરથોને પૂર્ણ કરીને તેમના માટે સંપૂર્ણ ઐશ્વર્ય પ્રદાન કરો છો, કાશીપુરીની અધિષ્ઠાત્રી ! મને તમે ભિક્ષા આપો.

કૌલાસાચલકન્દરાલયકરી ગૌરી ઉમા શઙ્કરી

કૌમારી નિગમાર્થગોચરકરી ઓઙ્કારબીજાક્ષરી ।

મોક્ષદ્વાર - કપાટ - પાટનકરી કાશીપુરાધીશ્વરી

ભિક્ષાં દેહિ કૃપાવલમ્બનકરી માતાઽન્નપૂર્ણેશ્વરી ॥૪॥

- હે દેવી ! કૈલાસ પર્વતની કંદરાઓમાં પોતાનું સ્થાન બનાવ્યું છે. તમે જ ગૌરી (અત્યંત ગૌર વર્ણવાળી) ઉમા (મહાદેવની લક્ષ્મી સ્વરૂપ અથવા શિવરૂપ પતિની કામનાથી તપશ્ચર્યા કરવાના હેતુ નિષેધ કરતી એવી) અને શંકરી (શંકર મહાદેવની પત્ની) છો. તમે જ કૌમારી (કાર્તિકેયની શક્તિ સ્વરૂપા) અને નિગમો (વેદશાસ્ત્રાદિ)ના અર્થ કરનારી છો. તમે જ ઝંકાર સ્વરૂપ બીજાક્ષર વાળી છો. હે ભગવતી! મોક્ષમાર્ગના બારણા (કપાટ) ખોલવામાં તમે જ સમર્થ છો. હે કાશીપુરની અધિશ્વરી મને ભિક્ષા આપો.

દૃશ્યાડદૃશ્ય - વિભૂતિ - વાહનકરી બ્રહ્માણ્ડભાણ્ડોદરી
લીલા - નાટક - સૂત્ર - ભેદનકરી વિજ્ઞાનદીપાઙ્કુરી ।
શ્રીવિશ્વેશ્વરમનઃ પ્રસાદનકરી કાશીપુરાધીશ્વરી
ભિક્ષાં દેહિ કૃપાવલમ્બનકરી માતાઽન્નપૂર્ણેશ્વરી ॥૫॥

- હે અન્નપૂર્ણે ! આપ સંપૂર્ણ સ્થૂળ સૂક્ષ્મ જીવોને ભોજનદાન કરી
સર્વ પ્રકારની શક્તિઓથી સુસંપન્ન કરનારી છો. આ નિખિલ બ્રહ્માંડ
તમારા ઉદરરૂપ ભાંડ (પાત્ર)માં સ્થિત છે. તમે જ પોતાની શક્તિ દ્વારા
સંપૂર્ણ ચરાચરને સ્વકીય કાર્યોમાં પ્રવૃત્ત કરો છો અને જ્ઞાનરૂપી દીપકની
શિખા છો, તેમજ તમે જ પોતાની વિશેષ ચાતુરીથી શ્રીમાન વિશ્વનાથ
ભગવાનના મનને સંતુષ્ટ કરો છો. આથી કાશીપુરીની અધિશ્વરી હોઈ મને
ભિક્ષા પ્રદાન કરો. (૫)

ઉર્વી સર્વજનેશ્વરી ભગવતી માતાઽન્નપૂર્ણેશ્વરી
વેળીનીલ - સમાન - કુન્તલહરી નિત્યાન્નદાનેશ્વરી ।
સર્વાનન્દકરી સદાશુભકરી કાશીપુરાધીશ્વરી
ભિક્ષાં દેહિ કૃપાવલમ્બનકરી માતાઽન્નપૂર્ણેશ્વરી ॥૬॥

- હે ઈશ્વરી ! આપ ભૂમિની ઉપર સ્થિત થયેલ સંપૂર્ણ
જનસમુદાયની ઈશ્વરી છો, આપ જ ઐશ્વર્ય સંપન્ન અને અન્ન ધનથી
ભરપૂર થયેલી અન્નપૂર્ણા માતા છો. તમારા કેશપાશના કેશ નીલવણ્ણથી
શોભા પ્રાપ્ત છે અને હે પરમેશ્વરી ! તમે જ સર્વને અન્નદાન આપો છો. તમે
સદા આનંદ અને શુભદશા પ્રદાન કરનારી છો. હે કાશીપુરાધીશ્વરી ! મને
પણ ભિક્ષા પ્રદાન કરો. (૬)

આદિક્ષાન્ત - સમસ્ત - વર્ણનકરી શમ્ભોસ્ત્રિભાવાકરી
કાશ્મીરાત્રિજલેશ્વરી ત્રિલહરી નિત્યાઙ્કુરા શર્વરી ।
કામાકાંક્ષકરી જનોદયકરી કાશીપુરાધીશ્વરી
ભિક્ષાં દેહિ કૃપાવલમ્બનકરી માતાઽન્નપૂર્ણેશ્વરી ॥૭॥

- હે પરમેશ્વરી ! દીક્ષિત થઈને સંસારમાં જે શિક્ષા પ્રદાન કરે છે એ સર્વને
તમોએ જ ઉપદેશ કર્યો છે, તમે જ મહાદેવના ત્રણ ભાવોનું વિધાન કર્યું છે.

સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ આ ત્રણે લોકોમાં પોતાની માયાથી પરમેશ્વરી પ્રતીત થાય છે. તમે જ લોકોમાં ગંગા, યમુના અને સરસ્વતી થઈને પ્રવાહિત થઈ રહી છો. જે વસ્તુનો ક્યારેય નાશ થતો નથી, એવી મોક્ષરૂપા વસ્તુ દેનારી પણ તમે જ છો. અભિલાષી પુરુષોની સંપૂર્ણ કામનાઓને પૂર્ણ કરનારી છો. હે માતઃ! તમે જ પોતાના ભક્તજનોની ઉન્નતિ કરો છો. હે કાશીપુરીની અધિશ્વરી! હે અન્નપૂર્ણેશ્વરી મા! મને ભિક્ષા દાન કરો. (૭)
 દેવી સર્વવિચિત્ર - રત્નરચિતા દાક્ષાયણી સુન્દરી

વામાસ્વાદુ - પયોધર - પ્રિયકરી સૌભાગ્યમાહેશ્વરી ।

ભક્તાભીષ્ટકરી સદાશુભકરી કાશીપુરાધીશ્વરી

ભિક્ષાં દેહિ કૃપાવલમ્બનકરી માતાઽન્નપૂર્ણેશ્વરી ॥૮ ॥

- હે મહામાયે! આપ (ભક્તોના દુઃખ દૂર કરી તેમને પ્રસન્ન કરનારી) દેવી છો. તમારું શરીર વિચિત્ર રત્નોના આભૂષણોથી અલંકૃત છે. આપ સતીરૂપથી દક્ષ પ્રજાપતિના ઘરે ઉત્પન્ન થઈને દાક્ષાયણી કહેવાઈ છો. આપ સ્વાભાવિક સુંદરી છો. આપ સર્વ જગતની માતા છો, આ કારણે પોતાના સ્તનોના મધુર દુગ્ધપાન કરાવી હિતસાધન કરનારી છો. તમે સર્વની મહેશ્વરી છો એટલે સર્વનું સૌભાગ્ય કરો છો. તમે સર્વભક્તોના મનોરથ પૂર્ણ કરી, સંકટોનું નિવારણ કરી શુભદાયક દશામાં પ્રવૃત્ત કરો છો. આથી મને કૃપા કરી ભિક્ષાદાન કરો. (૮)

ચન્દ્રાર્કાનલ - કોટિ - કોટિ - સદૃશા ચન્દ્રાંશુભિમ્બાધરી

ચન્દ્રાર્કાગ્નિ - સમાન - કુન્તલહરી ચન્દ્રાર્કવર્ણેશ્વરી ।

માલા- પુસ્તક - પાશ - સાંકુશધરી કાશીપુરાધીશ્વરી

ભિક્ષાં દેહિ કૃપાવલમ્બનકરી માતાઽન્નપૂર્ણેશ્વરી ॥૯ ॥

- હે ભગવતી ! તમે કરોડો ચંદ્રમા, અસંખ્ય સૂર્ય અને અગણિત સમાન છો. તમારા આનન (મુખ)ની અપાર છબી માનો ચંદ્રમાના કિરણોને ધારણ કરે છે. તમે સૂર્ય, ચંદ્ર અને અગ્નિ સમાન દૈદીપ્યમાન કુંડળ ધારણ કરેલાં છે, ચંદ્રમા અને સૂર્યના સમાન તમારો ઉજ્જવળ વર્ણ છે. હે

માત! તમે પોતાના એક હાથમાં માળા, પુસ્તક, પાશ અને અંકુશને ધારણ કરેલા છો. આથી તમે એમને ભિક્ષાદાન કરો. (૯)

ક્ષત્રત્રાણકરી મહાઽભયકરી માતા કૃપાસાગરી
સાક્ષાન્મોક્ષકરી સદા શિવકરી વિશ્વેશ્વરશ્રીધરી ।

દક્ષાક્રન્દકરી નિરામયકરી કાશીપુરાધીશ્વરી

ભિક્ષાં દેહિ કૃપાવલમ્બનકરી માતાઽન્નપૂર્ણેશ્વરી ॥૧૦॥

- હે માતા! તમે જ પોતાના ક્ષત્રને આશ્રય આપીને સર્વનું રક્ષણ કરો છો. સર્વને અભયદાન આપો છો. આથી સર્વની માતા છો. તમે જ કૃપાની સાગર સ્વરૂપ છો. આથી સાક્ષાત મોક્ષપદની દેનારી છો. તમે સર્વનું મંગલ વિધાન કરો છો. નિખિલ - વિશ્વનું પાલન - પોષણ કરનારી છો. શ્રી મહાદેવજીની શ્રીવૃદ્ધિ કરનારી પણ તમે જ છો. દક્ષ પ્રજાપતિના યજ્ઞમાં વિઘ્ન કરીને તેને રડાવનારી તમે જ છો. હે માતા! તમે જ સર્વને આરોગ્ય પ્રદાન કરો છો. હે શ્રીમતી તમે ભિક્ષા પ્રદાન કરો. (૧૦)

અન્નપૂર્ણે સદા પૂર્ણે શઙ્કરપ્રાણવલ્લભે ।

જ્ઞાન - વૈરાગ્ય - સિદ્ધયર્થ ભિક્ષાં દેહિ ચ પાર્વતિ ॥૧૧॥

માતા ચ પાર્વતી દેવી પિતા દેવો મહેશ્વરઃ ।

બાન્ધવાઃ શિવભક્તાશ્ચ સ્વદેશે ભુવનત્રયમ્ ॥૧૨॥

- હે અન્નપૂર્ણ ! આપ સમસ્ત સૌ ભાગ્યોથી સદા ભરપૂર છો. હે શ્રીમતી! તમે જ કલ્યાણકર્તા મહાદેવજીની પ્રાણો સમાન પ્યારી છો. આથી જ હે પાર્વતી! જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની સિદ્ધિના અર્થે મને પણ ભિક્ષા પ્રદાન કરો. (૧૧)

- હું કેવળ આજ ભિક્ષા ઈચ્છુ છું કે ગિરિરાજ કુમારી પાર્વતી મારી માતા, મહાપ્રભુ શ્રી શિવજી મહારાજ મારા પિતા અને મહાદેવજીના અનન્ય ભક્ત મારા બંધુ - બાંધવ છે અને ત્રણે લોક મારો સ્વદેશ છે, એવું જ્ઞાન સદા સર્વદા મારા હૃદયમાં સ્થિત રહે.

(શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય વિરચિત અન્નપૂર્ણા સ્તોત્ર સંપૂર્ણ)

अन्नपूर्णा -सहस्र-नामावली ।

अन्नपूर्णे सदापूर्णे शंकर प्राणवल्लभे ।
ज्ञान -वैराग्य -सिद्ध्यर्थं भिक्षां देहि च पार्वती ॥

सङ्कल्पः - ॐ अद्येत्यादिपूर्वोच्चरित - विशेषण - विशिष्टायां
शुभपुण्यतिथौ मम आत्मनः श्रुति - स्मृति - पुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं तथा
ऐहिकाऽऽमुष्मिक समस्त - सिद्धिषयोपभोग - प्राप्तये श्री अन्नपूर्णा
प्रीत्यर्थं ब्राह्मण - द्वारा सहस्रनामभिः, सहस्रदूर्वाङ्कुरैः, सहस्रपुष्पैः
सहस्र - बिल्वपत्रैः पूजनमहं करिष्ये ।

उपर्युक्त संकल्प करके ही यजमान हाथ के जल को भूमि में
छोड़े ।

विनियोगः - ॐ अस्य श्री अन्नपूर्णासहस्रनाम - स्तोत्र मंत्रस्य
श्री भगवान् सदाशिवऋषिः अनुष्टुप्- छन्दः प्रकट- गुप्त - गुप्त

प्रतरसम्प्रदाय कुलोत्तीर्णनिर्गम रहस्याति पूर्वाचिन्त्यप्रभावा ॐ भगवती
श्रीमन्महा श्री अन्नपूर्णा देवता हलो बीजम्, स्वराशशक्तिः जीवोबीजम्,
बुद्धि दशक्ति उदानो बीजं, सुषुम्णा नाडी, सरस्वती शक्ति.
धर्मार्थकाममोक्षार्थे पाठे जपे विनियोगः ।

अङ्गन्यासः- श्री अन्नपूर्णामालामन्त्रस्य ब्रह्माऋषये नमः -
शिरसी ॐ अन्नपूर्णा देवतायै नमः- हृदये, ॐ ह्रीं बीजाय नमः- नाभौ,
ॐ स्वाहाशक्तये नमः पादयोः । ॐ धर्माऽर्थकाममोक्षेषु विनियोगः नमः
सर्वाङ्गे ।

करन्यासः- ॐ हाम् अङ्गुष्ठाञ्जयां नमः, ॐ ह्रीं तर्जनीञ्जयां नमः,
ॐ हं मध्यमाञ्जयां नमः । ॐ ह्रूं अनामिकाभ्यां नमः, ॐ ह्रौं
कनिष्ठिकाञ्जयां नमः, ॐ हं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ।

हृदयादिन्यासः- ॐ ह्रां हृदयाय नमः, ॐ ह्रीं शिरसे स्वाहा ॐ हूं
शिखायै वषट्, ॐ ह्रूं कवचाय हुम्, ॐ ह्रौं नेत्रवयाय वौषट्, ॐ ह
अस्त्राय फट् ॥

मालामंत्रः ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं नमो भगवति माहेश्वरिअन्नपूर्णे!
ममाऽभिलषितमनन्देहिस्वाहा ।

श्री अन्नपूर्णा -सहस्र - नामावली

१	ॐ अन्नपूर्णायै नमः	२	ॐ अन्नदात्र्यै नमः
३	ॐ अन्नराशिकृताऽलयायै नमः	४	ॐ अन्नदायै नमः
५	ॐ अन्नरुपायै नमः	६	ॐ अन्नदानरतोत्सवायै नमः
७	ॐ अन्नतायै नमः	८	ॐ अनन्ताक्ष्यै नमः
९	ॐ अनन्तगुणशालिन्यै नमः	१०	ॐ अमृतायै नमः
११	ॐ अच्युतप्राणायै नमः	१२	ॐ अच्युतानन्दकारिण्यै नमः
१३	ॐ अव्यक्तायै नमः	१४	ॐ अनन्तमहिमायै नमः
१५	ॐ अनन्तस्य कुलेश्वर्यै नमः	१६	ॐ अब्धिस्थायै नमः
१७	ॐ अब्धिशयनायै नमः	१८	ॐ अब्धिजायै नमः
१९	ॐ अब्धिनन्दिन्यै नमः	२०	ॐ अब्जस्थायै नमः
२१	ॐ अब्जनिलयायै नमः	२२	ॐ अब्जजायै नमः
२३	ॐ अब्जभूषणायै नमः	२४	ॐ अब्जाभायै नमः
२५	ॐ अब्जहस्तायै नमः	२६	ॐ अब्जपत्रशुभेक्षणायै नमः
२७	ॐ अब्जासनायै नमः	२८	ॐ अनन्तात्ममायै नमः
२९	ॐ अग्निस्थायै नमः	३०	ॐ अग्निरुपिण्यै नमः
३१	ॐ अग्निजायायै नमः	३२	ॐ अग्निमुख्यै नमः
३३	ॐ अग्निकुण्डकृतालयायै नमः	३४	ॐ अकारायै नमः
३५	ॐ अग्निमात्रे नमः	३६	ॐ अजयायै नमः
३७	ॐ अदितिनन्दिन्यै नमः	३८	ॐ आधायै नमः
३९	ॐ आदित्यसङ्काशायै नमः	४०	ॐ आत्मज्ञायै नमः
४१	ॐ आत्मगोचरायै नमः	४२	ॐ आत्मसुवे नमः
४३	ॐ आत्मदयितायै नमः	४४	ॐ आधारायै नमः
४५	ॐ आत्मरुपिण्यै नमः	४६	ॐ आशायै नमः
४७	ॐ आकाशपद्मस्थायै नमः	४८	ॐ अवकाशस्वरूपिण्यै नमः
४९	ॐ आशापूर्व्यै नमः	५०	ॐ अगाधायै नमः
५१	ॐ अणिमादिसुसेवितायै नमः	५२	ॐ अम्बिकायै नमः
५३	ॐ अबलायै नमः	५४	ॐ अम्बायै नमः
५५	ॐ अनाधायै नमः	५६	ॐ अयोनिजायै नमः
५७	ॐ अनिशायै नमः	५८	ॐ ईशिकायै नमः
५९	ॐ ईशायै नमः	६०	ॐ ईशान्यै नमः
६१	ॐ ईश्वरप्रियायै नमः	६२	ॐ ईश्वर्यै नमः
६३	ॐ ईश्वरप्राणायै नमः	६४	ॐ ईश्वरानन्ददायिन्यै नमः
६५	ॐ इन्द्राण्यै नमः	६६	ॐ इन्द्रदयितायै नमः

६७ ॐ इन्द्रसुवे नमः
 ६९ ॐ इन्दिरायै नमः
 ७१ ॐ इन्द्रियायै नमः
 ७३ ॐ इन्दुमात्रायै नमः
 ७५ ॐ इन्द्रियाणां वशंकयै नमः
 ७७ ॐ उमापतेः प्राणायै नमः
 ७९ ॐ उत्तरज्ञायै नमः
 ८१ ॐ अकारायै नमः
 ८३ ॐ ऋमात्रे नमः
 ८५ ॐ ऋस्थायै नमः
 ८७ ॐ ऋकारायै नमः
 ८९ ॐ लृकारप्रीतिदायिन्यै नमः
 ९१ ॐ एकवीरायै नमः
 ९३ ॐ ओकार्यै नमः
 ९५ ॐ ओघत्रयसुपूजितायै नमः
 ९७ ॐ ओघसंभूतायै नमः
 ९९ ॐ ओघसुवे नमः
 १०१ ॐ षोडशस्वररूपिणायै नमः
 १०३ ॐ वर्णनिलयायै नमः
 १०५ ॐ वर्णमालिन्यै नमः
 १०७ ॐ महारात्र्यै नमः
 १०९ ॐ सुलोचनायै नमः
 १११ ॐ कपालिन्यै नमः
 ११३ ॐ कलिकायै नमः
 ११५ ॐ कात्यायिन्यै नमः
 ११७ ॐ कालदैत्यनिकृन्तिन्यै नमः
 ११९ ॐ कामवन्द्यायै नमः
 १२१ ॐ विनोदिन्यै नमः
 १२३ ॐ कामवनितायै नमः
 १२५ ॐ कमलावत्यै नमः
 १२७ ॐ कराल्यै नमः
 १२९ ॐ कामनायै नमः
 १३१ ॐ काम्यायै नमः
 १३३ ॐ कमलार्चितायै नमः
 १३५ ॐ काश्मीरद्रवचर्चितायै नमः

६८ ॐ इन्द्रपालिन्यै नमः
 ७० ॐ इन्द्रभगिन्यै नमः
 ७२ ॐ इन्दुभूषणायै नमः
 ७४ ॐ इन्दुमुख्यै नमः
 ७६ ॐ उमायै नमः
 ७८ ॐ उड्याणपीठवासिन्यै नमः
 ८० ॐ उत्तराख्यायै नमः
 ८२ ॐ उत्तरात्मिकायै नमः
 ८४ ॐ ऋभवायै नमः
 ८६ ॐ ऋलृकारस्वरूपिण्यै नमः
 ८८ ॐ लृकारायै नमः
 ९० ॐ एकायै नमः
 ९२ ॐ ऐकाररूपिण्यै नमः
 ९४ ॐ ओघारूपायै नमः
 ९६ ॐ ओघस्थायै नमः
 ९८ ॐ ओघदात्र्यै नमः
 १०० ॐ षोडशस्वरसंभूतायै नमः
 १०२ ॐ वर्णात्मायै नमः
 १०४ ॐ शूलिन्यै नमः
 १०६ ॐ कालरात्र्यै नमः
 १०८ ॐ मोहरात्र्यै नमः
 ११० ॐ काल्यै नमः
 ११२ ॐ कृत्यायै नमः
 ११४ ॐ सिंहगामिन्यै नमः
 ११६ ॐ कलाधारायै नमः
 ११८ ॐ कामिन्यै नमः
 १२० ॐ कमनीयायै नमः
 १२२ ॐ कामसुवे नमः
 १२४ ॐ कामधुरे नमः
 १२६ ॐ कामायै नमः
 १२८ ॐ कामकेलिविनोदिन्यै नमः
 १३० ॐ कामदायै नमः
 १३२ ॐ कमलायै नमः
 १३४ ॐ काश्मीरलसवक्षोजायै नमः
 १३६ ॐ कनकायै नमः

१३७ ॐ कनकप्राणायै नमः
 १३९ ॐ कनकाभायै नमः
 १४१ ॐ कामाञ्ज्यायै नमः
 १४३ ॐ कामपीठस्थितायै नमः
 १४५ ॐ कामधामनिवासिन्यै नमः
 १४७ ॐ करालाक्ष्यै नमः
 १४९ ॐ चलनादिन्यै नमः
 १५१ ॐ काष्ठायै नमः
 १५३ ॐ कालस्थायै नमः
 १५५ ॐ कालज्ञायै नमः
 १५७ ॐ कालधात्र्यै नमः
 १५९ ॐ कालदायै नमः
 १६१ ॐ कुल्यायै नमः
 १६३ ॐ कुलाङ्गनायै नमः
 १६५ ॐ कीर्तिहायै नमः
 १६७ ॐ कीर्तिस्थायै नमः
 १६९ ॐ कीर्तिज्ञायै नमः
 १७१ ॐ कृत्तिकायै नमः
 १७३ ॐ केशिहायै नमः
 १७५ ॐ केशवानन्दकारिण्यै नमः
 १७७ ॐ कुमार्यै नमः
 १७९ ॐ कमलेक्षणायै नमः
 १८१ ॐ कुमुदानन्दायै नमः
 १८३ ॐ कुमुद्वत्यै नमः
 १८५ ॐ क्रोधायै नमः
 १८७ ॐ कोटराश्रयायै नमः
 १८९ ॐ करलाङ्ग्यै नमः
 १९१ ॐ कालभूषणायै नमः
 १९३ ॐ कामदामायै नमः
 १९५ ॐ कपालकर्तृककरायै नमः
 १९७ ॐ कपर्दिन्यै नमः
 १९९ ॐ कृपासिन्धवे नमः
 २०१ ॐ कुशावत्यै नमः
 २०३ ॐ कौवेर्यै नमः
 २०५ ॐ काश्यप्यै नमः

१३८ ॐ कनकाचलवासिन्यै नमः
 १४० ॐ काननस्थायै नमः
 १४२ ॐ कनकप्रदायै नमः
 १४४ ॐ नित्यायै नमः
 १४६ ॐ कंबुकण्ठ्यै नमः
 १४८ ॐ किशोर्यै नमः
 १५० ॐ कलायै नमः
 १५२ ॐ निमेषायै नमः
 १५४ ॐ कालरूपिण्यै नमः
 १५६ ॐ कालमात्रायै नमः
 १५८ ॐ कलावत्यै नमः
 १६० ॐ कालहायै नमः
 १६२ ॐ कुरकुल्लायै नमः
 १६४ ॐ कीर्तिदायै नमः
 १६६ ॐ कीर्त्यै नमः
 १६८ ॐ कीर्तिवर्धिन्यै नमः
 १७० ॐ कीर्तिपदायै नमः
 १७२ ॐ केशवप्रियायै नमः
 १७४ ॐ केलिकायै नमः
 १७६ ॐ कुमुदाभायै नमः
 १७८ ॐ कर्मदायै नमः
 १८० ॐ कौमुद्यै नमः
 १८२ ॐ कालिक्यै नमः
 १८४ ॐ क्रोदण्डधारिण्यै नमः
 १८६ ॐ कूटस्थायै नमः
 १८८ ॐ कलकण्ठ्यै नमः
 १९० ॐ कालाङ्ग्यै नमः
 १९२ ॐ कंकाल्यै नमः
 १९४ ॐ कङ्कालकृतभूषणायै नमः
 १९६ ॐ करवीरस्वरूपिण्यै नमः
 १९८ ॐ कोमलाङ्ग्यै नमः
 २०० ॐ कृपामय्यै नमः
 २०२ ॐ कुण्डसंस्थायै नमः
 २०४ ॐ कौशिक्यै नमः
 २०६ ॐ कद्रुतनयायै नमः

२०७ ॐ कलिकल्मषनाशिन्यै नमः
 २०९ ॐ कञ्जवदनायै नमः
 २११ ॐ कञ्जाभायै नमः
 २१३ ॐ कञ्जनेत्रायै नमः
 २१५ ॐ कामरूपायै नमः
 २१७ ॐ कश्यपान्वयवर्धिन्यै नमः
 २१९ ॐ खञ्जनद्वन्द्वलोचनायै नमः ।
 २२१ ॐ खड्गिन्यै नमः
 २२३ ॐ खेचर्यै नमः
 २२५ ॐ खगस्थायै नमः
 २२७ ॐ खगगायै नमः
 २२९ ॐ खगधात्र्यै नमः
 २३१ ॐ खगयोनिस्वरूपिण्यै नमः
 २३३ ॐ खेटककरायै नमः
 २३५ ॐ खगमान्यायै नमः
 २३७ ॐ खगगर्वविमोचिन्यै नमः
 २३९ ॐ गोदावर्यै नमः
 २४१ ॐ गायत्र्यै नमः
 २४३ ॐ गीर्वाणसुन्दर्यै नमः
 २४५ ॐ गाधायै नमः
 २४७ ॐ गीर्वाणचर्चितपदायै नमः
 २४९ ॐ गोमत्यै नमः
 २५१ ॐ गर्वहन्त्र्यै नमः
 २५३ ॐ गर्भधारिण्यै नमः
 २५५ ॐ गर्भहन्त्र्यै नमः
 २५७ ॐ गयायै नमः
 २५९ ॐ गिरिराजायै नमः
 २६१ ॐ गिरिसम्भवायै नमः
 २६३ ॐ कुञ्जेश्वरगामिन्यै नमः
 २६५ ॐ गदिन्यै नमः
 २६७ ॐ गणपायै नमः
 २६९ ॐ गुण्यायै नमः
 २७१ ॐ गुणपूज्यायै नमः
 २७३ ॐ गणपानन्दविवर्धिन्यै नमः
 २७५ ॐ गुरुतायै नमः

२०८ ॐ कञ्जज्ञायै नमः
 २१० ॐ कञ्जकिञ्जल्कचर्चितायै नमः
 २१२ ॐ कञ्जमध्यस्थायै नमः
 २१४ ॐ कचोभदवायै नमः
 २१६ ॐ ह्रींकार्यै नमः
 २१८ ॐ खर्वायै नमः
 २२० ॐ खर्ववाहिन्यै नमः
 २२२ ॐ खड्गहस्तायै नमः
 २२४ ॐ खड्गरूपिण्यै नमः
 २२६ ॐ खगरूपायै नमः
 २२८ ॐ खगसम्भवायै नमः
 २३० ॐ खगानन्दायै नमः
 २३२ ॐ खगेश्यै नमः
 २३४ ॐ खगानन्दविवर्धिन्यै नमः
 २३६ ॐ खगाधारायै नमः
 २३८ ॐ गङ्गायै नमः
 २४० ॐ गीत्यै नमः
 २४२ ॐ गगनालयायै नमः
 २४४ ॐ गवे नमः
 २४६ ॐ गीर्वाणपूजितायै नमः
 २४८ ॐ गान्धायै नमः
 २५० ॐ गर्विण्यै नमः
 २५२ ॐ गर्भस्थायै नमः
 २५४ ॐ गर्भदायै नमः
 २५६ ॐ गन्धर्वकुलपूजितायै नमः
 २५८ ॐ गौर्यै नमः
 २६० ॐ गिरिस्थायै नमः
 २६२ ॐ गिरिगह्वरमध्यस्थायै नमः
 २६४ ॐ किरीटिन्यै नमः
 २६६ ॐ गुञ्जाहारविभूषणायै नमः
 २६८ ॐ गणकायै नमः
 २७० ॐ गुणकानन्दकारिण्यै नमः
 २७२ ॐ गीर्वाणायै नमः
 २७४ ॐ गुरुमात्रायै नमः
 २७६ ॐ गुरुभक्तिपरायणायै नमः

२७७ ॐ गोत्रायै नमः
 २७९ ॐ कृष्णभगिन्यै नमः
 २८१ ॐ कृष्णनन्दिन्यै नमः
 २८३ ॐ गोत्रधरायै नमः
 २८५ ॐ गोवर्धनधरायै नमः
 २८७ ॐ गौरङ्गायै नमः
 २८९ ॐ घर्घरायै नमः
 २९१ ॐ घोरायै नमः
 २९३ ॐ श्यामायै नमः
 २९५ ॐ अघोरायै नमः
 २९७ ॐ घोरार्तिनाशिन्यै नमः
 २९९ ॐ घनानन्दायै नमः
 ३०१ ॐ चित्तज्ञायै नमः
 ३०३ ॐ चित्तस्थायै नमः
 ३०५ ॐ चक्रिण्यै नमः
 ३०७ ॐ चारचम्पकमालिन्यै नमः
 ३०९ ॐ चन्द्रकान्त्यै नमः
 ३११ ॐ चन्द्रशेखरायै नमः
 ३१३ ॐ चण्डदैत्यघन्यै नमः
 ३१५ ॐ चाण्डालिन्यै नमः
 ३१७ ॐ चण्डमुण्डवधोद्यतायै नमः
 ३१९ ॐ चण्डायै नमः
 ३२१ ॐ चित्स्वरूपायै नमः
 ३२३ ॐ चण्डवेगायै नमः
 ३२५ ॐ चन्द्रमण्डलमध्यस्थायै नमः
 ३२७ ॐ चपलायै नमः
 ३२९ ॐ चन्द्रकोटिनिभाननायै नमः
 ३३१ ॐ चिन्तामणिविभूषणायै नमः
 ३३३ ॐ चिन्तामणिकृतालयायै नमः
 ३३५ ॐ चतुरायै नमः
 ३३७ ॐ चैतन्यदायै नमः
 ३३९ ॐ चारुचामरवीजितायै नमः
 ३४१ ॐ छत्रधायै नमः
 ३४३ ॐ छत्रहायै नमः
 ३४५ ॐ छत्रछायाकृतालयायै नमः

२७८ ॐ गवे नमः
 २८० ॐ कृष्णसुवे नमः
 २८२ ॐ गोवर्धन्यै नमः
 २८४ ॐ गोवर्धनकृतालयायै नमः
 २८६ ॐ गोदायै नमः
 २८८ ॐ गौतमात्मजायै नमः
 २९० ॐ घोररूपायै नमः
 २९२ ॐ घर्घरनादिन्यै नमः
 २९४ ॐ घनरवायै नमः
 २९६ ॐ घनायै नमः
 २९८ ॐ घनस्थायै नमः
 ३०० ॐ दारिद्र्यघननाशिन्यै नमः
 ३०२ ॐ चिन्तितपदायै नमः
 ३०४ ॐ चित्तरूपिण्यै नमः
 ३०६ ॐ चारुचम्पाभायै नमः
 ३०८ ॐ चन्द्रिकायै नमः
 ३१० ॐ चापिन्यै नमः
 ३१२ ॐ चण्डिकायै नमः
 ३१४ ॐ चन्द्रशेखरवल्लभायै नमः
 ३१६ ॐ चाणुण्डायै नमः
 ३१८ ॐ चैतन्यभैरव्यै नमः
 ३२० ॐ चैतन्यघनगोहिन्यै नमः
 ३२२ ॐ चिदाधारायै नमः
 ३२४ ॐ चिदालयायै नमः
 ३२६ ॐ चन्द्रकोटिसुशीलतायै नमः
 ३२८ ॐ चन्द्रभगिन्यै नमः
 ३३० ॐ चिन्तामणिगुणाधारायै नमः
 ३३२ ॐ चित्तचिन्तामणिकृतालयायै नमः
 ३३४ ॐ चारुचन्दनलिसाङ्गायै नमः
 ३३६ ॐ चतुर्मुख्यै नमः
 ३३८ ॐ चिदानन्दायै नमः
 ३४० ॐ छत्रदायै नमः
 ३४२ ॐ छलछद्मविनाशिन्यै नमः
 ३४४ ॐ छत्ररूपायै नमः
 ३४६ ॐ जगजीवायै नमः

३४७	ॐ जगद्वात्र्यै नमः	३४८	ॐ जगदानन्दकारिण्यै नमः
३४९	ॐ यज्ञप्रियायै नमः	३५०	ॐ यज्ञरतायै नमः
३५१	ॐ जपयज्ञपराणायै नमः	३५२	ॐ जनन्यै नमः
३५२	ॐ जानक्यै नमः	३५४	ॐ यज्वायै नमः
३५५	ॐ यज्ञहायै नमः	३५६	ॐ यज्ञनन्दिन्यै नमः
३५७	ॐ यज्ञदायै नमः	३५८	ॐ यज्ञफलदायै नमः
३५९	ॐ यज्ञस्थानकृतालयायै नमः	३६०	ॐ यज्ञभोक्त्यै नमः
३६१	ॐ यज्ञरूपायै नमः	३६२	ॐ यज्ञविघ्नविनाशिन्यै नमः
३६३	ॐ जपाकुसुमसङ्काशायै नमः	३६४	ॐ जपाकुसुमशोभितायै नमः
३६५	ॐ जालंधर्यै नमः	३६६	ॐ जयायै नमः
३६७	ॐ जैत्र्यै नमः	३६८	ॐ जीमूतचयभाषिण्यै नमः
३६९	ॐ जयदायै नमः	३७०	ॐ जयरूपायै नमः
३७१	ॐ जयस्थायै नमः	३७२	ॐ जयकारिण्यै नमः
३७३	ॐ जगदीशप्रियायै नमः	३७४	ॐ जीवायै नमः
३७५	ॐ जलस्थायै नमः	३७६	ॐ जलजेक्षनायै नमः
३७७	ॐ जलरूपायै नमः	३७८	ॐ जह्नुकन्यायै नमः
३७९	ॐ यमुनायै नमः	३८०	ॐ जलजोदर्यै नमः
३८१	ॐ जलजास्यायै नमः	३८२	ॐ जाह्नव्यै नमः
३८३	ॐ जलजाभायै नमः	३८४	ॐ जलोदर्यै नमः
३८५	ॐ यदुवंशीभदवायै नमः	३८६	ॐ जीवायै नमः
३८७	ॐ यादवानन्दकारिण्यै नमः	३८८	ॐ यशोदायै नमः
३८९	ॐ यशसांराश्यै नमः	३९०	ॐ यशोदानन्दकारिण्यै नमः
३९१	ॐ ज्वलिन्यै नमः	३९२	ॐ ज्वालिन्यै नमः
३९३	ॐ ज्वालार्यै नमः	३९४	ॐ ज्वलत्पावकसन्निभायै नमः
३९५	ॐ ज्वालामुख्यै नमः	३९६	ॐ जगन्मात्रे नमः
३९७	ॐ यमलार्जुनभञ्जकायै नमः	३९८	ॐ जन्मदायै नमः
३९९	ॐ जन्मह्नौ नमः	४००	ॐ जन्यायै नमः
४०१	ॐ जन्मभुवे नमः	४०२	ॐ जनकात्मजायै नमः
४०३	ॐ जनानन्दायै नमः	४०४	ॐ जाम्बवत्यै नमः
४०५	ॐ जम्बूद्वीपकृतालयायै नमः	४०६	ॐ जाम्बूनदसमानाभायै नमः
४०७	ॐ जाम्बूनदविभूषणायै नमः	४०८	ॐ जम्भहायै नमः
४०९	ॐ जातिदायै नमः	४१०	ॐ जात्यै नमः
४११	ॐ ज्ञानदायै नमः	४१२	ॐ ज्ञानगोचरायै नमः
४१३	ॐ ज्ञानभायै नमः	४१४	ॐ ज्ञानरूपायै नमः
४१५	ॐ ज्ञानविज्ञानशालिन्यै नमः	४१६	ॐ जिनजैत्र्यै नमः

४१७ ॐ जिनधारायै नमः
 ४१९ ॐ जिनेश्वर्यै नमः
 ४२१ ॐ जनाधारायै नमः
 ४२३ ॐ शम्भुकोटिदुराधारायै नमः
 ४२५ ॐ समुद्रकोटिगम्भीरायै नमः
 ४२७ ॐ सूर्यकोटिप्रतीकाशायै नमः
 ४२९ ॐ कामधुक्कोटिफलदायै नमः
 ४३१ ॐ कन्दर्पकोटिलावण्यायै नमः
 ४३३ ॐ पृथ्वीकोटिजनाधारायै नमः
 ४३५ ॐ अणिमायै नमः
 ४३७ ॐ प्राप्त्यै नमः
 ४३९ ॐ लघिमायै नमः
 ४४१ ॐ वशङ्कर्यै नमः
 ४४३ ॐ सिद्धिदायै नमः
 ४४५ ॐ अणिमाद्यष्टसिद्धिदायै नमः
 ४४७ ॐ जनाधीनायै नमः
 ४४९ ॐ जरापहायै नमः
 ४५१ ॐ तारिकायै नमः
 ४५३ ॐ तोतलायै नमः
 ४५५ ॐ तन्त्रिण्यै नमः
 ४५७ ॐ तन्त्रज्ञायै नमः
 ४५९ ॐ तारहारायै नमः
 ४६१ ॐ डाकिनीतन्त्रगोचरायै नमः
 ४६३ ॐ त्रिदशायै नमः
 ४६५ ॐ त्रिपुरासुरघातिन्यै नमः
 ४६७ ॐ त्रिकोणस्थायै नमः
 ४६९ ॐ त्रितसुस्थितायै नमः
 ४७१ ॐ त्रय्यै नमः
 ४७३ ॐ तुरीयायै नमः
 ४७५ ॐ त्रिकोदरस्थायै नमः
 ४७७ ॐ त्रैलोक्यायै नमः
 ४७९ ॐ त्रिधाम्यै नमः
 ४८१ ॐ त्र्यक्षायै नमः
 ४८३ ॐ त्रिवर्णायै नमः
 ४८५ ॐ तारायै नमः

४१८ ॐ जिनमात्रे नमः
 ४२० ॐ जितेन्द्रियायै नमः
 ४२२ ॐ अजिनाम्बरधारिण्यै नमः
 ४२४ ॐ विष्णुकोटिविमर्दिन्यै नमः
 ४२६ ॐ वायुकोटिमहाबलायै नमः
 ४२८ ॐ यमकोटिदुरापहायै नमः
 ४३० ॐ शक्रकोटिसुराज्यदायै नमः
 ४३२ ॐ पद्मकोटिनभाननायै नमः
 ४३४ ॐ अग्निकोटिभयङ्कर्यै नमः
 ४३६ ॐ महिमायै नमः
 ४३८ ॐ गरिमायै नमः
 ४४० ॐ प्राकाम्यदायै नमः
 ४४२ ॐ ईशिकायै नमः
 ४४४ ॐ महिमादिगुणोपेतायै नमः
 ४४६ ॐ जवनध्यै नमः
 ४४८ ॐ जामिन्यै नमः
 ४५० ॐ तारिण्यै नमः
 ४५२ ॐ तारायै नमः
 ४५४ ॐ तुलसीप्रियायै नमः
 ४५६ ॐ तन्त्ररूपायै नमः
 ४५८ ॐ तन्त्रधारिण्यै नमः
 ४६० ॐ तुलजायै नमः
 ४६२ ॐ त्रिपुरायै नमः
 ४६४ ॐ त्रिस्थायै नमः
 ४६६ ॐ त्रिगुणायै नमः
 ४६८ ॐ त्रिमात्रायै नमः
 ४७० ॐ त्रैविद्यायै नमः
 ४७२ ॐ त्रिच्यै नमः
 ४७४ ॐ त्रिपुरेश्वर्यै नमः
 ४७६ ॐ त्रिविधायै नमः
 ४७८ ॐ त्रिपुरात्मिकायै नमः
 ४८० ॐ त्रिदशाराध्यायै नमः
 ४८२ ॐ त्रिपुरवासिन्यै नमः
 ४८४ ॐ त्रिपद्यै नमः
 ४८६ ॐ त्रिमूर्तिजनन्यै नमः

४८७ ॐ इत्तरायै नमः
 ४८९ ॐ त्रिदिवेशायै नमः
 ४९१ ॐ त्रैलोक्यधारिण्यै नमः
 ४९३ ॐ त्रिजनन्यै नमः
 ४९५ ॐ त्रिपुरसुन्दर्यै नमः
 ४९७ ॐ तपोनिष्ठायै नमः
 ४९९ ॐ ताररुपिण्यै नमः
 ५०१ ॐ तापस्यै नमः
 ५०३ ॐ तमोपहायै नमः
 ५०५ ॐ तप्तकाञ्चनसन्निभायै नमः
 ५०७ ॐ तन्तुरुपायै नमः
 ५०९ ॐ ईश्वर्यै नमः
 ५११ ॐ तर्क विद्यायै नमः
 ५१३ ॐ त्रिपुष्करायै नमः
 ५१५ ॐ त्रिसन्ध्यायै नमः
 ५१७ ॐ त्रिवर्गायै नमः
 ५१९ ॐ तपस्सिद्धिदायिन्यै नमः
 ५२१ ॐ अयोध्यायै नमः
 ५२३ ॐ अवन्तिकायै नमः
 ५२५ ॐ तीथरुपायै नमः
 ५२७ ॐ तीर्थकर्त्रे नमः
 ५२९ ॐ अदीनायै नमः
 ५३१ ॐ दिनानाथप्रियायै नमः
 ५३३ ॐ दयापूर्णायै नमः
 ५३५ ॐ देवदानवसम्पूज्यायै नमः
 ५३७ ॐ दक्षपुत्र्यै नमः
 ५३९ ॐ दक्षयज्ञविनाशिन्यै नमः
 ५४१ ॐ दक्षिणायै नमः
 ५४३ ॐ दुर्गायै नमः
 ५४५ ॐ देवकीगर्भसम्भूतायै नमः
 ५४७ ॐ अट्टायै नमः
 ५४९ ॐ दोलायै नमः
 ५५१ ॐ देवक्यै नमः
 ५५३ ॐ देव्यै नमः
 ५५५ ॐ तड्यै नमः

४८८ ॐ त्रिदिवायै नमः
 ४९० ॐ आदिदेव्यै नमः
 ४९२ ॐ त्रिमूर्त्यै नमः
 ४९४ ॐ त्रिभुवे नमः
 ४९६ ॐ तपस्विन्यै नमः
 ४९८ ॐ तरुण्यै नमः
 ५०० ॐ तामस्यै नमः
 ५०२ ॐ तापघ्न्यै नमः
 ५०४ ॐ तरुणार्कप्रतीकाशायै नमः
 ५०६ ॐ उन्मादिन्यै नमः
 ५०८ ॐ त्रैलोक्यव्यापिकायै नमः
 ५१० ॐ तार्किक्यै नमः
 ५१२ ॐ तापत्रयविनाशिन्यै नमः
 ५१४ ॐ त्रिकालज्ञायै नमः
 ५१६ ॐ त्रिलोचनायै नमः
 ५१८ ॐ त्रिवर्गस्थायै नमः
 ५२० ॐ अधोक्षजायै नमः
 ५२२ ॐ अपर्णायै नमः
 ५२४ ॐ कारिकायै नमः
 ५२६ ॐ तीर्थायै नमः
 ५२८ ॐ दारिद्र्यदुःखदलिन्यै नमः
 ५३० ॐ दीनवत्सलायै नमः
 ५३२ ॐ दीर्घायै नमः
 ५३४ ॐ दयात्मिकायै नमः
 ५३६ ॐ देवानां प्रियकारिण्यै नमः
 ५३८ ॐ दक्षमात्रे नमः
 ५४० ॐ देवसुवे नमः
 ५४२ ॐ दक्षायै नमः
 ५४४ ॐ दुर्गतिनाशिन्यै नमः
 ५४६ ॐ दुर्गदैत्यविनाशिन्यै नमः
 ५४८ ॐ अट्टहासिन्यै नमः
 ५५० ॐ दोलाकर्माभिनन्दिन्यै नमः
 ५५२ ॐ देविकायै नमः
 ५५४ ॐ दुरितघ्न्यै नमः
 ५५६ ॐ गण्डक्यै नमः

५५७ ॐ गल्लक्यै नमः
 ५५९ ॐ द्वारकायै नमः
 ५६१ ॐ अनन्दोदधिमध्यस्थायै नमः
 ५६३ ॐ घोराग्निरदाहदमन्यै नमः
 ५६५ ॐ श्रीमय्यै नमः
 ५६७ ॐ श्रेष्ठायै नमः
 ५६९ ॐ श्रीविभवियै नमः
 ५७१ ॐ श्रीमायै नमः
 ५७३ ॐ श्रीमत्यै नमः
 ५७५ ॐ श्रीमत्यै नमः
 ५७७ ॐ धनदायै नमः
 ५७९ ॐ दान्तायै नमः
 ५८१ ॐ धनशालिन्यै नमः
 ५८३ ॐ धनागारायै नमः
 ५८५ ॐ धूम्राभायै नमः
 ५८७ ॐ धवल्लायै नमः
 ५८९ ॐ धूम्रवक्रायै नमः
 ५९१ ॐ धूम्रकेश्यै नमः
 ५९३ ॐ धरण्यै नमः
 ५९५ ॐ धैर्यायै नमः
 ५९७ ॐ धात्र्यै नमः
 ५९९ ॐ दमिन्यै नमः
 ६०१ ॐ धुरे नमः
 ६०३ ॐ दोग्धयै नमः
 ६०५ ॐ नारायण्यै नमः
 ६०७ ॐ नृसिंहहृदयालयायै नमः
 ६०९ ॐ नागकन्यायै नमः
 ६११ ॐ नागनायिकायै नमः
 ६१३ ॐ नानाभरणण्डितायै नमः
 ६१५ ॐ दुर्गरूपायै नमः
 ६१७ ॐ ह्रींङ्कायै नमः
 ६१९ ॐ हुंकायै नमः
 ६२१ ॐ नागात्मजायै नमः
 ६२३ ॐ नवीनायै नमः
 ६२५ ॐ नीरजास्यायै नमः

५५८ ॐ क्षिप्रायै नमः
 ५६० ॐ द्वारवत्यै नमः
 ५६२ ॐ कटिसूत्रैरलङ्कितायै नमः
 ५६४ ॐ दुःखदुस्वप्ननाशिन्यै नमः
 ५६६ ॐ श्रीमत्यै नमः
 ५६८ ॐ श्रीकर्यै नमः
 ५७० ॐ श्रीदायै नमः
 ५७२ ॐ श्रीनिवासायै नमः
 ५७४ ॐ श्रियै नमः
 ५७६ ॐ गत्यै नमः
 ५७८ ॐ दामिन्यै नमः
 ५८० ॐ धर्मदायै नमः
 ५८२ ॐ दाडिमीपुष्पसङ्काशायै नमः
 ५८४ ॐ धनञ्जय्यै नमः
 ५८६ ॐ धूम्रदैत्य्यै नमः
 ५८८ ॐ धवलप्रियायै नमः
 ५९० ॐ धूम्रनेत्रायै नमः
 ५९२ ॐ धूसरायै नमः
 ५९४ ॐ धारिण्यै नमः
 ५९६ ॐ धरायै नमः
 ५९८ ॐ धैर्यदायै नमः
 ६०० ॐ धर्मिण्यै नमः
 ६०२ ॐ दयायै नमः
 ६०४ ॐ दुरासहायै नमः
 ६०६ ॐ नारसिंह्यै नमः
 ६०८ ॐ नागिन्यै नमः
 ६१० ॐ नागसुखे नमः
 ६१२ ॐ नानारत्नविचित्रांग्यै नमः
 ६१४ ॐ दुर्गस्थायै नमः
 ६१६ ॐ दुःखदुष्कृतनाशिन्यै नमः
 ६१८ ॐ श्रीकार्यै नमः
 ६२० ॐ क्लेशनाशिन्यै नमः
 ६२२ ॐ नागर्यै नमः
 ६२४ ॐ नूतनप्रियायै नमः
 ६२६ ॐ नीरजाभायै नमः

६२७ ॐ नवलावण्यसुन्दर्यै नमः
 ६२९ ॐ नीतिदायै नमः
 ६३१ ॐ निम्ननाभ्यै नमः
 ६३३ ॐ निष्ठायै नमः
 ६३५ ॐ निरातङ्कायै नमः
 ६३७ ॐ निधिदायै नमः
 ६३९ ॐ निर्गुणायै नमः
 ६४१ ॐ नरमांसरतायै नमः
 ६४३ ॐ नरभण्डविभूषणायै नमः
 ६४५ ॐ निर्विकारायै नमः
 ६४७ ॐ निर्वाणसुन्दर्यै नमः
 ६४९ ॐ निर्वैरायै नमः
 ६५१ ॐ परमायै नमः
 ६५३ ॐ प्राज्ञायै नमः
 ६५५ ॐ पर्वतात्मजायै नमः
 ६५७ ॐ पर्वरतायै नमः
 ६५९ ॐ पर्वपावनपालिन्यै नमः
 ६६१ ॐ पूर्वायै नमः
 ६६३ ॐ पापनाशिन्यै नमः
 ६६५ ॐ पतिभक्तिपरायण्यै नमः
 ६६७ ॐ पारगायै नमः
 ६६९ ॐ परंज्योतिस्वरुपिण्यै नमः
 ६७१ ॐ क्रूरहृदयायै नमः
 ६७३ ॐ परागत्यै नमः
 ६७५ ॐ पशुरूपायै नमः
 ६७७ ॐ पशुवाहिन्यै नमः
 ६७९ ॐ मात्रे नमः
 ६८१ ॐ पशुपाशविनाशिन्यै नमः
 ६८३ ॐ पद्महस्तायै नमः
 ६८५ ॐ पद्मवक्रायै नमः
 ६८७ ॐ पद्मस्थायै नमः
 ६८९ ॐ पद्मास्यायै नमः
 ६९१ ॐ पूर्णायै नमः
 ६९३ ॐ पद्मरागप्रतीकाशायै नमः
 ६९५ ॐ पञ्चमप्रियायै नमः

६२८ ॐ नीतिज्ञायै नमः
 ६३० ॐ नीत्यै नमः
 ६३२ ॐ नागैश्वर्यै नमः
 ६३४ ॐ नित्यायै नमः
 ६३६ ॐ नागयज्ञोपवीततित्यै नमः
 ६३८ ॐ निधिरूपायै नमः
 ६४० ॐ नरवाहिन्यै नमः
 ६४२ ॐ नायै नमः
 ६४४ ॐ निराधारायै नमः
 ६४६ ॐ नुत्यै नमः
 ६४८ ॐ नरासुख्यानमत्तायै नमः
 ६५० ॐ नागगामिन्यै नमः
 ६५२ ॐ प्रमितायै नमः
 ६५४ ॐ पार्वत्यै नमः
 ६५६ ॐ पर्वप्रियायै नमः
 ६५८ ॐ पर्वणे नमः
 ६६० ॐ परात्परतरायै नमः
 ६६२ ॐ पश्चिमायै नमः
 ६६४ ॐ पशूनां पतिपत्न्यै नमः
 ६६६ ॐ परेश्यै नमः
 ६६८ ॐ पारायै नमः
 ६७० ॐ निष्ठुरायै नमः
 ६७२ ॐ परासिद्ध्यै नमः
 ६७४ ॐ पशुघ्न्यै नमः
 ६७६ ॐ पशुहायै नमः
 ६७८ ॐ पित्रे नमः
 ६८० ॐ यन्त्र्यै नमः
 ६८२ ॐ पद्मिन्यै नमः
 ६८४ ॐ पद्मकिञ्जल्कवासिन्यै नमः
 ६८६ ॐ पद्माक्ष्यै नमः
 ६८८ ॐ पद्मसम्भवायै नमः
 ६९० ॐ पञ्चम्यै नमः
 ६९२ ॐ पूर्णपीठनिवासिन्यै नमः
 ६९४ ॐ पाञ्चाल्यै नमः
 ६९६ ॐ परब्रह्मस्वरूपायै नमः

६९७ ॐ परब्रह्मनिवासिन्यै नमः
 ६९९ ॐ परचक्रनिवाशिन्यै नमः
 ७०१ ॐ परमायै नमः
 ७०३ ॐ पीनतुङ्गपयोधरायै नमः
 ७०५ ॐ परायै नमः
 ७०७ ॐ परमानन्ददायिन्यै नमः
 ७०९ ॐ प्रजावत्यै नमः
 ७११ ॐ पिनाकिपरिकीर्तितायैः
 ७१३ ॐ प्राणरूपायै नमः
 ७१५ ॐ प्रियम्बदायै नमः
 ७१७ ॐ फणापेक्ष्यै नमः
 ७१९ ॐ फणिराट्कृतसर्वाङ्ग्यै नमः
 ७२१ ॐ बलभद्रस्यभगिन्यै नमः
 ७२३ ॐ बालप्रदायिन्यै नमः
 ७२५ ॐ प्रलम्बघ्न्यै नमः
 ७२७ ॐ भवान्यै नमः
 ७२९ ॐ भवभीतिहरायै नमः
 ७३१ ॐ भवेश्वर्यै नमः
 ७३३ ॐ भवेश्यै नमः
 ७३५ ॐ भवमात्रे नमः
 ७३७ ॐ भवकण्टकनाशिन्यै नमः
 ७३९ ॐ भवानन्दायै नमः
 ७४१ ॐ भवमोचन्यै नमः
 ७४३ ॐ भगवत्यै नमः
 ७४५ ॐ भूतधात्र्यै नमः
 ७४७ ॐ भूतस्थायै नमः
 ७४९ ॐ भूतमात्रे नमः
 ७५१ ॐ भूतपञ्चकवासिन्यै नमः
 ७५३ ॐ भिस्साधात्र्यै नमः
 ७५५ ॐ भीतिघ्न्यै नमः
 ७५७ ॐ भक्तानामार्तिनाशिन्यै नमः
 ७५९ ॐ भीमायै नमः
 ७६१ ॐ भगनायिकायै नमः
 ७६३ ॐ भगविल्नायै नमः
 ७६५ ॐ भगप्रदायै नमः

६९८ ॐ परमानन्दमुदितायै नमः
 ७०० ॐ परेश्यै नमः
 ७०२ ॐ पृथ्व्यै नमः
 ७०४ ॐ परावरायै नमः
 ७०६ ॐ विद्यायै नमः
 ७०८ ॐ पूजायै नमः
 ७१० ॐ पुष्ट्यै नमः
 ७१२ ॐ प्राणहायै नमः
 ७१४ ॐ प्राणदायै नमः
 ७१६ ॐ फणिभूषायै नमः
 ७१८ ॐ फकाराकुण्ठमालिन्यै नमः
 ७२० ॐ फलिभागनिवासिन्यै नमः
 ७२२ ॐ बालायै नमः
 ७२४ ॐ फल्गुरूपायै नमः
 ७२६ ॐ फल्गूत्सवविनोदिन्यै नमः
 ७२८ ॐ भवपत्यै नमः
 ७३० ॐ भवायै नमः
 ७३२ ॐ भवाराध्यायै नमः
 ७३४ ॐ भवनायिकायै नमः
 ७३६ ॐ भवागम्यायै नमः
 ७३८ ॐ भवप्रियायै नमः
 ७४० ॐ भव्यायै नमः
 ७४२ ॐ भावनीयायै नमः
 ७४४ ॐ भवभारविनाशिन्यै नमः
 ७४६ ॐ भूतेश्यै नमः
 ७४८ ॐ भूतरूपिण्यै नमः
 ७५० ॐ भूतघ्न्यै नमः
 ७५२ ॐ भोगोपचारकुशलायै नमः
 ७५४ ॐ भूचर्यै नमः
 ७५६ ॐ भक्तिगम्यायै नमः
 ७५८ ॐ भक्तानुकम्पिन्यै नमः
 ७६० ॐ भगिन्यै नमः
 ७६२ ॐ भगविद्यायै नमः
 ७६४ ॐ भगयोन्यै नमः
 ७६६ ॐ भगेश्यै नमः

७६७ ॐ भगरूपायै नमः
 ७६९ ॐ भगावहायै नमः
 ७७१ ॐ भगानन्दायै नमः
 ७७३ ॐ भगमालिन्यै नमः
 ७७५ ॐ भोगवासाय नमः
 ७७७ ॐ भोगिन्यै नमः
 ७७९ ॐ भेदिन्यै नमः
 ७८१ ॐ भद्रकाल्यै नमः
 ७८३ ॐ भैरव्यै नमः
 ७८५ ॐ भुवनायै नमः
 ७८७ ॐ भीमाक्ष्यै नमः
 ७८९ ॐ भैरवाष्टकसेवितायै नमः
 ७९१ ॐ भास्वत्यै नमः
 ७९३ ॐ भास्वदुत्तानशालिन्यै नमः
 ७९५ ॐ भोगवत्यै नमः
 ७९७ ॐ भुवनात्मिकायै नमः
 ७९९ ॐ भूतिरूपायै नमः
 ८०१ ॐ भूतवर्धिन्यै नमः
 ८०३ ॐ महामायायै नमः
 ८०५ ॐ महासूयै नमः
 ८०७ ॐ महालोलायै नमः
 ८०९ ॐ महाभुजायै नमः
 ८११ ॐ महामोक्षप्रदायिन्यै नमः
 ८१३ ॐ महाशत्रुविमर्दिन्यै नमः
 ८१५ ॐ महाज्योतिषे नमः
 ८१७ ॐ महाकायायै नमः
 ८१९ ॐ महापातकनाशिन्यै नमः
 ८२१ ॐ मन्त्रगर्भ्यै नमः
 ८२३ ॐ मानिन्यै नमः
 ८२५ ॐ मान्यायै नमः
 ८२७ ॐ माहैन्द्यै नमः
 ८२९ ॐ मायायै नमः
 ८३१ ॐ महाकुण्डलिन्यै नमः
 ८३३ ॐ महाविभववर्धिन्यै नमः
 ८३५ ॐ माधव्यै नमः

७६८ ॐ भगगुह्यायै नमः
 ७७० ॐ भगोदयै नमः
 ७७२ ॐ भाग्यदायै नमः
 ७७४ ॐ भोगप्रदायै नमः
 ७७६ ॐ भोगमूलायै नमः
 ७७८ ॐ भेरुण्डायै नमः
 ७८० ॐ भीमायै नमः
 ७८२ ॐ भिदोज्झितायै नमः
 ७८४ ॐ भुवनेशान्यै नमः
 ७८६ ॐ भुवनेवर्यै नमः
 ७८८ ॐ भारत्यै नमः
 ७९० ॐ भास्वरायै नमः
 ७९२ ॐ भीत्यै नमः
 ७९४ ॐ भागीरथ्यै नमः
 ७९६ ॐ भवघ्न्यै नमः
 ७९८ ॐ भूतिदायै नमः
 ८०० ॐ भूतस्थायै नमः
 ८०२ ॐ महेश्वर्यै नमः
 ८०४ ॐ महातेजायै नमः
 ८०६ ॐ महाजिह्वायै नमः
 ८०८ ॐ महादंष्ट्रायै नमः
 ८१० ॐ महामोहान्धकारघ्न्यै नमः
 ८१२ ॐ महादारिद्रशमन्यै नमः
 ८१४ ॐ महाशक्त्यै नमः
 ८१६ ॐ महासुरविमर्दिन्यै नमः
 ८१८ ॐ महावीर्यायै नमः
 ८२० ॐ महारवायै नमः
 ८२२ ॐ मणिपूरनिवासिन्यै नमः
 ८२४ ॐ मानदायै नमः
 ८२६ ॐ मनश्चक्षुरगोचरायै नमः
 ८२८ ॐ मधुरायै नमः
 ८३० ॐ महिषासुरमर्दिन्यै नमः
 ८३२ ॐ शक्यै नमः
 ८३४ ॐ मानस्यै नमः
 ८३६ ॐ मेधायै नमः

८३७ ॐ मतिदायै नमः
 ८३९ ॐ मेनकागर्भसम्भूतायै नमः
 ८४१ ॐ मत्स्यै नमः
 ८४३ ॐ मुक्तकेश्यै नमः
 ८४५ ॐ महेश्यै नमः
 ८४७ ॐ मधुदैत्यविमर्दिन्यै नमः
 ८४९ ॐ महामूर्धायै नमः
 ८५१ ॐ मातङ्ग्यै नमः
 ८५३ ॐ मातङ्गकुलमण्डितायै नमः
 ८५५ ॐ माननीयायै नमः
 ८५७ ॐ मुक्ताहारलतोपेतायै नमः
 ८५९ ॐ महापराधाशिष्यै नमः
 ८६१ ॐ महाचिन्त्यस्वरूपायै नमः
 ८६३ ॐ मणिमण्डपमध्यस्थायै नमः
 ८६५ ॐ मन्त्रात्मिकायै नमः
 ८६७ ॐ मन्त्रमात्रे नमः
 ८६९ ॐ मेरुमन्दरमध्यस्थायै नमः
 ८७१ ॐ मन्थरायै नमः
 ८७३ ॐ महादूत्यै नमः
 ८७५ ॐ मालिन्यै नमः
 ८७७ ॐ माध्व्यै नमः
 ८७९ ॐ मदोत्कटायै नमः
 ८८१ ॐ मधुरायै नमः
 ८८३ ॐ महोक्षितायै नमः
 ८८५ ॐ मधुमय्यै नमः
 ८८७ ॐ मनोरमायै नमः
 ८८९ ॐ राजराजेश्वर्यै नमः
 ८९१ ॐ राजमान्यायै नमः
 ८९३ ॐ रक्तोत्पलविभूषणायै नमः
 ८९५ ॐ रामायै नमः
 ८९७ ॐ रामवल्लभायै नमः
 ८९९ ॐ डाकिन्यै नमः
 ९०१ ॐ रुद्राण्यै नमः
 ९०३ ॐ रौद्रायै नमः
 ९०५ ॐ रक्तप्रियायै नमः

८३८ ॐ मतिधारिण्यै नमः
 ८४० ॐ मेनकाभगिन्यै नमः
 ८४२ ॐ महोदयै नमः
 ८४४ ॐ मुक्तिकाम्यार्थसिद्धिदायै नमः
 ८४६ ॐ महिषारूढायै नमः
 ८४८ ॐ महाव्रतायै नमः
 ८५० ॐ महाभयविनाशिन्यै नमः
 ८५२ ॐ मत्तामातङ्ग्यै नमः
 ८५४ ॐ महाघोरायै नमः
 ८५६ ॐ मत्तमातङ्गगामिन्यै नमः
 ८५८ ॐ मदधूर्णितलोचनायै नमः
 ८६० ॐ महाचौरभयापहायै नमः
 ८६२ ॐ मणिमन्त्रमहौषध्यै नमः
 ८६४ ॐ मणिमालाविराजितायै नमः
 ८६६ ॐ मन्त्रगम्यायै नमः
 ८६८ ॐ सुमन्त्रिण्यै नमः
 ८७० ॐ मकराकृतिकुण्डलायै नमः
 ८७२ ॐ महासूक्ष्मायै नमः
 ८७४ ॐ महैश्वर्यै नमः
 ८७६ ॐ मानव्यै नमः
 ८७८ ॐ मदरूपायै नमः
 ८८० ॐ मदिरायै नमः
 ८८२ ॐ मोदिन्यै नमः
 ८८४ ॐ मङ्गलायै नमः
 ८८६ ॐ मधुपानपरायणायै नमः
 ८८८ ॐ रमायै नमः
 ८९० ॐ रमायै नमः
 ८९२ ॐ राजपूज्यायै नमः
 ८९४ ॐ राजीवलोचनायै नमः
 ८९६ ॐ राधिकायै नमः
 ८९८ ॐ शाकिन्यै नमः
 ९०० ॐ लावण्याम्बुधिबीचिकायै नमः
 ९०२ ॐ रुद्ररूपायै नमः
 ९०४ ॐ रुद्रर्तिनाशिन्यै नमः
 ९०६ ॐ रक्तास्त्रायै नमः

९०७ ॐ रक्तक्षयै नमः
 ९०९ ॐ रक्तकेश्यै नमः
 ९११ ॐ रक्तचन्दनचर्चितायै नमः
 ९१३ ॐ रक्तभूषायै नमः
 ९१५ ॐ रागादिदोषरहितायै नमः
 ९१७ ॐ रतिदायिन्यै नमः
 ९१९ ॐ विशालाक्ष्यै नमः
 ९२१ ॐ विश्वभुवे नमः
 ९२३ ॐ वीरसवे नमः
 ९२५ ॐ वीरेश्वर्यै नमः
 ९२७ ॐ विष्णुमायाविमोहिन्यै नमः
 ९२९ ॐ विष्णुरूपायै नमः
 ९३१ ॐ विष्णुमात्रे नमः
 ९३३ ॐ विष्णुजायास्वरूपिन्यै नमः
 ९३५ ॐ ब्रह्मदायै नमः
 ९३७ ॐ ब्रह्मण्यै नमः
 ९३९ ॐ ब्रह्मेश्यै नमः
 ९४१ ॐ विश्ववन्द्यायै नमः
 ९४३ ॐ विश्वासकारिण्यै नमः
 ९४५ ॐ विश्वशक्तीत्यै नमः
 ९४७ ॐ बाणचापधरायै नमः
 ९४९ ॐ बिन्दुस्थायै नमः
 ९५१ ॐ षट्चक्रभेदिन्यै नमः
 ९५३ ॐ षोडशारनिवासिन्यै नमः
 ९५५ ॐ शान्तायै नमः
 ९५७ ॐ वातरूपिण्यै नमः
 ९५९ ॐ शम्भुवनितायै नमः
 ९६१ ॐ शिवरूपिण्यै नमः
 ९६३ ॐ शिवदायै नमः
 ९६५ ॐ शिवहृदासनायै नमः
 ९६७ ॐ शीतलायै नमः
 ९६९ ॐ शीलप्रदायिन्यै नमः
 ९७१ ॐ वैद्यविद्यायै नमः
 ९७३ ॐ शुचये नमः
 ९७५ ॐ हरमूर्त्यै नमः

९०८ ॐ रक्तलोचनायै नमः
 ९१० ॐ रक्तदंष्ट्रायै नमः
 ९१२ ॐ रक्ताङ्ग्यै नमः
 ९१४ ॐ रक्तबीजनिपातिन्यै नमः
 ९१६ ॐ रतिजायै नमः
 ९१८ ॐ विश्वेश्वर्यै नमः
 ९२० ॐ विन्ध्यपीठनिवासिन्यै नमः
 ९२२ ॐ वीरविद्यायै नमः
 ९२४ ॐ वीरनन्दिन्यै नमः
 ९२६ ॐ विशालाक्ष्यै नमः
 ९२८ ॐ विद्याव्यै नमः
 ९३० ॐ विशालनयनोत्पलायै नमः
 ९३२ ॐ विश्वात्मने नमः
 ९३४ ॐ ब्रह्मेश्यै नमः
 ९३६ ॐ ब्राह्म्यै नमः
 ९३८ ॐ ब्रह्मरूपिण्यै नमः
 ९४० ॐ द्वारकायै नमः
 ९४२ ॐ विश्वपाशविमोचन्यै नमः
 ९४४ ॐ विश्ववायै नमः
 ९४६ ॐ विचक्षणायै नमः
 ९४८ ॐ वीरायै नमः
 ९५० ॐ बिन्दुमालिन्यै नमः
 ९५२ ॐ षोढायै नमः
 ९५४ ॐ शितिकण्ठप्रियायै नमः
 ९५६ ॐ शाकिन्यै नमः
 ९५८ ॐ शाश्वत्यै नमः
 ९६० ॐ शाम्भव्यै नमः
 ९६२ ॐ शिवमात्रे नमः
 ९६४ ॐ शिवायै नमः
 ९६६ ॐ शुक्लाम्बरायै नमः
 ९६८ ॐ शीलायै नमः
 ९७० ॐ शकप्रियायै नमः
 ९७२ ॐ सालग्रामशिलायै नमः
 ९७४ ॐ हरिप्रियायै नमः
 ९७६ ॐ हरिनेत्रकृतालयायै नमः

१७७	ॐ हरिवक्त्रोद्भवार्थे नमः	१७८	ॐ हालार्थे नमः
१७९	ॐ हरिवक्षस्थलस्थितार्थे नमः	१८०	ॐ क्षेमङ्गर्थे नमः
१८१	ॐ क्षित्यर्थे नमः	१८२	ॐ क्षेत्रार्थे नमः
१८३	ॐ क्षुधितस्य प्रपूरणार्थे नमः	१८४	ॐ वैश्यार्थे नमः
१८५	ॐ क्षत्रियार्थे नमः	१८६	ॐ शूद्रार्थे नमः
१८७	ॐ क्षत्रियाणां कुलेश्वर्यार्थे नमः	१८८	ॐ हरपत्यार्थे नमः
१८९	ॐ हराराध्यायार्थे नमः	१९०	ॐ हरसुवार्थे नमः
१९१	ॐ हररूपिण्यर्थे नमः	१९२	ॐ सर्वानन्दमय्यर्थे नमः
१९३	ॐ आनन्दमय्यर्थे नमः	१९४	ॐ सिद्धयर्थे नमः
१९५	ॐ सर्वरक्षास्वरूपिण्यर्थे नमः	१९६	ॐ सर्वदुष्टप्रशमन्यर्थे नमः
१९७	ॐ सर्वसिद्धेश्वराराध्यायार्थे नमः	१९८	ॐ सर्वप्तिफलप्रदायार्थे नमः
१९९	ॐ ईश्वराराध्यायार्थे नमः	१०००	ॐ सर्वमङ्गलमङ्गलार्थे नमः

॥ श्री अन्नपूर्णा सहस्र - नामावली समाप्ताः ॥

ध्यानम्

अर्कोन्मुक्तशशाङ्गकोटिवदनां मापीनितुङ्गस्तनीं,
चन्द्रार्धाङ्गत्तमस्तकां मधुमदामालोलनेत्रत्रयीम् ।
बिभ्राणामनिशं वरं जपपटीं शूलं कपालं करै - ,
राद्यां यौवनगर्वितां लिपितनूं वागीश्वरीमाश्रये ॥१॥
रक्तां विचित्रवसनां नवचन्द्रचूडां,
अन्न - प्रदाननिरतां स्तनभारनम्रां ,
नृत्यन्तमिन्दु - सकलाभरणं विलोक्य,
हृष्टां भजे भगवतीं भवदुःखहन्त्रीम् ॥२॥

॥ अन्नपूर्णाष्टोत्तर शतनामस्तोत्रम् ॥

अस्य श्री अन्नपूर्णाष्टोत्तर शतनामस्तोत्रमहामन्त्रस्य,
ब्रह्मा ऋषिः, अनुष्टुप्छन्दः, श्री अन्नपूर्णेश्वरी देवता,
स्वधाबीजं, स्वाहाशक्तिः, ॐ कीलदं, मम सर्वाभीष्ट-
प्रसादसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः ।

ॐ अन्नपूर्णा शिवा देवी भीमापुष्टिसरस्वती ।
सर्वज्ञा पार्वती दुर्गा शर्वाणी शिववल्लभा ॥१॥
वेदवेद्या महाविद्या विद्यादात्री विशारदा ।
कुमारी त्रिपुरा बाला लक्ष्मीश्रीर्भयहारिणी ॥२॥
भवानी विष्णुजननी ब्रह्मादिजननीतथा ।
गणेशजननी शक्तिः कुमारजननी शुभा ॥३॥
भोगप्रदा भगवती भक्ताभीष्टप्रदायिनी ।
भवरोगहरा भव्या शुभा परममङ्गला ॥४॥
भवानी चञ्चला गौरी चारुचन्द्रकलाधरा ।
धिष्मलाक्षी विश्वमाता विश्ववन्धा विलासिनी ॥५॥
आर्या कस्थाणनिलया रुद्राणाकमलसना ।
शुभप्रदा शुभावर्ता वृत्तपीनपयोधरा ॥६॥
अम्बा संहरामथनी मृडानी सर्वमङ्गला ।
विष्णुसंसेविता सिद्धा ब्रह्माणी सुरसेविता ॥७॥
परमानन्ददा शान्तिः परमानन्दरूपिणी ।
परमानन्दजननी परमानन्दप्रदायिनी ॥८॥
परोपकारनिरता परमाभक्तवत्सला ।
पूर्णचन्द्राभवदना पूर्णचन्द्रनिभांशुका ॥९॥
शुभलक्षणसम्पन्ना शुभानन्दगुणार्णवा ।
शुभसौभाग्यनिलया शुभदा चरतिप्रिया ॥१०॥

चण्डिका चण्डमथनी चण्डदर्पनिवारिणी ।
 मार्तण्डनयना साध्वी चन्द्राग्निनयना सती ॥११॥
 पुण्डरीकहरापूर्णा पुण्यदा पुण्यरूपिणी ।
 मायातीता श्रेष्ठमाया श्रेष्ठधर्मात्मवन्दिता ॥१२॥
 असृष्टिरसङ्गरहिता सृष्टिहेतुः कपर्दिनी ।
 वृषारूढा शूलहस्ता स्थितिसंहारकारिणी ॥१३॥
 मन्दस्मिता स्कन्दमाता शुद्धचित्ता मुनिस्तुता ।
 महाभगवती दक्षा दक्षाध्वरविनाशिनी ॥१४॥
 सर्वार्थदात्री सावित्री सदाशिवकुटुम्बिनी ।
 नित्यसुन्दरसर्वाङ्गी सच्चिदानन्दलक्षणा ॥१५॥
 नाम्नामष्टोत्तरशतमम्बायाः पुण्यकारणम् ।
 सर्वसौभाग्यसिद्ध्यर्थं जपनीयं प्रयत्नतः ॥१६॥
 इदञ्जपाधिरकारस्तु प्राणमेव ततस्तुतः ।
 आवहन्तीतिमन्त्रेण प्रत्येकञ्ज यथाक्रमम् ॥१७॥
 कर्तव्यं तर्पणं नित्यं पीतमन्त्रेतिमूलवत् ।
 तत्तन्मन्त्रेतिहोमेति कर्तव्यश्चेतिमालवत् ॥१८॥
 इतानि दिव्यनामानि श्रुत्वाध्यात्वानिरन्तरम् ।
 स्तुत्वा देवीञ्ज सततं सर्वान्कामानवाप्नुयात् ॥१८॥

(इति श्रीब्रह्मोत्तरखण्डे आगमप्रख्यातिशिवरहस्ये
 अन्नपूर्णाष्टोत्तरशतनामास्तोत्रम् समाप्तम् ।)

॥ अन्नपूर्णा क्वचम् ॥

॥ श्री देव्युवाच ॥

कथिताश्चान्न - पूर्णाया, या या विद्याः सुन्दुर्लभाः ।
कृपया कथिताः सर्वाः, श्रुताश्चाधि - गता मया ॥१॥
साम्पतं श्रोतुमिच्छामि, कवचं यत पुरोदितम् ।
त्रैलोक्य - मङ्गलं नाम, कवचं मन्त्र - विग्रहम् ॥२॥

॥ ईश्वर उवाच ॥

शृणु पार्वति ! वक्ष्यामि, सावधानवधारय ।
त्रैलोक्य मङ्गलं नाम, कवचं ब्रह्म नायकम् ॥
ब्रह्म विद्या स्वरूपं च, महदैश्वर्य - दायकाम् ।
पठनाद् भारणान्मर्त्यस्त्रैलोक्यैश्वर्य भागं भवेत् ॥३॥
विनियोगः ॐ अस्य त्रैलोक्य रहणस्यास्य कवचस्य
ऋषिः शिवः । छन्दो विराट्, अन्न पूर्णा देवता ! सर्व -
सिद्धिदा । धर्मार्थ - काम - मोक्षेषु, विनियोगः प्रकीर्तितः ।
ऋष्यादि व्यास
श्री शिव - ऋषये नमः शिरसि । विराट् छन्दसे नमः मुखे ।
सर्व - सिद्धिदा - अन्न - पूर्णा देवतायै नमः हृदि ।
धर्मार्थ - काम - मोक्षेषु विनियोगाय नमः सर्वाङ्गे ।
ह्रीं नमो भगवत्यन्ते, माहेश्वरि - पदं ततः ।
अन्न - पूर्णे ततः स्वाहा, चैषा सप्त दशाक्षरी ।
पातु मामन्न - पूर्णा सा, या ख्याता भुवन - त्रये ॥१॥
विमाया प्रणवाद्यैषा, तथा सप्त दशाक्षरी ।
पात्वन्नपूर्णा सर्वाङ्गे, रत्न कुम्भात् पातदा ॥२॥
श्री बीजाद्या तथैवैषा, द्वि - रन्ध्राणा तथा मुखम् ।

प्रणवाद्या भ्रवौ पातु, कण्ठं वाग - बीजपूर्विका ॥३॥
 काम बीजादिका चेष्टा, हृदयं तु महेश्वरी ।
 तारं श्रीं ह्रीं च नमोऽन्ते, भगवती - पदं ततः ॥
 माहेश्वरी पदं चान्न - पूर्णं स्वाहेति पातु मे ।
 नाभिमेकोन - विशर्णा, पायान्, माहेश्वरी सदा ॥४॥
 तारं माया रमा कामः, षोडशार्णास्ततः परम् ।
 शिरः स्था सर्वदा पातु, विंशत्यर्णात्मिका परा ॥५॥
 करौ पादौ सदा पातु, रमा कामो ध्रुवस्तथा ।
 ध्वजं च सर्वदा पातु, विंशत्यर्णात्मिका च या ॥६॥
 अन्न पूर्णा महा-विद्या, ह्रीं पातु, भुवनेश्वरी ।
 शिवः श्रीं ह्रीं तथा क्लीं च, त्रिपुटा पातु मे गुदं ॥७॥
 षट् - दीर्घ भाजा बीजेन, षडङ्गानि पुनन्तु माम् ।
 करौ पादौ सदा पातु, रमा कामो ध्रुवस्तथा ॥८॥
 इन्द्रो मां पातु पूर्वे च, वह्नि कोणेऽनलोऽवतु ।
 यमो मां दक्षिणे पातु, नैऋत्यां निऋतिस्तथा ॥९॥
 पश्चिमे वरुणः पातु, वायव्यां पवनोऽवतुस्तथा ।
 कुबेरश्चोत्तरे पातु, मामैशान्यां शिवोऽवतु ॥१०॥
 ऊर्ध्वाधः सततं पातु, ब्रह्माऽनन्तो यथा क्रमात् ।
 बज्ज्नाद्यायुधानि पान्तु, दश-दिक्षु यथा - क्रमात् ॥११॥

फलश्रुति ॥

इति ते कथितं पुण्यं, त्रैलोक्य - रक्षणं परम् ।
 यद् धत्वा पठनाद देवाः, सर्वैश्वर्यमवाप्नुयुः ॥१॥
 ब्रह्म! विषणुश्च रुद्रश्च, धारणात् पठनात् धृतः ।
 सृजतयवतिहन्त्येव, कल्पे पृथक् पृथक् ॥२॥

પુષ્પાંજલ્યપ્પ્યકં દેવ્યૈ, મૂલેનેચ સમર્પયેત્ ।

યુગાયુત - કૃતાયાસ્તુ, પૂજાયાઃ ફલમાપ્નુયાત્ ॥૩॥

કવચસ્યાસ્ય પઠનાત્, પૂજાયાઃ ફલમાપ્નુયાત્ ।

વાણી વક્ત્રે વસેત્ તસ્ય, સત્યં સત્યં ન સંશયઃ ॥૪॥

અષ્ટોત્તરં - શતં ચાસ્ય, પુરશ્ચર્યા - વિધિઃ સ્મૃતઃ ।

ભૂર્જે ત્રિલિખ્ય ગુટિકાં, સ્વર્ણસ્થાં ધારયેદ્ યદિ ॥૫॥

કળ્થે વા દક્ષિણે બાહૌ, સોઽપિ પુણ્ય - વતાં વરઃ ।

બ્રહ્માસ્ત્રાદીનિ શસ્ત્રાણિ, તદ્ - ગાત્રં પ્રાપ્ય પાર્વતિ ।

માલ્યાનિ કુસુમાન્યેવ, સુખદાનિ ભવન્તિ હિ ॥૬॥

ભાવાનુવાદ -

શ્રીદેવીએ કહ્યું આપે અન્નપૂર્ણા દેવીની અતિદુર્લભ જે જે વિદ્યાઓ (મંત્રો) ને કૃપા કરીને બતાવી છે, તે સર્વને મેં સાંભળી અને સમજી લીધી. (૧) હવે હું પર્વકથિત મંત્રમય ‘ત્રૈલોક્ય મંગલ’ નામક કવચને સાંભળવા ઈચ્છું છું. (૨)

ઈશ્વરે કહ્યું - હે પાર્વતી ! ‘ત્રૈલોક્ય મંગલ’ નામક બ્રહ્મવિદ્યારૂપ કવચને કહીશ. જે મહાન ઐશ્વર્યને દેનારું છે. સાવધાન થઈને સાંભળો. આ કવચનું પઠન અને ધારણ કરવાથી મનુષ્ય ત્રણે લોકોમાં વૈભવનો અધિકારી થાય છે. (૩)

વિનિયોગ - આ ત્રૈલોક્ય રક્ષણ કવચના ઋષિ ‘શિવ’ છે, છંદ ‘વિરાટ’ દેવતા ‘સર્વ સિદ્ધિદા અન્નપૂર્ણા’ છે, અને એનો વિનિયોગ ‘ધર્માર્થ’ કામ - મોક્ષ’ ના ઉદ્દેશ્યથી કરવામાં આવે છે.

ઋધ્યાદિ ન્યાસ - શિરમાં શ્રી શિવ ઋષિને નમસ્કાર, મુખમાં વિરાટ છંદને નમસ્કાર, હૃદયમાં સર્વ સિદ્ધિદા અન્નપૂર્ણા દેવતાને નમસ્કાર, સમસ્ત શરીરમાં, ધર્માર્થ - કામ - મોક્ષમાં વિનિયોગને નમસ્કાર.

‘હ્વીં નમો ભગવતિ માહેશ્વરિ અન્નપૂર્ણે સ્વાહા ।’ આ ૧૭ અક્ષરોવાળી અન્નપૂર્ણા છે જે ત્રણે ભુવનોમાં વિખ્યાત છે. તેઓ મારી રક્ષા કરો.(૧)

ઉક્ત મંત્રમાં માયાબીજ (હ્વીં) ને હઠાવીને (ઐ) ને જોડવાથી પણ ૧૭ અક્ષરોની અન્નપૂર્ણા થાય છે. ઐ નમો ભગવતિ માહેશ્વરી અન્નપૂર્ણે સ્વાહા । રત્નકુંભ એવું અન્નપાત્રનું દાન કરનારી એ અન્નપૂર્ણા મારાં સર્વ અંગોનું રક્ષણ કરો.(૨)

‘શ્રીં હ્વીં નમો ભગવતિ માહેશ્વરી અન્નપૂર્ણે સ્વાહા ।’ આ ૧૮ અક્ષરોવાળી દેવી મારા મુખની અને ઐ નમો ભગવતિ માહેશ્વરી અન્નપૂર્ણે સ્વાહા ।’ એ ૧૮ અક્ષરવાળી દેવી મારી બંને ભ્રમરોની ‘એં હ્વીં નમો ભગવતિ માહેશ્વરી અન્નપૂર્ણે સ્વાહા ।’ આ ૧૯ અક્ષરોવાળી માહેશ્વરી મારી નાભિનું રક્ષણ કરો.(૪)

‘શ્રી કલીં ઐ નમો ભગવતિ માહેશ્વરી અન્નપૂર્ણે સ્વાહા ।’ આ ૨૦ અક્ષરોવાળી માહેશ્વરી અન્નપૂર્ણા મારા શિરમાં રહીને સદા રક્ષણ કરો.(૫)

શ્રી કલીં ઐ નમો ભગવતિ માહેશ્વરિ અન્નપૂર્ણે સ્વાહા । આ ૨૦ અક્ષરોવાળી દેવી મારા હાથો અને બંને પગનું સર્વદા રક્ષણ કરો.(૬)

‘હ્વીં ભુવનેશ્વરી’ મહાવિદ્યા અન્નપૂર્ણા મારું રક્ષણ કરો. હ્વીં શ્રીં હ્વીં કલીં । આ ચાર વર્ણમયી ત્રિપુટા મારા ગુહ્યનું રક્ષણ કરો.(૭)

અન્નપૂર્ણાના બીજ (હ્વીં) માં દીર્ઘ ઇ સ્વરોનો યોગ (જોડાણ) કરવાથી બનનારો ઇ અંગોનો (હ્વીં હ્વીં હ્વીં હ્વીં હ્વઃ) મને પવિત્ર બનાવે.

‘શ્રી કલીં ઐ’ સદા મારા બંને હાથો, બંને પગોનું રક્ષણ કરો.(૮)

પૂર્વમાં ઇન્દ્ર મારું રક્ષણ કરો, અગ્નિકોણમાં અગ્નિદેવ રક્ષા કરો, દક્ષિણમાં યમ રક્ષા કરો, અને નૈઋત્ય કોણમાં નિઋતિ રક્ષણ કરો.(૯)

પશ્ચિમમાં વરુણદેવ રક્ષા કરે, વાયવ્યમાં (વાયુ) પવનદેવ રક્ષા કરે અને ઉત્તરમાં કુબેર રક્ષણ કરે, ઈશાન કોણમાં શિવ મારું રક્ષણ કરો. (૧૦)

ઉર્ધ્વમાં બ્રહ્મા અને અધો દિશામાં અનંત ક્રમશઃ સદૈવ રક્ષા કરો. દશે દિશાઓમાં વ્રજાદિ આયુધ રક્ષણ કરે. (૧૧)

ફળશ્રુતિ - હે દેવી! ત્રૈલોક્ય રક્ષાકારક આ શ્રેષ્ઠ કવચ મેં કહ્યું, આ કવચને ધારણ અને પાઠ કરીને દેવતાઓએ સમસ્ત ઐશ્વર્ય પ્રાપ્ત કર્યું છે. (૧)

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને રુદ્ર આ કવચને ધારણ કરી એના પ્રભાવથી પ્રત્યેક કલ્પમાં વિશ્વની સૃષ્ટિ, સ્થિતિ અને સંહાર કરે છે. (૨)

હે દેવી ! મૂળમંત્રથી આઠ વાર પુષ્પાંજલિ દઈને આ કવચનો પાઠ કરે તો, દસ સહસ્ત્ર યુગોની પૂજાનું ફળ મળે છે. (૩)

ચંચળતા છોડીને લક્ષ્મી પુત્ર -પૌત્રાદિના સમય સુધી તેના ઘરમાં સ્થિર રહે છે. સરસ્વતી તેના મુખમાં સદા વિરાજે છે. આ સર્વથા સત્ય છે, આમાં કોઈ સંદેહ નથી. (૪)

આ કવચનું પુરસ્ચરણ ૧૦૮ વાર પાઠ કરવાથી સંપત્ત થાય છે. આ રીતે પુરસ્ચરણ કર્યા પછી કવચને ધારણ કરવું જોઈએ. ભોજપત્ર પર કવચને લખીને ગોળીઓ બનાવવી, સોનાના તાવીજમાં જડાવી કંઠ યા જમણા હાથ પર ધારણ કરે તો તેને સર્વ પ્રકારની તપસ્યાનું ફળ મળે છે. હે પાર્વતી ! તેના શરીર પર બ્રહ્માસ્ત્ર આદિ શસ્ત્રનો સ્પર્શ થતાં જ પુષ્પમાળાના સમાન બની જાય છે એમાં સંદેહ નથી. (૬)

અન્નપૂર્ણા સાધના

શ્રી દક્ષિણામૂર્તિ સંહિતામાં દેવીના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ઈશ્વરે કહ્યું - હું
સિદ્ધ વિદ્યા. બતાવીશ. એ સ્મરણ માત્રથી સિદ્ધિ પ્રદાન કરનારી છે.
સિદ્ધવિદ્યાં પ્રવક્ષ્યામિ સ્મરણેનાપિ સિદ્ધિદામ્ ।
કામદામર્યદાં નિત્યાં સર્વૈશ્વર્યપ્રદાં પ્રિયે ॥૨ ॥

- હે પ્રિયે! આ નિત્ય કામદા, અર્થદા અને સમસ્ત ઐશ્વર્ય કરનારી
છે.

શિવને અગ્નિ વામનેત્ર બિંદુ નાદ કલાથી યુક્ત રાખવું જોઈએ.
ત્યારપછી 'શ્રી' અને કામબીજ 'કલી' મદનના પછી ભગવતી માહેશ્વરીના
પછી 'અન્નપૂર્ણા' આ ચાર અક્ષર લખવા જોઈએ. ઉપર્યુક્ત બધા પદ ચતુર્થ
વિભક્તિ (એક વચન)માં લખીને અંતમાં વલ્લિનજાયા અને બધાની
આદિમાં તાર 'ઐ' લખવો જોઈએ. આ રીતે મંત્રનું નિર્માણ થયું આ
પ્રમાણે -

અન્ન પૂર્ણા મંત્ર - ઐ હ્રીં શ્રીં ક્લીં ક્લીં ભગવત્યૈ માહેશ્વર્યૈ
અન્નપૂર્ણાયૈ સ્વાહા ।

હે મહેશાનિ! વીસ અક્ષરોવાળી આ દેવી (વિદ્યા) નું પ્રાતઃકાળે
પૂજન કરવું જોઈએ. એના સ્મરણમાત્રથી મોટી આપત્તિ પણ દૂર થઈ જાય
છે.

વિનિયોગ

ઐ અસ્ય અન્નપૂર્ણા દેવ્યાઃ મંત્રસ્ય બ્રહ્માઃ ઋષિઃ અષ્ટાક્ છન્દઃ
અન્નપૂર્ણેશ્વરી દેવતા હ્રીં બીજં, શ્રીં શક્તિઃ ક્લીં કીલકમ્ મમ અભીષ્ટ
સિદ્ધયર્થે જપે વિનિયોગઃ ।

કરન્યાય

હ્રીં અંગુષ્ઠાભ્યાં નમઃ ।
હ્રીં તર્જનીભ્યાં નમઃ ।

हं मध्यामाभ्यां नमः ।
हैं अनामिकाभ्यां नमः ।
हौं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ।
हः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ।

हृदयादिन्यास

हां हृदयाय नमः
ह्रीं शिरसे स्वाहा ।
हूं शिखायै वषट् ।
हैं कवचाय हुम् ।
हौं नेत्रत्रयाय वौषट् ।
हः अस्त्राय फट् ।

ध्यानम्

रत्नद्वीपे लसत्स्वर्णं प्राकार भवनोज्ज्वले ।
कल्पद्रुम विशोभाद्ध्ये सिंहासन समन्विते ॥
अद्यत्सूर्यसमाभासां विचित्रवसनोज्ज्वलाम् ।
चन्द्रचूडामन्नदाननिरतां रत्नभूषिताम् ॥
सुवर्णकलशाकार स्तनभार भरोन्नताम् ।
रुद्रताण्डवसानंदां द्विभुजां परमेश्वरीम् ॥

વિશાળ ક્ષીરસાગરની મધ્યે રત્નોનો દ્વીપ છે. જે સુવર્ણની ચાર દીવાલોથી શોભાયમાન છે. તે દ્વીપમાં કલ્પવૃક્ષનો બગીચો છે, તેમાં સિંહાસન સ્થિત છે. તેમાં ઉગતા સૂર્યના સમાન કાંતિવાળી, દિવ્ય વસ્ત્રોથી દેદીપ્યમાન, ચંદ્રને લજિજત કરનારી રશનાથી યુક્ત, રત્નો વડે ભૂષિત, સોનાના કળશો સમાન વિશાળ સ્તનોના ભારથી ઉન્મત, રુદ્ર તાંડવના

કારણે ઉપર બંને ભુજાઓવાળી, વરદ અને અભય મુદ્રાઓથી સુશોભિત
સદા અન્નદાનમાં તત્પર એવી પરમેશ્વરી (અન્નપૂર્ણા)નું અમે ધ્યાન કરીએ
છીએ. અથવા -

અથવા દક્ષિણે દર્વીં દીર્ઘા ધ્યાયેત્સુવર્ણાતામ્ ।

દુગ્ધાન્નભરિતં પાત્રં દિવ્ય રત્ન વિભૂષિતમ્ ॥

વામહસ્તે, મહેશાનિ ધ્યાત્વૈવં પરમેશ્વરી ।

પુરતસ્તાણ્ડવપ્રૌઢં રુદ્રં સંપૂજયેત્પ્રિયે ।

- જમણા હાથમાં લાંબી સુવર્ણની બનેલી દર્વીં (કડછી) અને ડાબા
હાથમાં દિવ્ય રત્નોથી વિભૂષિત દૂધ અને અન્નથી ભરેલું (ખીર) પાત્ર
ધારણ કરેલ છે એવી મહેશાનિ (પરમેશ્વરી) અન્નપૂર્ણાનું ધ્યાન કરવું.
તેમની સામે તાંડવ, નિપુણ રુદ્રનું સ્મરણ પૂજન કરવું. દ્વિતીય બીજ કલીં
થી રુદ્રની પૂજા કરવી અને

ત્રીજા બીજ ‘૬૦’ થી વિષ્ણુની પૂજા, અને ચતુર્થ બીજ ‘સૌં’ થી
બ્રહ્માની પૂજા કરવી. આ પછી ષોડશદળ પદ્મ ઉપર દેવતાઓનું પૂજન
કરવું જોઈએ. (આ ઉપર્યુક્ત ત્રણ દેવતાઓના પૂજન બાદ યંત્ર ઉપર સોળ
દેવતાઓનું પૂજન કરવું. (૧) ભવ, (૨) મોક્ષ - દાયિની, (૩)
ભયહારિણી, (૪) ગતિહંસી, (૫) ચરાક્ષી, (૬) નૃપતીર્થ, (૭) માનદા,
(૮) દેવદા, (૯) સ્વર્ણદાત્રી, (૧૦) રિપુ નિકૃન્તની, (૧૧)
અનર્થધ્વંસિની, (૧૨) નયના નંદદાયિની, (૧૩) પૂતમૂર્તિ, (૧૪)
ઋણઘ્ની, (૧૫) સ્વામિન, (૧૬) હરસુંદરી. આ પ્રમાણે સોળનું પૂજન
કર્યા બાદ અન્નપૂર્ણા યજન-પૂજન કરવું જોઈએ. નમસ્કારના ક્રમથી
વર્ણદેવીની અર્યના કરી ફરી અષ્ટદળનું યજન કરવું જોઈએ. હે દેવેશિ!
આ યજન બ્રાહ્મી આદિ આઠ માતાઓનું થાય છે. આ પછી ભૂપુરની ચાર
લોકપાલોની સાથે પૂજા કરવી જોઈએ. ફરીથી ગંધ, પુષ્પ આદિ વંડે
અન્નપૂર્ણાનું યજન કરવું જોઈએ.

નિયમપાલન પૂર્વક મૂળ મંત્રના એક લાખ જપ અને જપનો દશાંશ મંત્ર હવન સ્વાદિષ્ટ ખીર અને ઘીથી કરવો જોઈએ. આ પ્રકારના અનુષ્ઠાનથી દેવી અન્નપૂર્ણા નિશ્ચિત રૂપથી સિદ્ધિદાત્રી થઈ જાય છે. આ છે સત્કળદા સિદ્ધિવિદ્યા અન્નપૂર્ણા રહસ્યમ્ ।

અન્નપૂર્ણા સિદ્ધિ

મંત્ર: ૐ હ્રાં હ્રીં કલીં લં અન્નપૂર્ણાયૈ ભવાન્યૈ સ્વાહા ।

ૐ હ્રસૌં પં કં ભં મં મં ર: ભવાનિ સ્વાહા ।

વિધિ: - ઉપરોક્ત કોઈપણ એક મંત્રના નિત્ય ૧૦૮ વાર નિશ્ચિત સમય પર નિયમિત જપ કરવા. જપ કરતાં પહેલા અન્નપૂર્ણાનું ધ્યાન કરવું. આ પ્રમાણે કરવાથી સાધકને અન્નપૂર્ણાની સિદ્ધિ હસ્તગત થાય છે.

ધ્યાનનું સ્વરૂપ

રુદ્રતાંડવ વિલોકન લોલાં, ભદ્ર વક્ત્રં નયનાં ભત્ર કાંતા:

અન્નદાન નિરતાં જનનીં તાં સંસ્મરણેદુષસિ ચિત્રદુકૂલાન:

શાકંભરી સાધના

મંત્ર: ૐ કલીં કરુણામયિ જીવય જીવય શાકંભરી ભગવતી સ્વાહા ।

વિનિયોગ: ૐ અસ્ય શાકંભરી મંત્રસ્ય વસિષ્ઠ ઋષિ:, પંક્તિશ્છંદ:, શાકંભરી દેવતા, કલીં બીજં, પ્રણવ: શક્તિ:, જગજીવને વિનિયોગ: ।

ધ્યાન - સાધકે દેવીનું ધ્યાન કરતાં રહી કલ્પના કરવી જોઈએ કે દેવીના દેહની આત્મા નીલકમળ સમાન છે. તે પોતાના કૃપા કટાક્ષો દ્વારા સાધકના મનોરથ સિદ્ધ કરી દેનારી છે.

ઉપરોક્ત પ્રકારનું ધ્યાન ચિંતન કરતા રહી સાધકે માર્કંડેય પુરાણમાં કથિત નીચે લખેલા શ્લોકનું ઉચ્ચારણ કરતા કરતા રહેવું જોઈએ.

શિવૈવ કરુણાપ્રોક્તા દ્રાચીયસ્યા તુ જીવનં ।

શાકંભરી નીલપદ્મા ધન્યસ્તુ ભગ સંયુત: ॥

જપવિધિ: દીપાવલીથી દેવગિઠી એકાદશી (કારતક સુદ અગિયારસ સુધી અગિયારસો (૧૧૦૦) જપ કરવા. જપ પૂર્ણ થતાં દશાંશ હોમ કરવો. આથી આયુષ્યવૃદ્ધિ, ધનવૃદ્ધિ થાય છે તથા અન્નની કમી ક્યારેય પણ નડતી નથી. મંત્રનું પુરસ્ચરણ કરવાથી અકાળ, ભૂખમરાની સ્થિતિ ઉત્પન્ન થતી નથી.

॥ अन्नपूर्णा मंत्र प्रयोग ॥

‘મંત્ર મહોદધિ’ ગ્રંથમાં કહ્યું છે - અહીં જે અભીષ્ટપ્રદાયક મંત્ર પ્રયોગ પ્રસ્તુત છે તેની ઉપાસના કરવાથી ધનપતિ કુબેર નિધિનાથ અન્નનો પણ નિધિપતિ બની ગયો. શિવની મિત્રતા પ્રાપ્ત થઈ અને શિવને કૈલાસનું આધિપત્ય પ્રાપ્ત થયું ને દશે દિશાઓના અધિપતિ બન્યા.

મંત્ર: ॐ હ્રીં શ્રીં કલીં નમઃ ભગવતિ માહેશ્વરિ

અન્નપૂર્ણે સ્વાહા ઇતિ વિંશતિ વર્ણો મંત્ર: ॥

વિનિયોગ - અસ્ય અન્નપૂર્ણા મંત્રસ્ય દ્રુહિણઃ ઋષિઃ । કૃતિઃ છંદઃ ।
અન્નપૂર્ણેશી દેવતા । હ્રીં બીજમ્ । સ્વાહા શક્તિ મમાશ્વિસિદ્ધયર્થે જપે
વિનિયોગઃ ॥

ઋષ્યાદિન્યાસઃ હ્રીં ॐ દ્રુહિણઋષયે નમઃ શિરસિ ॥૧॥ ॐ કૃતિ છંદસે
નમઃ મુખે ॥૨॥ ॐ અન્નપૂર્ણાદેવતાયૈ નમઃ હૃદિ ॥૩॥ ॐ હ્રીં બીજાય
નમઃ ગુહ્યે ॥૪॥ ॐ સ્વાહા શક્તયે નમઃ પાદયોઃ ॥૫॥

ષડ્ગ - ન્યાસઃ - ॐ હ્રાં અંગુષ્ઠાભ્યાં નમઃ હૃદયાય નમઃ

ॐ હ્રીં તર્જનીભ્યાં નમઃ । શિરસે સ્વાહા ॥

ॐ હ્રીં મધ્યમાભ્યાં નમઃ । શિખાયૈ વષટ્ ॥

ॐ હ્રીં અનામિકાભ્યાં નમઃ । કવચાય હું ॥

ॐ હ્રીં કનિષ્ઠિકાભ્યાં નમઃ । નેત્રત્રયાય વૌષટ્

ॐ હ્રઃ કરતલકરપૃષ્ઠાભ્યાં નમઃ । અસ્ત્રાય ફટ્

મંત્રન્યાસઃ - ॐ નમઃ મુખે ॥૧॥ ॐ હ્રીં નમઃ દક્ષિણનાસિકાયામ્ ॥૨॥

ॐ શ્રીં નમઃ વામનાસિકાયામ્ ॥૩॥ ॐ ક્રીં નમઃ દક્ષિણનેત્રે ॥૪॥ ॐ

નમો નમઃ વામનેત્રે ॥૫॥ ॐ ભગવતિ નમઃ દક્ષિણ કર્ણે ॥૬॥ ॐ

માહેશ્વરિ નમઃ વામકર્ણે ॥૭॥ ॐ અન્નપૂર્ણે નમઃ લિંગે ॥૮॥ ॐ સ્વાહા

નમઃ ગુદે ॥

આ પ્રમાણે વિધિપૂર્વક ન્યાસ કરી ધ્યાન કરવું જોઈએ.

ધ્યાનમ્ - તપ્ત સ્વર્ણનિભા શશાંકમુકુટા સ્વપ્રભાભાસુરા

નાના વસ્ત્રવિરાજિતા ત્રિનયના ભૂમીરમાઘ્યાં યુતા ।

દર્વીહાટકભાજનં ચ દધતી રમ્ભોશ્ચ પીનસ્તની ।

નૃત્યંતં શિવમાકલપ્ય મુદિતા ધ્યેયાન્ન પૂર્ણેશ્વરી ॥

અર્થાત્ તપેલા સુવર્ણ સમાન ચમકતા, રત્નો પ્રભાથી પ્રકાશમાન મુકુટ પર ચંદ્ર ધારણ કરનારી, વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રો પરિધાન કરનારા, ત્રિનયના - ત્રણ આંખોવાળી, ભૂમિ અને રમાથી યુક્ત, હાથમાં કડછી (દર્વિ અથવા ચમચો) અને ભોજન પાત્ર ધારણ કરેલાં છે એવી જેનાં સ્તનદ્વય ઉન્નત અને અણિયારાં છે, જે સ્મિત વદના - મુદિતા શિવજીને નૃત્ય કરતા જોઈ મંદ હાસ્ય વેરી રહી છે તે અન્નપૂર્ણાનું ધ્યાન કરું છું.

આ પ્રમાણે ધ્યાન કરી માનસોપચારથી પૂજન કરવું પછી પીઠ પૂજાનો આરંભ કરવો. મંડૂકાદિ પરતત્ત્વાંત પીઠદેવતાનું પૂજન કર્યા પછી પીઠ શક્તિનું આ પ્રમાણે પૂજન કરવું.

ૐ જયાયૈ નમઃ ॥૧॥ ૐ વિજયાયૈ નમઃ ॥૨॥

ૐ અજિતાયૈ નમઃ ॥૩॥ ૐ અપરાજિતાયૈ નમઃ ॥૪॥

ૐ વિલાસિન્યૈ નમઃ ॥૬॥ ૐ દોગ્દ્રયૈ નમઃ ॥૭॥ ૐ અઘોરાયૈ નમઃ

૥૮॥ (મધ્યે) ૐ મંગલાયૈ નમઃ ॥૯॥ ઇતિ પીઠ શક્તિ પૂજનમ્ ।

ત્યારબાદ અન્નપૂર્ણાજીની મૂર્તિ હોય તો મૂર્તિનું અને નહિ હોય તો યંત્ર ઉપર અન્નપૂર્ણાની મૂર્તિની કલ્પના કરી પાદથી આરંભી પુષ્પાર્પણ પર્યંત પૂજન કરવું અને આ પછી આવરણ પૂજન કરવું આ પ્રમાણે -

ત્રિકોણે વેદ પન્નાષ્ટક પત્રકે - ભૂપુરેણ યુતે યંત્રે - નીચે દર્શાવેલ યંત્ર તૈયાર કરાવી તેના ઉપર પૂજન કરવાનું હોય છે.

શ્રી અન્નપૂર્ણા યંત્રને આસન ઉપર સ્થાપિત કરીને આગ્નેય આદિ ક્રમથી પૂજનનો આરંભ કરવો. ઓં હ્રીં અન્નપૂર્ણાત્મને નમઃ । ઓં હ્રીં નમઃ શિવાય । આ મંત્રથી અન્નપૂર્ણા તેમજ શિવજીનું પૂજન કરવું. ત્યારબાદ બીજા ત્રિકોણમાં “ ઓં નમો ભગવતે વરાહરૂપાય ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ પતયે ભૂપતિત્વં મે દેહિ દાપય સ્વાહા ” આ પ્રમાણે ૩૩ અક્ષરના મંત્ર વડે વરાહ ભગવાનનું પૂજન કરવું. ૫૯ી ત્રીજા ત્રિકોણમાં ‘ ઓં નમો નારાયણાય । ’ એ પ્રમાણે બોલી માધવનું પૂજન કરવું. ત્યારબાદ તેની બહાર ઓં હ્રં હૃદયાય નમઃ ॥૧॥ ઓં હ્રીં શિરસે સ્વાહા ॥૨॥ ઓં હ્રં શિખાયૈ વષટ્ ॥૩॥ ઓં હ્રીં કવચાય હું ॥૪॥ ઓં હ્રીં નેત્ર ત્રયાય વૌષટ્ ॥૫॥ ઓં હ્રઃ અસ્ત્રાય ફટ ॥૬॥ ઇતિ ષડંગાનિ પૂજયેત ॥

૫૯ી દેવીના વામ ભાગે ગ્લૌં અન્નં મહાન્નમે દેહિ અન્નાધિપતયે મમ અન્નં પ્રદાપય સ્વાહા ગ્લૌં ઇતિ વરાં પૂજયેત્ (ત્યારપછી દેવીના દક્ષિણ જમણા ભાગે) શ્રીં અન્નમહ્યન્નં મે દેહિ અન્નાદિપતયે મમ અન્નં પ્રદાપય સ્વાહા ગ્લૌં ઇતિ ધરા પૂજયેત્ ॥

ત્યારપછી ચતુર્દળમાં (પૂજ્ય અને પૂજ્યની મધ્યે પ્રાચી-પૂર્વ દિશાની કલ્પના કરવી) ૫૯ી પ્રાર્થાદિ ક્રમથી પૂજન કરવું. આ પ્રમાણે - ઓં પરાયૈ નમઃ ॥૧॥ હ્રીં ભુવનેશ્વર્યૈ નમઃ ॥૨॥ શ્રીં કમલાયૈ નમઃ ॥૩॥ કલીં સુભાગાયૈ નમઃ ॥૪॥ ઇતિ પૂજયેત્ ॥

તેની બહાર અષ્ટદળમાં પ્રાર્થાદિ ક્રમથી પૂજન કરવું. આ પ્રમાણે ઓં બ્રાહ્મ્યૈ નમઃ ॥૧॥ ઓં માહેશ્વર્યૈ નમઃ ॥૨॥ ઓં કૌમાર્યૈ નમઃ ॥૩॥ ઓં વૈષ્ણવ્યૈ નમઃ ॥૪॥ ઓં વારહ્યૈ નમઃ ॥૫॥ ઓં ઇન્દ્રાણ્યૈ નમઃ ॥૬॥ ઓં ચામુન્ડાયૈ નમઃ ॥૭॥ ઓં મહાલક્ષ્મ્યૈ નમઃ ॥૮॥ ઇતિ પૂજયેત્ ॥

તેની બહાર ષોડશ દળમાં તેજ ક્રમથી - આ પ્રમાણે પૂજન કરવું નં અમૃતાય નમઃ ॥૧॥ મં માનદાયૈ નમઃ ॥૨॥ મં તુષ્ટ્યૈ નમઃ ॥૩॥ ગં પુષ્ટ્યૈ

નમઃ ॥૪ ॥ વં પીત્યૈ નમઃ ॥૫ ॥ તીં રત્યૈ નમઃ ॥૬ ॥ શ્રીં હ્રિયૈ નમઃ ॥૭ ॥ હેં
 શ્રિયૈ નમઃ ॥૮ ॥ શ્વં સ્વધા યૈનમઃ ॥૯ ॥ રિં સ્વાહાયૈ નમઃ ॥૧૦ ॥ અં
 જ્યોત્સ્નાયૈ નમઃ ॥૧૧ ॥ ઐં હેમવત્યૈ નમઃ ॥૧૨ ॥ પૂં છાયાયૈ નમઃ ॥૧૩ ॥
 ણં પૂર્ણિમાયૈ નમઃ ॥૧૪ ॥ સ્વાં નિત્યાયૈ નમઃ ॥૧૫ ॥ હાં અમાવસ્યાયૈ નમઃ
 ॥૧૬ ॥ ઇતિ પૂજયેત્ ॥

ત્યારપછી તેની બહાર પૂર્વાદિ દશ દિશાઓમાં ઈન્દ્રાદિ દિક્પાલોનું પૂજન
 કરવું. તેની બહાર વજ્રાદિ આયુધોનું વિધિવત પૂજન કરવું. આ પ્રમાણે
 આવરણ પૂજન કર્યા બાદ ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય, આચમન, તાંબુલ, દક્ષિણા
 અને નીરાજનથી ભગવતી અન્નપૂર્ણા મૂળ મંત્ર વડે પૂજન કરવું. સ્તોત્ર -
 સ્તવન અને જપ કરવા. આ અન્નપૂર્ણા પુરશ્ચરણ લાખ મંત્રના જપનું છે.
 એટલે એક લાખ જપ કરવા. ઘી સહિત ચરુ (પાયસ)નો દશાંશ હોમ
 કરવો. તેનો દશાંશ તર્પણ, તેનો દશાંશ માર્જન, તેના દશાંશ બ્રાહ્મણ
 ભોજન કરવું. આ જપાદિથી મંત્રસિદ્ધ થતાં ધનનો સંચય થાય છે એટલું જ
 નહીં 'કુબેરસદ્યશો મંત્રી જાયતે જનવંદિતઃ ।' મંત્રસાધક કુબેર સમાન
 જન સમાજમાં પૂજનીય વંદનીય બની જાય છે.

ઇતિ અન્નપૂર્ણા મંત્ર પુરશ્ચરણં સમાપ્તમ્ ॥

અજ્ઞપૂર્ણા પ્રસન્નતાનો પ્રયોગ

મંત્ર : ૐ આપ સૃજંતુ સ્નિગ્ધાનિ ચિકલી વસ મે ગૃહે ।

નિ ચ દેવીં માતરં શ્રિયં વાસય મે કુલે ॥

કોઈપણ નદીનો કિનારો આ માટે ઉપયુક્ત સ્થાન છે. અથવા જો કિનારા પર બીલીપત્રનું ઝાડ (બીલીવૃક્ષ) હોય તે ઝાડ નીચે કુંભનું વિધિવત સ્થાપન કરવું. ત્યારબાદ કુંભ ઉપર યોગ્ય વિધિથી દેવીનું પૂજન કરવું. બ્રાહ્મણ, સુવાસિની, બાળકો વગેરેનું પૂજન પણ કરવું આવશ્યક છે. તથા યથાશક્તિ ખાદ્ય તથા પેય પદાર્થોનું દાન કરવું અને એ રીતે ઉપરના મંત્રના ૬૪૦૦૦ જપ કરવા. આ પ્રમાણે મંત્ર સિદ્ધ કરવાથી મનુષ્ય જે સમયે ઈચ્છા કરે તે જ સમયે તેને યોગ્ય મિષ્ટ તેમજ શુદ્ધ ઉત્તમ પ્રકારનું ખાદ્યાન્ન (ખાન પાનની ચીજો) હાજર થઈ જાય છે અને તે જેટલું માંગે તેટલું મળે છે, વળી તેના ઘરમાં તેમજ કુળમાં સ્થિર લક્ષ્મીનો વાસ થાય છે. તેમાં કોઈ જ શંકા નથી.

अन्नपूर्णा स्तोत्रम्

ॐ नमः कल्याणदे देवि नमः शंकर वल्लभे ।
नमो मुक्तिप्रदे देवि अन्नपूर्णं नमोऽस्तु ते ॥१॥
नमो माया गृहीताङ्गि नमः शंकर वल्लभे ।
माहेश्वरी नमस्तुभ्यमन्नपूर्णं नमोऽस्तु ते ॥२॥
अन्नपूर्णं हव्यवाह पत्नीरूपे हरप्रिये ।
कला कष्टा स्वरूपे च अन्नपूर्णं नमोऽस्तु ते ॥३॥
उद्योद्भानु सहस्रामे नयनत्रयभूषिते ।
चन्द्र चूडे महादेवि अन्नपूर्णं नमोऽस्तु ते ॥४॥
विचित्र वसने देवि अन्नदानरवेऽनधे ।
शिवनृत्य कृता मादे अन्नपूर्णं नमोऽस्तु ते ॥५॥
षट्कोण पद्ममध्यस्थे षडङ्गयुवतीमये ।
ब्रह्मण्यादिस्वरूपे च अन्नपूर्णं नमोऽस्तु ते ॥६॥
देवि चन्द्रकृता पीठे सर्वसाम्राज्य प्रदायिनि ।
सर्वानन्द करे देवि अन्नपूर्णं नमोऽस्तु ते ॥७॥
साधाकाभीष्टये देवि भवदुःख विनाशिनि ।
कुयभारनते देवि अन्नपूर्णं नमोऽस्तु ते ॥८॥
इन्द्राद्यर्चित पादाब्जे रुद्रादिरूपधारिणि ।
सर्व संपत्प्रदे देवि अन्नपूर्णं नमोऽस्तु ते ॥९॥
पूजाकाले पठेद्यस्तु स्तोत्रमेतत्समाहितः ।
तस्य गेहे स्थिरा लक्ष्मीर्जायते नात्र संशयः ॥१०॥
प्रातःकाले पठेद्यस्तु मंत्रजापपुरः सरम् ।
तस्यैवान्न-समृद्धिः स्याद्वर्द्धमाना दिने दिने ॥११॥
यस्मै कस्मै न दातव्यं न प्रकाश्यं कदाचन ।
प्रकाशात्सिद्धिहानिः स्यात्तस्माद्यत्नेन गोपयेत् ॥१२॥
॥ इति अन्नपूर्णा स्तोत्रं समाप्तम् ॥

॥ श्री अन्नपूर्णा कवचम् ॥

देव्युवाच - कथिता अन्नपूर्णाया याया विद्याः सुदुर्लभाः ।

कृपया कथिताः सर्वाः श्रुताश्चाधिगता मया ॥१॥

सांप्रतं श्रोतुमिच्छामि कवच मंत्र विग्रहम् ।

ईश्वर उवाच - शृणु पार्वति प्रवक्ष्यामि साव धानावधारय ॥२॥

ब्रह्मविद्या स्वरूपं च महादैश्वर्यदायकम् ।

पठना धधारणान्मर्त्यः त्रैलोक्यैश्वर्यभागभवेत् ॥३॥

त्रैलोक्य रक्षणस्यास्य कवचस्य ऋषिः शिवः ।

छंदो विराट देवता च अन्नपूर्णा समृद्धि दा ॥४॥

धर्मार्थ - काम - मोक्षेषु विनियोग प्रकीर्तितः ।

हीं नमो भगवत्यंते माहेश्वरि पदं ततः ॥५॥

अन्नपूर्णे ततः स्वाहा चैव सप्तदशाक्षरी ।

पातु मामन्नपूर्णा सा या ख्याता भुवनत्रये ॥६॥

विमाया प्रणवाद्यैषा तथा सप्तदशाक्षरी ।

या त्वन्नपूर्णा सर्वांगे रत्नकुंभान्नपात्रदा ॥७॥

श्रीबीजाद्या तथैवैषा द्विरंध्राणां तथा सुखम् ।

प्रणवाद्या भुवौ पातु कंठं वाग्बीजपूर्विका ॥८॥

कामबीजादिका वैषा हृदयं तु महेश्वरी ।

ऐं श्रीं ह्रीं च नमोते च भगवतिपदं ततः ॥९॥

माहेश्वरि पदं चान्नपूर्णे स्वाहेति पातु मे ।

नाभिमेकोनविशार्णा पायान्महेश्वरी सदा ॥१०॥

तारं माया-रमा-कामः षोडशार्णा ततः परम् ।

शिरःस्था सर्वदा पातु विंशत्यर्णात्मिका परा ॥११॥

अन्नपूर्णा महाविद्या ह्रीं पातु भुवनेश्वरी ।

शिरः श्री ह्रीं तथा क्रीं च त्रिपुटा पातु मे गुदम् ॥१२॥

षडदी दीर्धभाजा बीजेन षडंगानि षुनं तु माम् ।
 इन्द्रो माम् पातु पूर्वे च वह्नि कोणे नलीऽवतु ॥१३॥
 यमो मां दक्षिणे पातु नैऋत्या नैऋतिश्च माम् ।
 पश्चिमे वरुणः पातु वायव्यां पवनोऽवतु ॥१४॥
 कुबेरश्चोत्तरे पातु ऐशान्यां शंकरोऽवतु ।
 ऊर्ध्वाधः पातु सततं ब्रह्मानन्तो यथाक्रमात् ॥१५॥
 वज्राद्याश्चायुधाः पान्तु दश दिक्षु यथाक्रमात् ।
 इति ते कथितं पुष्यं त्रैलोक्यरक्षणं परम् ॥१६॥
 यद्धृत्वा पठनाद्धेवा सर्वैश्वर्यमवाप्नुयुः ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च धारणात्पठनाधितः ॥१७॥
 सृजत्यवति हंत्येव कलये कलये पृथक् - पृथक् ।
 पुष्पांजलि अष्टकं देव्यै मूलेनैव पठेत् -ततः ॥१८॥
 युगायुत कृतायास्तु पूजायाः फलमाप्नुयात् ।
 वाळी वक्त्रे वसेत्तस्य सत्यं सत्यं न संशयः ॥१९॥
 अष्टातरशतं चास्य पुरश्चर्याविधि स्मृतः ।
 भूर्जे विलिख्य गुटिकां स्वर्णस्था धारयेत यदि ॥२०॥
 कष्ठे वा दक्षिणे बाहौ पुष्यवतां वरः साऽपि ।
 ब्रह्मास्त्रादिनि शस्त्राणि सगदात्रं प्राप्य पार्वति ॥
 मालियानि व समान्येव सुखदाता स्वामि ॥२१॥
 ॥ इति भैरवतन्त्रे अन्नपूर्णाकवच संपूर्णम् ॥

श्री अन्नपूर्णा - विधान (अन्नदा हृदयम्)

॥ पूर्व-पीठिका - श्रीपार्वत्युवाच ॥

महा-देव ! नमस्तुभ्यं, विरुपाक्षाय ते नमः । अन्नदा-हृदयाख्यं च, प्रयोगं वद सुव्रत ! ॥

॥ श्रीशिव अवाच ॥

अन्नादायाश्च हृदयं, गुप्तात् गुप्त-तरम् । एतत् श्रवण -मात्रेण, मम सिद्धिमवाप्नुयात् ॥
न ध्यानं न च होमं च, न जपं न च तर्पणम् । भक्त्या स्मरण - मात्रेण, तस्य सिद्धिः करे गता ॥
न चाभिषेक-हीनस्य क्रम-मन्त्र-रहितस्य च । सिद्धिनं प्राप्यते लोके, गुरु-हीनस्य शास्वतीम् ॥
पार्वत्या हृदयाख्यं च, ब्रह्मादीनां सुदुर्लभम् । सकृदुच्चारणादेव, वाञ्छितं फलमाप्नुयात् ॥
हरिद्रो भवति श्रीमान्, मूको वाचस्पतिर्भवेत् । पंगुर्लोकोत्तर-गति, प्राप्नुयात् नात्र संशयः ॥
अन्नदो धनदो देवि ! साक्षात् वैश्रवणोपमः । जायते पठनाद देवि ! नरो निश्चल-मानसः ॥
सत्त्ववान् क्षय-रोगी च, कुलजो निन्दितोऽपि वा । ब्रह्मापि निधनं याति, साधको द्वेष-कारणत् ॥
वक्ष्येऽहं मम सर्वस्वं, शृणु साऽवहिता भव । प्रणवं पाश-बीजं च, माया चांकुशमेव वा ॥
पुनर्मायां श्रियं कामं, अन्नदाऽन्नपूर्णा तथा । माहेश्वरी पदं चैव, संबोधनै व पार्वति ! ॥
आवेशय-पद-द्वन्द्वं, चिरं तिष्ठ-द्वयं ततः । वर्म फट् वह्नि-जायान्तो, मन्त्रः त्रैलोक्य-दुर्लभः ॥
नव-वेदाक्षरो मन्त्रो, सर्व-कार्यार्थ-सिद्धिदः । ऋषि शिवोऽथ गायत्री, छन्दः श्रीभुवनेश्वरी ॥
अन्नदा देवता प्रोक्ता, चात्र देवी प्रपूरिता । दानोत्सुका नृत्य-राजे, मन्दास्या भूषणोज्ज्वला ॥
ध्यायेत् तां चारु-वदनां, श्री-भूमिभ्यां निषेविताम् । लक्षावर्तन-मात्रेण, खेचरो जायते नरः ॥
सम्विदा सर्व-मोदाख्यो, सिन्दूर-तिलक-प्रियः । भस्म-त्रिपुण्ड्र-संयुक्तो, वनिता-पूजन-प्रियः ॥
पञ्च-कृत्य-पुरो मंत्री, ध्यायेत् श्रीमन्नदां तु यः । सः शिवो वा शिवः सोऽपि, पौरुषे पुरुषो भवेत् ॥
वन्ध्यायां मार्जयेदम्भे, मनुना चैव साधकः । वन्ध्या पुत्रवती भूयात्, देवी-भक्त-कृपा-वशात् ॥
कृत्या-रोगादि-संयुक्तो, मनुना मन्त्रि च । त्रिंशदावर्तनेनैव, रोगी मुच्येत् सङ्कटात् ॥
अन्नदा हृदयेनैव, त्रिकाल सदा-मन्त्र पचः पिबति सा बन्ध्वा, सैव पुत्रवती भवते ॥
नित्यमष्टोत्तर-शतं यो जपेत् हृदयोत्तेमम् । चिन्तितं च भवेत्तस्य, नात्र कार्या विचारणा ॥
महा-मोक्ष प्रदा देवि ! ब्रह्मादीनां च भोगदा । योगदा योगिनां नित्यं, सामे प्रियतरा शिवा ॥
भव-दुःखौघ-नाशाय, भव-तोषण-हेतवे । अन्नदा - रूपमासाद्य, मम वामाङ्गता गताः ॥
ये नमस्यन्ति प्रत्यूषे, पार्वति ! मम वल्लभे ! तेषां दुःखं न जायेत, दुःखानां तु भञ्जकरः ॥
संसारार्णव - सेतुत्वात्, दुःखौघ-शमनाम् शिवे ! अन्न-पूर्णंति ते नाम, लोकेऽस्मिन् संप्रतिष्ठितम् ॥
चतुर्वर्णात्मिके देवि ! चतुर्वेदे प्रतिष्ठिता । तस्मात् धारय सर्वस्वं, जप नित्यं सदाऽऽदरात् ॥

વિનિયોગ - ૐ અસ્ય શ્રીનવ - વેદાક્ષર - મન્ત્રસ્ય શિવો ઋષિઃ, ગાયત્રી છન્દ, અન્નદા અન્ન - પૂર્ણા
દેવતા, અન્ન - દર્વી - પ્રપૂરયે સર્વ -કામાર્થ-સિદ્ધ્યર્થે અન્ન-પૂર્ણા પ્રીત્યર્થે ચ જપે વિનિયોગઃ ।
ઋષ્યાદિ ન્યાસ -શ્રી શિવ ઋષયે નમઃ શિરષિ, ગાયત્રી છન્દસે નમઃ મુખે, અન્નદા અન્ન-પૂર્ણા-
દેવતાયૈ નમઃ હૃદિ, અન્ન - દર્વી-પ્રપૂરયે, સર્વ-કામાર્થ - સિદ્ધ્યર્થે અન્ન-પૂર્ણા-પ્રીત્યર્થે ચ જપે
વિનિયોગાય નમઃ સર્વાંગે ।

ધ્યાન -

ૐ તપ્ત-સ્વર્ણ-નિભાં શશાઙ્ક-મુકુટાં રત્ન-પ્રભા-ભાસ્વરામ્,
નાના-વસ્ત્ર-વિરાજતાં ત્રિ-નયનાં ભૂમી -રમાભ્યાં યુતામ્ ।
દર્વી-હાટક-ભાજનં ચ દધતીં લખ્યોચ્ચ-પીન - સ્તનોમ્,
નૃત્યન્તં શિવમાલોકયન્ મુદિતા ધ્યોયેન્ન-પૂર્ણેશ્વરીમ્ ॥

મન્ત્ર -

ૐ આં હ્રીં ક્રોં હ્રીં શ્રીં ક્લીં અન્નદે અન્ન-પૂર્ણે ! માહેશ્વરિ ! આવેશય આવેશય ચિરં
તિષ્ઠ તિષ્ઠ હું ફદ્ સ્વાહા ।

વિધાન વર્ણન - ‘પૂર્વ - પીઠિકાની અંતર્ગત ઉક્ત મંત્રનો મહિમા
અને પ્રયોગ - વિધિનું વર્ણન છે. મૂળ પાઠની અંતર્ગત ‘વિનિયોગ, ન્યાસ,
ધ્યાન, માનસ પૂજન’ અને ‘જપ’નો ઉલ્લેખ આ વિધાનના મુખ્ય કર્મ છે.
યદ્યપિ મહિમા વર્ણનમાં કથન છે કે ધ્યાન, હોમ, જપ, તર્પણ આદિની કોઈ
આવશ્યકતા નથી. કેવળ સ્મરણ કરવા માત્રથી સિદ્ધિ મળી જાય છે. કિંતુ
આ વાત પૂર્ણાભિષિક્ત સિદ્ધ સાધકોને માટે છે, જેને પૂર્ણાભિષેક દ્વારા સર્વ
‘ક્રમ -મંત્ર’ પ્રાપ્ત છે. તેઓ અવશ્ય કેવળ સ્મરણ કરીને અન્નપૂર્ણાની કૃપા
પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જે અભિષેક વિનાના છે, ક્રમ મંત્રથી રહિત છે. ગુરુ
વિનાના છે. તેઓ ઉક્ત મંત્રની સાધના દ્વારા અભીષ્ટ ફળ પ્રાપ્ત કરી શકતા
નથી.

ગુરુદેવથી દીક્ષા પ્રાપ્ત વ્યક્તિ જ ઉક્ત મંત્રના પ્રયોગ દ્વારા કથિત
ફળ પ્રાપ્ત કરી શકે છે. દરિદ્ર ધનવાન થઈ જાય છે, ગૂંગો વિદ્વાન બની જાય
છે અને લંગડો વિશ્વભરનું ભ્રમણ કરી શકે છે. સ્થિર મનથી જપ કરનાર

વ્યક્તિ કુબેર સમાન અન્ન અને ધનનો દાતા બની જાય છે. આ મંત્રના સાધકનો જે દ્વેષ કરે છે, તેનો નાશ થઈ જાય છે. મંત્રોદ્ધાર અનુસાર ૩૬ (છત્રીસ) અક્ષરનો મંત્ર છે, જે ઉપર આપેલ છે, કિંતુ એક મત 'પ્રવેશય' ના પછી ઓં આં હ્રીં ક્રોં હ્રીં શ્રીં ક્લીં અન્નદે અન્નપૂર્ણે! માહેશ્વરિ! મમ હૃદયે પ્રવેશય પ્રવેશય, પદ વધારામાં જોડી લે છે. જેવું ગુરુદેવનું નિર્દેશન હોય, તેમજ કરવું જોઈએ.

અન્નપૂર્ણા ભૈરવી પ્રયોગ

ભગવતી અન્નપૂર્ણાને 'અન્નપૂર્ણેશ્વરી દેવી' પણ કહેવામાં આવે છે.
એના મંત્ર નીચે દર્શાવેલ છે.

મંત્ર: ॐ હ્રીં શ્રીં ક્લીં નમો ભગવતી માહૈશ્વરી અન્નપૂર્ણે સ્વાહા ।

(આ મંત્ર ૨૦ અક્ષરનો છે.)

ॐ હ્રીં શ્રીં નમો ભગવતી માહૈશ્વરિ અન્નપૂર્ણે સ્વાહા ।

(આ મંત્ર ૧૯ અક્ષરનો છે.)

ઉક્ત મંત્રોના જપ તથા દેવતાના પૂજનથી ધન-ધાન્ય અને ઐશ્વર્યની વૃદ્ધિ થાય છે.

પૂજાવિધિ :-

એનો પૂજા ક્રમ આ પ્રમાણે છે કે સર્વપ્રથમ સામાન્ય પૂજા-પદ્ધતિ અનુસાર પ્રાતઃ કૃત્ય કર્યા પછી પીઠન્યાસ સુધીના કર્મ કરીને પૂર્વાદિ કેશરોમાં -

ॐ વામાયૈ નમઃ ।

ॐ જ્યેષ્ઠાયૈ નમઃ ।

ॐ રૌદ્રાયૈ નમઃ ।

ॐ કાલ્યૈ નમઃ ।

ॐ કલવિકરણ્યૈ નમઃ ।

ॐ બલવિકરણ્યૈ નમઃ ।

ॐ બલપ્રમથન્યૈ નમઃ ।

ॐ સર્વભૂતદમન્યૈ નમઃ ।

(મધ્યમા)

ॐ મનોન્મન્યૈ નમઃ

ન્યાસોપરાંત ઇન્હીં કે નિકટ ક્રમશઃ.....

ॐ જયાયૈ નમઃ ।

ॐ विजयायै नमः ।

ॐ अजितायै नमः ।

ॐ अपराजितायै नमः ।

ॐ नित्यायै नमः ।

ॐ विलासिन्यै नमः ।

ॐ दोग्धायै नमः ।

ॐ अधोरायै नमः

(मध्य में)

ॐ मङ्गलायै नमः से न्यास करे ।

(उर्ध्व में)

हसौः सदाशिव महाप्रेत पद्मासनाय नमः से न्यास करे ।

ऋष्यादिन्यास

ब्रह्मणे ऋषये नमः (शिरसि) ।

पंक्तिश्छन्दसे नमः (मुखे) ।

अन्नपूर्णे श्वयै भैरव्यै देवतायै नमः (हृदि) ।

ह्रीं बीजाय नमः (गृह्ये) ।

श्रीं शक्तये नमः (पादयोः) ।

क्लीं कीलकाय नमः (सर्वाङ्गेः) ।

काराङ्गन्यास

हां अंगुष्ठाभ्यां नमः । ह्रैं अनामिकाभ्यां नमः ।

ह्रीं तर्जनीभ्यां नमः । ह्रौं कनिष्ठाभ्यां नमः ।

ह्रूं मध्यमाभ्यां नमः । ह्रः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ।

षडङ्गन्यास

ह्रूं हृदयाय नमः । ह्रूं कवचाय हुम ।
ह्रूं शिरसे स्वाहा । ह्रूं नेत्र त्रयाय वौषट् ।
ह्रूं शिखायै वषट् । ह्रः अस्त्राय फट् ।

पदन्यास

ॐ नमः (मूर्ध्नि) ।
ह्रूं नमः श्रीं नमः (नेत्रयोः) ।
क्लीं नमः, नमो नमः (कर्णयोः) ।
भगवति नमः माहेश्वरि नमः (नसो) ।
अन्नपूर्णं नमः (मुखे) ।
स्वाहा नमः (गृह्ये)

आ पछी पुनः गुह्यथी आरंभी मूर्ध्नि सुधी कुमशः उक्त मंत्रोथी
न्यास करवा. त्यारपछी प्रारंभना थार बीजोना ब्रह्मरंध्र, भुज, हृदय तथा
मूलाधारमां, शेष पांच बीजोना ब्रूमध्य, नासिका, कंठ, नाभि तथा
लिंगमां न्यास करवा तदुपरान्त मूळ मंत्रथी व्यापक न्यास करी नीयेना
मंत्रथी ध्यान करवुं.

ध्यान

तप्त कांचनवर्णाभां बालेन्दुकृत शेखराम् ।
नवरत्न प्रभादीप्त मुकुटां कुंकुमारुणां ॥
चित्रवस्त्र परीधानां मकराक्षीं त्रिलोचनाम् ।
सुवर्ण कलशाकार पीनोन्नत पयोधरां ॥
गो क्षीर धाम धवलं पंचवक्त्रं त्रिलोचनाम् ।
प्रसन्नवदनं शम्भुं नीलकण्ठ विराजितम् ॥
कपर्दिनं स्फुरत्सर्पभूषणं कुन्दसन्धिम् ।
नृत्यन्तमनिशं हृष्टं द्रष्ट्वानन्दमयीं परां ॥

સાનન્દ મુખ લોલાક્ષીં મેઘલાઢય નિતમ્બિનીમ્ ।

અન્નદાનરતાં નિત્યાં ભૂમિ શ્રીભ્યામલંકૃતામ્ ॥

અર્થાત્ અન્નપૂર્ણા ભૈરવીની દેહમંતિ તપાવેલ સુવર્ણ સમાન છે. મસ્તક ઉપર લાલ ઈન્દુ (ચંદ્રમા) શોભાયમાન છે. નવાં રત્નોથી શોભાયમાન મુકુટ ધારણ કરેલ છે. દેહ વર્ણ કુંકમ જેવો છે. અન્નપૂર્ણાએ અદ્ભુત વસ્ત્ર પરિધાન કર્યા છે. ત્રણ નેત્રો મકર નેત્રો જેવાં છે. સ્તનદ્વય સુવર્ણ કળશ જેવા ઉન્નત છે. તે અન્નપૂર્ણા, શ્વેતવર્ણી, પંચમુખી, ત્રિનેત્રી, પ્રસન્નવદના, નીલકંઠ, સર્યાભૂષણોથી ભૂષિત અંગવાળી અને કુંદપુષ્પ સમકાંતિયુત, નૃત્ય કરતા શિવને જોઈને પ્રમુદિત થઈ રહી છે. પ્રમુદિતમના દેવીના ચંચળ નેત્ર શોભાશીલ છે. કટિ પર કરદાની ઝૂલી રહી છે. ભૈરવી અન્નપૂર્ણા ધરા અને લક્ષ્મીથી શોભિત થઈને નિત્ય અન્નનું દાન કરે છે. સાધક ધ્યાનોપરાંત માનસોપચાર વિધિથી પૂજા કરી શંખનું સ્થાપન કરે.

પૂજા યંત્ર- દેવીપૂજાનું યંત્ર આ પ્રકારે તૈયાર કરવું.

પ્રથમ ત્રિકોણ, તેની બહાર ચતુર્દળ પદ્મ, તેની બહાર અષ્ટદળ પદ્મ, તેની બહાર ષોડશદળ પદ્મ તથા અંતમાં ચતુર્દાર યુક્ત ભૂપુરનું નિર્માણ કરવું. ઉક્ત વિધિથી નિર્મિત યંત્ર સ્વરૂપનું ચિત્ર અહીં પ્રદર્શિત છે. યંત્ર લેખનોપરાંત પીઠ પૂજા કરવી, ફરીથી ધ્યાન- આવાહનાદિથી પંચ પુષ્પાંજલિ પ્રદાન પર્યન્ત કર્મ કરી, આવરણ પૂજાનો આરંભ આ પ્રમાણે કરવો -

આવરણ પૂજા:-

કર્ણિકામાં, અગ્નિ, ઇશાન, નૈઋત્ય, વાયુ કોણોમાં તથા મધ્યમાં અને ચારો દિશાઓમાં ક્રમશઃ હ્રાં હૃદયાય નમઃ ઇત્યાદિથી ષડંગપૂજા કરવી, પછી ત્રિકોણના અગ્રભાગમાં 'ૐ હ્રૌં નમઃ શિવાય નમઃ' આ મંત્ર

દ્વારા પૂજા કરી વાયુકોણમાં 'ૐ નમો ભગવતે વરાહરૂપાય ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ
પતયે ભૂ-પતિતી દેહિ દદાપય સ્વાહા' આ મંત્રથી વરાહદેવનું પૂજન કરવું.

ત્યારપછી દક્ષિણ દિશામાં નારાયણની પૂજા કરી, દક્ષિણ તથા
વામભાગમાં 'ૐ ગ્લૌં શ્રીં અન્નં મે દેહ્યન્નાધિપતયે મમાન્ન, પ્રદાપય સ્વાહા
શ્રીં ગ્લૌં' મંત્રથી ભૂમિ તથા શ્રીની પૂજા કરવી ત્યારપછી ચતુર્દળ કમળમાં-

પૂર્વ દળમાં ૐ વિદ્યાયૈ નમઃ । દક્ષિણ દળમાં હ્રીં ભુવનેશ્વર્યૈ નમઃ ।
પશ્ચિમ દળમાં શ્રીં કમલાયૈ નમઃ । ઉત્તરદળમાં ક્લીં સુભગાયૈ નમઃ મંત્રો
વડે પૂજા કરી અષ્ટદળ કમળમાં આઠો દળમાં પશ્ચિમ દિશાના કમથી
બ્રાહ્મયૈ નમઃ । આદિ મંત્રો દ્વારા અષ્ટમાતૃકાઓનું પૂજન કરવું.

ત્યારબાદ સાધકે ષોડશદળ કમળમાં પૂર્વદળમાં આરંભ કરી
કમલશઃનીચેના મંત્રો દ્વારા પૂજા કરવી.

નં અમૃતાયૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

મોં માનદાયૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

ભં તુષ્ટયૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

ગં પુષ્ટ્યૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

વં પ્રીત્યૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

તિ રત્યૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

માં ક્રિયાયૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

હેં શ્રિયૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

હેં અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

શ્વં સુધાયૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

રિ રાત્ર્યૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

ન્નં જ્યોત્સ્નાયૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

લં હેમવત્યૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

પૂં છાયાયૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

ર્ણે પૂર્ણિમાયૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

સ્વાં નિત્યાયૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

હાં અમાવસ્યાયૈ અન્નપૂર્ણાયૈ નમઃ ।

ત્યારબાદ ચતુરસ્ત્રદળમાં દશ દિક્પાલોની પૂજા કરી ધૂપાદિથી વિસર્જન પર્યન્ત કૃત્ય કર્યા પછી પૂજન પૂર્ણ કરવું.

પુરશ્ચરણ :

ઉક્ત મંત્રનું પુરશ્ચરણ એક લાખ જપનું છે તથા જપના દશાંશ હોમ, તેના દશાંશ તર્પણ, તેના દશાંશ માર્જન આદિ કર્મ નિયમાનુસાર કરવા.

तांत्रोक्त अन्नपूर्णा भैरवी स्तोत्रम्

अङ्गन्यासः

ॐ अस्य श्रीअन्नपूर्णामालामन्त्रस्य ब्रह्मा
ऋषये नमः शिरसि । ॐ अन्नपूर्णादेवतायै नमः
हृदये । ॐ ह्रीं बीजाय नमः नाभौ । ॐ स्वाहा
शक्तये नमः पादयोः । ॐ धर्माऽर्थकाममोक्षेषु
विनियोगाय नमः । सर्वाङ्गे ।

करन्यासः

ॐ हां, अंगुष्ठाभ्यां नमः । ॐ ह्रीं तर्जनीभ्यां
नमः । ॐ हूं मध्यमाभ्यां नमः । ॐ ह्रैं अनामिकाभ्यां नमः ।
ॐ ह्रौं कनिष्ठिकाभ्यां नमः । ॐ हः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ।
हृदयादिन्यास
ॐ हां हृदयाय नमः । ह्रीं शिरसे स्वाहा ।
ॐ हूं शिखायै वषट् । ॐ ह्रैं कवचाय हुं । ॐ
ह्रौं नेत्रत्रयाय वौषट् । ॐ हः अस्त्राय फट् ।

ध्यानम्

रक्तां विचित्रवसनां नवचन्द्रचूडाम्
अन्नप्रदाननिरतां स्तनभारनम्राम् ।
नृत्यन्तमिन्दु - सकलाभरणं विलोक्य
हृष्टां भजे भगवतीं भवदुःखहन्त्रीम् ॥
मालामन्त्र

ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं नमो भगवति माहेश्वरि
 अन्नपूर्णे ममा डभिलषितमन्नं देहि स्वाहा ।
 ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं मन्दारकल्पहरिचन्दन
 पारिजात मध्ये शशाङ्गमणिमण्डित् -
 वेदिसंस्थे । अर्धेन्दु - मौलि - सुललाट - षडर्धनेत्रे
 भिक्षां प्रदेहि गिरिजे क्षुधिताय मह्यम् क्लीं श्रीं
 ह्रीं ऐं ॐ ।
 ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं केयूर - हार -
 कनकाङ्गदकर्णपूरे काञ्चीकलाप -
 मणिकान्ति - लसद्दुकूले । दुग्धाऽन्नपात्र - वर -
 काञ्चन - दर्विहस्ते भिक्षां प्रदेहि गिरिजे
 क्षुधिताय मह्यम् । क्लीं श्रीं ह्रीं ऐं ॐ ॥
 ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं आलीकदम्बपरिसेवित -
 पार्श्वभागे शक्रादिभिर्मुकुलिताञ्जलिभिः पुरस्तात् ।
 देवि त्वदीयचरणौ शरणं प्रपद्यै भिक्षां प्रदेहि
 गिरिजे क्षुधिताय मह्यम् क्लीं श्रीं ह्रीं ऐं ॐ ॥
 ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं गन्धर्व - देव - ऋषि - नारद -
 कौशिकाऽत्रि - व्यासाऽम्ब - रीष - कलशोद्भव -
 कश्यपाद्याः भक्त्या स्तुवन्ति निगमाऽऽगम - सूक्त - मन्त्रै -
 भिक्षां प्रदेहि क्षुधिताय मह्यम् क्लीं श्रीं ह्रीं ऐं ॐ ॥
 ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं लीलावचांसि तव देवि
 ऋगादिवेदाः मृष्ट्यादिकर्मरचना भवदीयचेष्टा ।

त्व तेजसा जगदिदं प्रतिभाति नित्यं भिक्षां प्रदेहि

गिरिजे क्षुधिताय मह्यम् क्लीं श्रीं ह्रीं ऐं ॐ ॥

ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं शब्दात्मिके

शशिकलाभरणार्धदेहे शम्भो-रुरस्थलः

निकेतननित्यवासे । दारिद्र्य- दुःख-

भयहारिणि का त्वदन्या भिक्षां प्रदेहि गिरिजे

क्षुधिताय मह्यम् क्लीं श्रीं ह्रीं ऐं ॐ ॥

ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं सन्ध्यात्रये

सकलभूसुरसेव्यमाने स्वाहा स्वधासि

पितृदेवगणार्तिहन्त्री । जायाः सुताः

परिजनातिथयोऽन्नकामाः भिक्षां प्रदेहि गिरिजे

क्षुधिताय मह्यम् क्लीं श्रीं ऐं ॐ ॥

ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं सद्भक्तकल्पलतिके

भुवनैकवन्द्ये भूतेशहृत्कमल -मग्न-कुचाग्रभृङ्गै ।

कारुण्यपूर्णनयने किमुपेक्षसे मां भिक्षां प्रदेहि

गिरिजे क्षुधिताय मह्यम् क्लीं श्रीं ह्रीं ऐं ॐ ॥

ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं अम्ब त्वदीय -

चरणाम्बुज-संश्रयेण ब्रह्मादयो - प्यविकलां

श्रियमाश्रयन्ते । तस्मादहं तव नतोऽस्मि

पदारविन्दे भिक्षां प्रदेहि गिरिजे क्षुधिताय

मह्यम् क्लीं श्रीं ह्रीं ऐं ॐ ॥

ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं एकाग्रमूलनिलयस्य

महेश्वरस्य प्राणेश्वरि प्रणत - भक्तजनाय शीघ्रम् ।
 कामाक्षि - रक्षित-जगत् त्रितयेऽन्नपूर्णे भिक्षां प्रदेहि
 गिरिजे क्षुधिताय मह्यम् क्लीं श्रीं ह्रीं ऐं ॐ ॥
 ॐ ऐं ह्रीं श्रीं क्लीं भक्त्या पठन्ति
 गिरिजादशकं प्रभाते मोक्षार्थिनो बहुजनाः
 प्रथितान्नकामाः । प्रीता महेशवनिता
 हिमशैलकन्या तेषां ददाति सुतरां
 मनसेप्सितानि क्लीं श्रीं ह्रीं ऐं ॐ ॥

(॥ इति श्रीशंकराचार्यविरचित्तमन्नपूर्णाकवचं समाप्तम् ॥)

फलश्रुति प्रस्तुति
 द्वात्रिंशद्वर्णमन्त्रोऽयं शंकरप्रतिभाषितः ।
 अन्नपूर्णा महाविद्या सर्वमन्त्रोत्तमोत्तमा ॥
 पूर्वमुत्तारमुच्चार्य सम्पुटीकरणमुत्तमम् ।
 स्तोत्रमन्त्रस्य ऋषिर्ब्रह्मा छन्दो त्रिष्टुबुदाहृतः ॥
 देवता अन्नपूर्णा च ह्रीं बीजमम्बिका स्मृता ।
 स्वाहा शक्तिरिति ज्ञेयं भगवति कीलकं मतम् ।
 धर्माऽर्थ-काम-मोक्षेषु विनियोग उदाहृतः ।
 ॐ ह्रीं भगवति माहेश्वरि अन्नपूर्णायै स्वाहा ।
 सप्तार्णवमनुष्याणां जपमन्त्रः समाहितः ॥
 अन्नपूर्णे इमं मन्त्रं मनुसप्तदशाक्षरम् ।
 सर्वसम्पत्प्रदो नित्यं सर्वविश्वकरी तथा ॥

ભુવનેશ્વરીતિ વિખ્યાતા સર્વાઽભીષ્ટં પ્રયચ્છતિ ।

હલ્લેખેયમિતિ જ્ઞેયમોઢ્ઢારાક્ષરરુપિણી ॥

કાન્તિ-પુષ્ટિ-ધના - ઽરોગ્યં યશાંસિ લભતે શ્રિયમ્ ।

અસ્મિન્ મન્ત્રે રતો નિત્યં વશયેદચિલં જગત્ ॥

નોંધ: આ સ્તોત્રના પાઠથી સાધકને કાંતિ, પુષ્ટિ, ધન, આરોગ્ય, યશ અને શ્રીની પ્રાપ્તિ થાય છે. આ મંત્રમાં નિત્યરત સાધક સમસ્ત વિશ્વને વશમાં કરી લે છે.

શરદચંદ્ર ઈ. પુરોહિત

અનેક વિષયોના મર્મજા વિદ્વાન, સંશોધક સાહિત્યકાર શરદચંદ્ર જી અધ્યાત્મિક સાહિત્યકાર છે. કોઈપણ ગુઢ વિષય પસંદ કરી તેના મર્મ સુધી પહોંચી વિષયને ન્યાય આપવો આ લેખકને સ્વભાવગત છે. તેમનું દરેક પુસ્તક અલગ દ્રષ્ટિકોણથી લખાયેલું જોવાય છે. ચિંતનસભર હોવા છતાં તેમનું લેખન સર્વજન ઉપયોગી હોય છે, એ એમની ખૂબી છે. વિદ્વાનો પણ તેને અવકારે છે.

૭ ઓક્ટોબર, ૧૯૩૮ (વિક્રમ સંવત ૧૯૯૪) ના રોજ માતાજી કમલાગૌરી અને પિતાજી ઈશ્વરલાલ ભાઈશંકર પુરોહિતના મોઢ ચતુર્વેદ બ્રાહ્મણ પરિવારમાં તેમનો જન્મ ડુમસ મુકામે થયો હતો. ગુજરાત સરકારના સહકારી ખાતામાં સહકારી અધિકારી રૂપે તેઓ ઈ.સ. ૧૯૯૬ માં નિવૃત્ત થયાં હતા. જીવનના આઠમાં દાયકામાં તેમના સંચિત જ્ઞાનને તેઓ સાહિત્ય સંશોધન, લેખન અને વૈદિક, પુરાણોક્ત તાન્ત્રોક્ત કમર્કાંડ તેમજ ઉપાસનાના કાર્યોમાં વ્યસ્ત રહે છે.

શરદચંદ્ર પુરોહિતના લખેલા અને પ્રકાશિત થયેલાં પુસ્તકોની સંખ્યા બે ડઝનને પાર કરી ગઈ છે. આ પુસ્તકમાં અન્યત્ર મુકાયેલી યાદી જોતાં, તેમના લખાણનું વિષય વૈવિધ્ય ઊંડીને અંખે વળગે તેવું છે. તેમની પાસે હજુ વધુ વિષયો પરના તેમના જ્ઞાન અને અનુભવના નિયોડસમા પુસ્તકોની અપેક્ષા અસ્થાને ન જ હોય.

